

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ABD
ORTAÇAĞ BİLİM DALI

İMPARATOR HERAKLEİOS DÖNEMİNDE BİZANS (610-641)
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖĞRENCİNİN ADI-SOYADI
BURCU KARAKUŞ

VAN-2018

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ABD
ORTAÇAĞ BİLİM DALI

İMPARATOR HERAKLEİOS DÖNEMİNDE BİZANS (610-641)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖĞRENCİNİN ADI-SOYADI

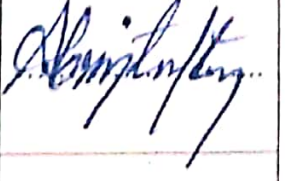

BURCU KARAKUŞ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ABDULLAH DUMAN

VAN-2018

KABUL VE ONAY SAYFASI

<p>Bureu Karakuş tarafından hazırlanan "İMPARATOR HERAKLEİOS DÖNEMİNDE BİZANS (610-641)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.</p>	
<p>Danışman: Doç. Dr. Abdullah Duman Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Başkan : Dr. Öğretim Üyesi Abdurrahim Tufantoz Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Üye : Dr. Öğretim Üyesi Nevzat Keleş Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Bingöl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Yedek Üye: Doç. Dr. Abdüllaziz Kardeş Tarih Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	.....
<p>Yedek Üye : Doç. Dr. Cavid Qasimov Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	.....
<p>Tez Savunma Tarihi:</p>	23/01/2019
<p>Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.</p> <p>.....</p> <p>Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü</p>	

ETİK BEYAN FORMU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Burcu Karakuş

23/01/2019

Yüksek Lisans

BURCU KARAKUŞ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ocak, 2019

İMPARATOR HERAKLEİOS DÖNEMİNDE BİZANS (610-641)

ÖZET

Kartaca Eksarhı Herakleios'un oğlu olan Herakleios, İmparator Phokas'ın (602-610) tedhiş rejimine karşı ayaklandı. Mısır eyaletinin desteğini de alarak Kuzey Afrika birliklerinden oluşan bir filonun başında 3 Ekim 610'da Konstantinopolis'e varan Herakleios, Bizans tahtına oturdu. İmparator Herakleios Bizans tahtına çıktığında devlet, sıkıntılı günler geçiriyordu. Aslında I. Justinianos (527-565)'un saltanatından sonra ortaya çıkan bu sıkıntılar halefleri sebebiyle daha da kötü bir hâl aldı. Bu kötü gidişatı durdurmak ve devleti tekrar ayağa kaldırmak için İmparator Herakleios köklü reformlarla işe başladı. Ekonomisini kilise aracılığıyla düzeltti. Ardından devlet açısından en önemli olan şeye orduya yöneldi. Bunun için Anadolu toprağı üzerinde "thema"lar (askerî eyalet) sistemini kurdu. Herakleios, thema ordusunu oluşturduktan sonra ilk olarak Sâsânîlerin üzerine giderek 625'de Hazarların da desteğı ile Armenia bölgesinden Suriye'ye kadar ilerledi. Sâsânîlerle savaş devam ettiğı esnada Avarlar, 626 yılında Konstantinopolis surları önünde göründü. Fakat Bizans için önemli olan bu iki tehdit bir yanda Herakleios, bir yanda ise Patrik Sergios ve halk tarafından savuşturuldu. 628'de savaş sona erdiğinde imparatorluk, Sasanî ve Avar tehdidinden tamamen kurtulmuş bulunuyordu; fakat bu huzurlu devre kısa sürdü. Pek az sonra başlayan ve bütün tarihin akışını değıştiren İslâm fetihleri Bizans'ın doğuda kazandığı başarıları silip götürdü. İslâm ordularıyla mücadele sırasında hasta olan Herakleios 641 yılında öldü. Herakleios'un ölümünü kısa bir aile çatışması takip etti. Sonunda duruma torunu II. Konstans (641-668) hâkim oldu.

Anahtar Kelimeler : Herakleios, Thema, Sâsânî, Avar, Hz. Muhammed
Sayfa Adedi : 105+XIV
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Abdullah DUMAN

Master's Thesis

BURCU KARAKUŞ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

January, 2019

BYZANTINE IN THE PERIOD OF EMPEROR HERAKLEİOS (610-641)

ABSTRACT

Herakleios, the son of the Carthage Exorcist Herakleios, revolted against the oppression regime of Emperor Phokas (602-610). Herakleios, who came to Constantinople on October 3, 610 at the beginning of a fleet of North African troops, with the support of the state of Egypt, sat on the Byzantine throne. When the emperor Heraclius appeared on the Byzantine throne, the state was suffering. In fact, these problems after the reign of Justinian I (527-565) were even worse because of his successors. Emperor Herakleios began his work with radical reforms to stop the evil and restore the state. He corrected his economy through the church. Then he turned to the army, the most important thing for the state. For this purpose, the “thema”(military province) system was established on Anatolian soil. After establishing the Thema army, Herakleios first went to the Sassanids and, in 625, with the support of the Khazars, from Armenia to Syria. In 626, the Avars appeared in front of the walls of Constantinople. But these two threats, which were important for Byzantium, were defeated by Heraclesonia, on the one hand by Patriarch Sergios and the people. When the war ended in 628, the empire was completely free from the threat of Sasanid and Avar; but this peaceful circuit was short-lived. Islamic conquests that began very little later and changed the course of all history erased the achievements of the Byzantine Empire in the east. Herakleios died during the struggle against the Islamic armies in 641 AD. Heraclius death was followed by a short family conflict. Finally, the grandson II. Constance (641-668) prevailed.

Key Words : Herakleios, Thema, Sassanid, Avar, Hz. Muhammed
Quantity of Page : 105+XIV
Scientific Director : Assoc. Prof. Dr. Abdullah DUMAN

ÖNSÖZ

İmparator Herakleios dönemi hem Bizans İmparatorluğu hem de Ortaçağ tarihi açısından önem teşkil etmektedir. I. Justinianos (527-567) döneminden sonra bozulan ve devleti çöküşe sürükleyen süreci tersine çeviren Herakleios, imparatorluğun eski gücüne kavuşmasını sağlamıştır. Herakleios tarafından oluşturulmuş olan Thema ordusu, imparatorluğun uzun süredir uğraştığı Avar ve Sâsânî Devletlerinin çöküşe geçmesi bu dönemi önemli kılan olaylardan birkaçıdır.

Ülkemizde İmparator Herakleios dönemi çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Ancak siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bir bütün olarak incelenmemiştir. Biz de bu doğrultuda eksikliği gidermek açısından Bizans tarihinde önemli bir yeri olan Herakleios dönemini, her açıdan incelemeye çalıştık.

Tezimizin Giriş kısmında, I. Konstantinos'tan başlayarak, Mavrikius dönemine kadar tahta çıkan Bizans imparatorlarına kısa bir şekilde değinmeye gayret gösterdik. İmparatorlara değinirken Bizans'ın ilişki içerisine girdiği devletleri de incelemeye çalıştık.

Birinci Bölümde, İmparator Mavrikius ve Phokas dönemlerini ayrıntılı bir şekilde aktararak Herakleios'un saltanatının hemen öncesinde Bizans'ın siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel durumunu daha açık bir şekilde göstermeye gayret ettik.

İkinci Bölümde ise, Herakleios'un çocukluğu, gençliği ve tahta çıkışı ile konumuza başladık. Ardından Sâsânîlerle olan mücadele, Hazar Türkleriyle olan ittifak ve meşhur Konstantinopolis'e yapılan Avar kuşatması ile devam ettik. Son olarak Müslüman Araplarla olan diplomatik ilişkiler, onlarla girilen mücadele ve Herakleios'un saltanatının sonunda karşılaşmış olduğu taht kavgalarına değinmeye gayret gösterdik.

Tezimde karşılaştığım zorlukları aşmamda bana yardımcı olan ve bütün metni baştan sona birkaç defa büyük bir dikkatle okuyarak önerileriyle beni yönlendiren, çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen, maddî ve manevî her zaman yanımda olan değerli hocam Doç. Dr. Abdullah Duman'a, çalışmalarım beni sürekli destekleyen ve kitap yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Abdurrahim Tufantoz'a, karşılaştığım her güçlükte yanımda olan annem, babam ve tezin yazma aşamasında yardımlarını esirgemeyen kız kardeşlerim Aysun ve Zeynep Karakuş'a

ve her daim yanımda olan arkadaşlarım Duygu Akkuş ve Elif Kızıldaş'a teşekkürü borç bilirim.

Söz konusu çalışmamda, "Başarı Bursu" adı altında maddî katkılarını gördüğüm Türk Tarih Kurumu'na hassaten teşekkür ederim.

Burcu Karakuş

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
TEŞEKKÜR	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
DÖNEMİN ANA KAYNAKLARI HAKKINDA	IX
GİRİŞ	1
BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ (330-582)	
I. BÖLÜM	
1. HERAKLEİOS ÖNCESİ BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA Sİ	
YASÎ İDARÎ VE DİNÎ DURUM (582-610)	
1.1. Mavrikius Dönemi (582-602).....	21
1.1.2. Tahta Çıkış ve Balkan Topraklarında Yaşanan Mücadele (Avar-Slav)	21
1.1.3. Sâsânîlerle Olan Mücadele	31
1.1.4. Meydana Gelen Dinî Olaylar	36
1.1.5. Eksarhlıkların Kurulması	36
1.1.6. Mavrikius'un Saltanatının Sonu	38
1.2. Phokas Dönemi (602-610)	
1.2.1. Tahta Çıkış ve Sâsânîlerle Olan Mücadele	40
1.2.2. Phokas'ın Saltanatının Sonu	42
II. BÖLÜM	
2. HERAKLEİOS'UN TAHTA ÇIKIŞI VE BİZANS'IN İÇ SİYASETİ	
2.1. Herakleios'un Çocukluğu, Gençliği ve Tahta Çıkışı	44
2.1.2. Ekonomik Alanda Yapılan Düzenlemeler	46
2.1.3. Askerî Alanda Yapılan Düzenlemeler, Thema Sisteminin Oluşturul....	47
2.1.1.3. Dinî Alanda Yapılan Düzenlemeler	50

3. HERAKLEİOS DÖNEMİ DIŞ SİYASETİ VE KOMŞULARLA İLİŞKİLER

3.1. Herakleios'un, Sâsânî ve Avarlar İle Mücadelesi.....	52
3.1.1. Sâsânî Mücadelesi Öncesi Avarlarla Yapılan Barış	52
3.1.2. Sâsânîlerle Olan Mücadele	56
3.1.3. Avarların Konstantinopolis Kuşatması (626)	60
3.1.4. Hazarlarla Olan ittifak ve Sâsânî Savaşının Sonu.....	63

4. HERAKLEİOS'UN İLK MÜSLÜMAN ARAP DEVLETİ İLE MÜCADELESİ

4.1. Hz. Muhammed Dönemi (11/610-632).....	71
4.1.2. Müslüman Araplarla Kurulan İlk Diplomatik İlişkiler	74
4.1.3. Mûte Savaşı (Cemâziyelevvel 8 /Eylül 629)	75
4.1.4. Tebük Seferi (Receb 9 / Ekim 630)	76
4.2. Halife Ebû Bekir Dönemi (11-13/632-634).....	77
4.2.1. Ecnâdeyn Savaşı (28 Cemaziyelevvel 13 / 30 Temmuz 634).....	78
4.3. Halife Ömer Dönemi (13-23/634-644)	
4.3.1. Fihl Savaşı ve Dimaşk (Şam)'ın Kaybedilmesi.....	79
4.3.2. Mercu'r-Rûm Hadisesi ve Hims, Hama, Baalbek, Lazikiyye'nin Müslüman Araplar Tarafından Alınması (14 / Eylül 635).....	81
4.3.4. Yermük Savaşı (12 Receb 15 /20 Ağustos 636)	83
4.3.5. Kinnesrin Savaşı (16/637-638)	84
4.3.6. Haleb, Antiochia ve Menbiç'in Müslüman Araplar Tarafından Alınması (16/637)	85
4.3.7. Jaruselahm'ın Müslüman Araplar Tarafından Alınması (17/638).....	86
4.3.8. El-Cezîre'nin Müslüman Araplar Tarafından Alınması (17/638)	87
4.3.9. Armenia Bölgesindeki Bir Kısım Yerin Müslüman Araplar Tarafından Alınması (19/640).....	87
4.3.10. Mısır ve Alexandria'nın Müslüman Araplar Tarafından Alınması (20/641-21/641-642)	88

5. HERAKLEİOS'UN SALTANATININ SONU VE ARDINDAN YAŞANAN TAHT KAVGALARI .....

SONUÇ.....	92
-------------------	-----------

KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ	105

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
<i>a.g.e.</i>	Adı Geçen Eser
<i>a.g.m.</i>	Adı Geçen Makale
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>a.s</i>	Aleyhisselam
<i>b.</i>	Bin
<i>bkz.</i>	Bakınız
C.Ü.	Cumhuriyet Üniversitesi
<i>çev.</i>	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazret
İA	İslâm Ansiklopedisi
<i>s.a.v</i>	Sellallahûaleyhivesellem
Terc.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
Trs.	Tarihsiz
Yay.	Yayın

DÖNEMİN ANA KAYNAKLARI HAKKINDA

Bizans Kaynakları

Eusebios-Büyük Kilise Tarihi

IV. yüzyılda Filistin bölgesinde bulunan Caesarea kentinde doğan Eusebios, 312-315 yıllarında Kayseri piskoposu olarak görev yaptı. Eusebios, Caesarea Rahibi Pamphilus'un öğrencisi olması sebebiyle Pamphili olarak da bilinir. İlk kilise tarihçisi olarak kabul edilmiş, Hıristiyanlığın ilk dört yüzyılını kapsayan yazılarıyla bu dönemin olaylarına ve önemli kişilerine ışık tutmuştur. On ciltten oluşan eseriyle, kilise ve Hıristiyan tarih yazıcılığında bir dönüm noktası olmuştur. Ariyanizm'in savunucusu olarak 325 yılında düzenlenen (İznik) Nikea konsiline katılanlar arasında bulunmuştur. İngilizce tercümesini Hanry Wace ve Philip Schaff'ın yaptığı eser 1980'da yayımlandı. Tezimizde, özellikle I Konstantinos'un Hıristiyanlığı kabul aşamasının anlatıldığı eserin I. cildinden faydalandık.

Eutropius-Roma Tarihi ve Özeti

MS. 320 yılından sonraki bir tarihte doğduğu kabul edilen Eutropius'un çocukluğu ve gençliği İmparator I. Konstantinus'un Hıristiyanlığı desteklediği ve bu yeni dinî inancın giderek güçlenmeye başladığı döneme rastlar. Aynı zamanda senatör sınıfından olan Eutropius otuzlu yaşlarında iken önemli memurluklara getirildi. Bu görevdeyken imparator Iulianus'a Sâsânî seferinde eşlik etti İmparator Valens döneminde daha üst bir memurluğa yükselen Eutropius, MS. 369 yılında imparator Valens'in isteği üzerine Breviarium Historiae Romanae adlı eserini kaleme aldı. Eutropius eserinde Roma'nın kuruluşundan 364 yılında imparator Jovianus'un ölümüne kadar Roma tarihinde gerçekleşen önemli olayları yalın bir üslupla özetler. Latince'den Türkçeye Çiğdem Menzilioğlu tarafından çevrilen eser, erken dönem Bizans tarihi açısından önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır.

Priskos Seyahatnâmesi

Bizans tarihinin V. yüzyılına ait en önemli kaynaklardan ilki Priskos'un Seyahatnâmesidir. Priskos'un, Heracleia (Marmara Ereğlisi)'ya yakın Trakya'daki Pannon (Barbaros) şehrinde 410-420 yılları arasında doğduğu ve 472 yılı civarında da

öldüğü düşünülmektedir. Roma İmparatorluğunda memur vazifesinde bulunan Maximinus ile olan dostluğu bir süre sonra, kendisinin Attila'ya gönderilen elçilik heyetinde görev almasını sağlamıştır. Bu vazifesi esnasında Attila ile görüşmüş, elçilik vazifesi boyunca gördüklerini, yaşadıklarını, edindiği bilgileri ve gözlemlerini kaleme almıştır. Kaleme aldığı eser özellikle Avrupa Hun devletinin tarihi için önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca ilk kez Saragur (Sarı Ogur), Urog (Ogur), Onogur, Sabar ve Avar Türklerinden bahsetmesi, bu kaynağın değerini daha da arttırmaktadır. Günümüze parçalar şeklinde gelen eseri ilk olarak C. Müller 1851 yılında bir araya getirip Grekçe ve Yunanca olarak yayımlamıştır. Daha sonra ise bu eseri L. Dindorf 1870'de ve C. Boor 1903'te İngilizceye tercüme etmiştir. Biz tezimizde C. Müller'in Latince aslını Türkçeye çeviren Ali Ahmetbeyoğlu'nun hazırlamış olduğu Grek Seyyah'ı Priskos'a (V. Asır) göre Avrupa Hunları adlı eserden faydalandık. Priskos'un eserini özellikle Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa Hun devleti ile ilişkilerini incelemek için kullandık.

Rahip Mar-Yaşua Vakaaı'nâmesi

Amida (Diyarbakır)'ya yakın Zuknîn (bugün harabe olan Zağni köyü) köyünün manastırında rahip olan Mar-Yaşua'nın hayatı hakkında pek az bilgi mevcuttur. Aslen Zuknîn köyünden olduğu sanılmaktadır. V. asırda özellikle Amida ve Edessa (Urfa) bölgelerinin tarihi açısından önemli olan Vakayi'nâmesi 494-506 yılları arasında bu şehirlerde 12 yılda meydana gelmiş olan olayları anlatır. Özellikle bu tarihler arası Bizans-Sâsânî mücadelesi ve daha sonrasındaki İran saldırısını anlatır. Eseri 1958'de Mualla Yılmaz, Süryaniceden Türkçeye tercüme etmiştir.

Theophlaktos Simocattes Tarihi

VI. asrın son çeyreği için önemli bir kaynak sunan Theophlaktos Simocattes, Mısır'da doğmuştur. Yüksek memuriyetlerde bulunan bu zat Bizans İmparatoru Herakleios döneminde sekiz kitaptan oluşan bir siyasî tarih eseri kaleme almıştır. Eser Mavrikius'un Bizans tahtına geçtiği tarih olan 582'de başlar, saltanatının sonu olan 602 yılına kadar devam eder. Eser özellikle Mavrikius döneminde Bizans'ın Sâsânîler ve Avarlara karşı verdiği mücadeleyi birinci ağızdan aktarmaktadır. Eseri

Michael ve Mary Whibty İngilizce *The History of Theophylact Simocatta* olarak 1980’de neşretmiştir.

Prokopios–Gizli Tarih/İstanbul’da İsyan ve Veba

Tarihçi Prokopios, Filistin’de deniz kıyısında Romalılarca kurulmuş olan Kaisareia kentinde doğdu. MS. 500’de ya da bu tarihten az önce doğduğu sanılıyor. MS. 527 yılında Komutan Belisarius’un özel yazmanı ve hukuk danışmanı olduktan sonra görev nedeniyle onunla birlikte İran, Afrika ve İtalya’daki seferlere katıldı. Sâsânîlere, Vandallara ve Gotlara karşı yapılan savaşları yakından izledi ve 542 yılında Konstantinopolis’e döndü. Burada başkenti ve bütün imparatorluğu silip süpüren büyük veba salgınını gördü ve kitabında ayrıntılı olarak buna yer verdi. Daha sonraki yıllarda İmparator Justinianus’a yaklaşan Prokopios’a, İmparatoriçe Teodora’nın ölümünden sonra 560 yılında “Seçkin ya da aydın” anlamındaki *Illustres* unvanı verildi. 562 yılında ise Bizans kenti yöneticisi ya da Latince deyiimiyle *Praefectur*’u oldu. İmparator Justinianus ile aynı yılda, yani 565 yılında öldüğü sanılıyor. Tezimizde Prokopios’un iki kitabından faydalandık bunların ilki Türkçe çevirisi Orhan Duru’ya ait olan Gizli Tarih’tir. Prokopios’un bu eseri 550 yılında yazdığı sanılmaktadır. Tamamıyla Justinianus’un saltanatını anlatan kaynak, bu dönem için önemli bir eserdir. İkinci olarak kullandığımız eseri ise Türkçeye Adil Calap tarafından tercüme edilmiş olan İstanbul’da İsyan ve Veba kitabıdır. Bu kitap aynı zamanda yazarın Gizli Tarih kitabını da içine alarak tercüme edilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz Konstantinopolis’de meydana gelen veba salgınını ve bu dönemde olan isyanlar kaleme alınmıştır.

Theophanes Kroniği

VII. ve VIII. yüzyılları için ve özellikle de tezimizin konusunu teşkil eden İmparator Herakleios dönemi için günümüze ulaşabilen en önemli iki temel kaynak, rahip Theophanes ile İstanbul patriği Nikephoros’un kronikleridir. Bizans tarihinin bahsedilen iki asrıyla ilgili bilgilerin hemen tamamı bu iki esere dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Theophanes ve Nikephoros’tan sonra yazılan Bizans tarihine dair Grekçe kaynaklar, VII. ve VIII. yüzyıllar için bu iki kroniğe dayanmak durumunda kalmışlardır.

Aslında bir rahip olan Theophanes, 752 yılında dünyaya gelmiş ve İmparator V. Leon (813-820) döneminde sürgünde iken 818 yılında ölmüştür. Dünya kroniği mahiyetindeki eserini 810-814 yılları arasında kaleme almıştır. Chronographia adıyla bilinen eser, Roma imparatoru Diokletianus'un (284-305) tahta çıkışıyla başlamakta ve V. Leon'un 813 yılında imparator oluşundan kısa bir süre sonrasına kadar gelmektedir. Temel kaynak durumunda olan eser özellikle Bizans-Sâsânî ve Bizans-Müslüman ilişkilerinde önemli bir eser durumundadır. Eserinde verdiği bilgileri kronolojik bir sırayla ayrıntılı olarak vermeye çalışan Theophanes bazı bilgileri kaleme alırken yanlış aktarmıştır. Örnek olarak vermek gerekirse Mûte Savaşı'nı (629) Hz. Muhammed dönemi içinde değil de Hz. Abû Bekir'in halifeliği döneminde almaktadır (631-632). Hz. Muhammed'in vefat tarihini 630 yılında verdikten sonra tekrarda 632'de "gerçek ölümü" ibaresiyle aktarmaktadır. Dünyanın yaratılışından itibaren Hz. İsa'nın doğumuna kadar 5492 yıl geçtiğini kabul eden Hilkat (Yaratılış) takvimini esas alan eserde olaylar, yıllara göre sıralanmaktadır. Her hilkat yılının miladî karşılığı zikredildiği gibi, genellikle Bizans imparatoru başta olmak üzere, Sasani hükümdarı, İslâm halifesi ve papa ile dört patriğin (İstanbul, Kudüs, İskenderiye, Antakya) göreve başlangıç yıllarını esas alan listeler verilmektedir. Araştırmacılara göre, kullanılan malzemenin hatalı tanzimi sebebiyle bir dönem için eserde verilen yıllar, gerçek yılların bir yıl gerisindedir.

C. de Boor tarafından iki cilt halinde yayımlanan (Leipzig 1883-1885) Chronographia'nın, 6095-6305 hilkat yıllarını (602-813) kapsayan bölümü, Harry Turtledove tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir.

Nikephoros'un Kroniği

Konstantinopolis'in ileri gelen ailelerinden birinin çocuğu olarak 758 yılı civarında dünyaya gelen Nikephoros, 806-815 yılları arasında İstanbul patrikliği yapmıştır. Breviarium! Historia Syntomos adlı eseri, 602 yılında Phokas'ın imparator oluşu ve 610 yılında bir ayaklanma sonucu tahttan indirilip öldürülmesi olayına kısaca değinerek başlamakta ve Herakleios'un 3 Ekim 610'da, Patrik Sergios'un elinden imparatorluk tacını giymesi ile devam etmektedir. Eser İmparator V. Konstantinos'un (741-775), oğlu IV. Leon ile İrene'yi evlendirdiği 769 yılında sona ermektedir. Theophanes'in Kroniği kadar ayrıntılı olmayan eser, ayrıca Bizans-İslâm tarihi

için önemli olan Yermük Savaş'ı ile Jaruselam ve Suriye'nin Müslümanlar tarafından fethine yer vermemesi açısından şaşırtıcıdır.

C. de Boor tarafından neşredilen eser (Leipzig 1880) , Cyril Mango tarafından Short History adıyla İngilizceye çevrilmiş ve Grekçe metniyle birlikte yayımlanmıştır.

Ermeni Kaynakları

Sebeos Herakleios Tarihi

Ermeni Piskopos Sebeos tarafından 660'lı yıllarda yazılan Herakleios Tarihi iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Ermenistan'ın kuruluş tarihinden başlayarak, VII. yüzyıla kadar olan süreyi anlatır. İkinci bölüm ise 614'te Sâsânîlerin Kudüs'ü ele geçirmesi, II. Hüsrev Perviz dönemi, Sâsânî-Bizans savaşı, Arapların Ermenistan'daki ilk faaliyetleri ve akınları ve son olarak da Sâsânîlerin çöküşünü anlatır. Eser ilk olarak Badmutyun'i Heragln (Herakleios'un Tarihi) adıyla T. Mihrtadyan tarafından 1851 yılında yayımlandı. Emeviler dönemine kadar ki olaylar için yararlanılabilen eserin ağırlık merkezini, İmparator Herakleios ile Sâsânî Hükümdarı II. Hüsrev Perviz (590-628) arasındaki mücadeleler teşkil etmekle birlikte, kilise meseleleri ve Müslümanlarla ilgili bilgilere de yer verilmektedir. Eser R. Bedrosian tarafından Ermeniceden İngilizceye tercüme edilmiştir.

İslâm Kaynakları

Tezimizde kullandığımız İslâm kaynakları, genel olarak Hz. Âdem'in yaratılışından başlayıp müellifin eserini yazdığı döneme kadar meydana gelen olayları anlatan eserlerdir. Bu kaynaklar olayları, yıllara veya halifelere göre kronolojik bir şekilde zikrederek siyasî olaylar başta olmak üzere İslâm-Bizans ilişkilerine de yer verirler. İslâm döneminde Hz. Peygamber ve ondan sonra başa geçen her halife zamanında Bizans ile meydana gelen olaylar aktarılır. Hz. Peygamber'in Herakleios'a mektubu, Mute, Tebük, Ecnâdeyn ve Yermük savaşları, Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesi, bu tür kaynaklarda yer alan konulardan bazılarıdır. Bu eserler ayrıca Sâsânî İmparatorluğu ile ilgili bilgiler de içermektedir. Ebû Hanife ed-Dineverî'nin (282/895) el-Ahbâru't-Tıvâl'ı, Taberî'nin (310/922) Târihu'l- Ümem ve'l-Mülûk'ü, İbnü'l-Esîr'in (630/1232) el-Kâmil Fi't-Tarih'i ve İbn Kesir' in (774/1373) el-Bidâye ve'n-Nihâye'si (Bu kaynakların Türkçe

tercümeleri kullanılmıştır) müracaat edilen İslâm tarihi kitaplarının başında yer almaktadır. Belirtilen İslâm kaynaklarının yanı sıra Müslümanların fetihlerini bölge ve şehir esasına göre anlatan kaynaklarda bulunmaktadır. Bu kaynaklarda, Bizans'tan alınan Suriye, Filistin, Mısır gibi bölgeler ve önemli şehirlerden bahsedilirken doğal olarak imparatorluk ile ilişkiler de söz konusu edilmektedir. el-Belâzurî'nin (279/892) Fütûhu'l-Büldân'ı bu açıdan özellikle önem taşımaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in hayatını kısa bir şekilde aktardığımız tezimizde siyer nitelikli eserlere de yer verdik. Bunun için temel kaynak olarak İbn Hişâm'ın (218/833) es-Sîretün-Nebeviyye'sinin (Hz. Muhammed'in Hayatı) Türkçe tercümesini kullandık.

Kur'an-ı Kerim'de er-Rûm suresinin ilk ayetlerinde Bizanslılardan bahsedilmektedir. Ayrıca et-Tevbe suresindeki birçok ayet, Hz. Peygamber tarafından Bizans'a karşı düzenlenen, ancak Bizans ordusuyla herhangi bir çatışma olmaksızın geri dönülen Tebük seferiyle ilgilidir.

Süryani Kaynakları

Süryani Mikhael Kroniği

1126-1199 yılları arasında yaşamış olan Süryani Mikhael'in dünya tarihi mahiyetindeki eseri yaratılıştan 1195 yılına kadar gelmektedir. Bar Sauma Manastırı'nda rahip iken 1166 yılında Antakya patrikliği görevini üstlenen Mikhael, eserinde Herakleios'un Sâsânî, Hazar ve Müslümanlarla ilişkilerine yer vermektedir. Eser J. B. Chabot tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir.

Ebü'l-Ferec Tarihi

Ebü'l-Ferec Gregorios, önemli bir Süryanî tarihçidir. Melitene'de (Malatya) 1225-1226 yılında doğmuştur. Babası tabip olan Gregorios, küçük yaşta Arapça, Süryanice ve Grekçe öğrenmiş, daha sonra da felsefe, ilahiyat, matematik ve tıp tahsili yapmıştır. Babasıyla beraber Antakya'ya ve daha sonra da Trablus'a (Tripoli) göç eden Gregorios, çeşitli yerlerde piskoposluk ve daha başka dinî görevler üstlenmiş, 685/ 1286 yılında ölmüştür. Kroniği İslâm-Bizans ilişkileri açısından da önemlidir. Ebü'l-Ferec'in kroniği, Budge tarafından İngilizceye tercüme edilmiş, Ömer Rıza Doğrul tarafından 1945 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

Yukarıda değindiğimiz eserlerin yanında ayrıca;

Nikiu Piskoposu Ioannes'in Kroniği,

Kaynak, Müslümanların Bizans hâkimiyetindeki Mısır'ı fetihleri ve bu arada geçen olayları aktarması açısından önemlidir. 690 yılında başpiskoposluğa getirilen Ioannes, 696'da bütün manastırlardan sorumlu makama tayin edilmiştir. Aslında Grekçe yazılan eserin Habeşçe tercümesi, Zotenberg tarafından Fransızcasıyla birlikte yayımlanmış ve bu neşir esas alınarak R.H.Charles tarafından 1916'da İngilizceye çevrilmiştir.

GİRİŞ*

BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ (330-582)

İmparator I. Konstantinos (306-337) IV. yüzyılın başındaki iç savaşların ardından, imparatorluğun bir bütün olarak Roma'dan etkili bir şekilde yönetilemeyeceğini fark etti. Bunun üzerine o başkenti doğuya, Antik Megara kolonisi olan Byzantion'a taşıdı¹. 324 yılında yayınladığı bir emir ile Byzantion başkent ilan edildi ve 325 yılında şehrin inşasına başlandı. 11 Mayıs 330 yılında inşası tamamlanan şehrin resmi olarak açılış törenleri yapıldı². Böylece yeni başkent ile beraber Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu kurulmuş oldu. Kurulan şehre ilk olarak İmparator Konstantinos tarafından "Nova Roma" (Yeni Roma) adı verildi. Ancak daha sonra başkentte yaşayan insanlar kurucusundan dolayı şehre Konstantinopolis (Konstantin'in Şehri) diye hitap ettiler ve bundan sonra şehir bu isim ile anıldı³.

İmparator I. Konstantinos başkenti doğuya taşımak istediğinde aslında Byzantion'da yeni bir Roma kurmak istedi. Yeni başkent konumu itibarıyla hem güvenilir hem de İran ve Tuna sınırındaki Roma topraklarına yakındı⁴. Aynı zamanda

---

* Bu çalışma, Türk Tarih Kurumu'nun katkılarıyla 2018-2019 öğretim yılı içerisinde hazırlanmıştır.

¹ Gregory Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, I, (Süryaniceden İngilizceye çev. E. A. Wallis Budge, İngilizceden Türkçeye çev. Ö. Rıza Doğrul) Ankara, 1999, 134; C. W. C. Oman, M. A., F. S. A., *The Byzantine Empire*, New York, 1908, 17; John Haldon, *Bizans Tarihi Atlası*, (çev. Ali Özdamar) İstanbul, 2007, 35; Timoty E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (çev. Esra Ermert) İstanbul, 2016, 77; Jean Claude Cheynet, *Bizans Tarihi*, (çev. İsmail Yerguz) Ankara, 2016, 16; "Byzantion isminin nereden geldiği ile ilgili iki yaygın efsane bulunmaktadır. Bunlardan birincisi şehrin Megara kolonisi olarak kurulduğu (M.Ö. 659) şeklindedir. Efsaneye göre Megaralıların başındaki kumandanın adı Byzas idi ve şehrin adı da buradan gelmekteydi. İkinci efsaneye göre ise; Byzantion'un kurucusu olan Byzas, Tanrı Zeus'un kızı Keroessa ile Deniz Tanrısı Poseidon'un oğluydu. Byzas doğduğu yerde bir şehir kurmuş ve şehre kurucusuna izafeten Byzantion adını verilmişti"; Işın Demirkent, "İstanbul", *DİA*, XXIII, İstanbul, 2002, 205.

² A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, (çev. Arif Müfid Mansel) Ankara, 1943, 71-72; H. St. L. B. Moss, "The History of The Byzantine Empire: An Outline From M.S. 330 to The Fourth Crusade", *Byzantium (An Introduction to East Roman Civilization)*, (Ed. Norman H. Baynes- H. Moss) İngiltere, 1948, 2; Steven Runciman, *Byzantine Civilization*, London, 1966, 30; Micheal MacLagan, *The City Of Constantinople*, London, 1968, 20; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret İşıltan), Ankara, 1999, 41; Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, I, (çev. Haluk Şaman, (y.y., trs.), 13; Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (çev. A. Gökçe Bozkurt), İstanbul, 2017, 19; Demirkent, "İstanbul", 206.

³ Vasiliev, *a.g.e.*, I, 51; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 42; Gregory, *a.g.e.*, 77; Diehl, 20; Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (çev. Bilgi Altınok) İstanbul, 1998, 21; M.V. Levçenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (çev. Maide Selen), İstanbul, 1999, 11; Haldon, *a.g.e.*, 35; John Julius Norwich, *Bizans (Erken Dönem MS. 323-802)*, I, (çev. Hamide Koyukan) İstanbul, 2013, 60; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, İstanbul, 2016, 9.

⁴ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 41; Cheynet, *a.g.e.*, 16; Norwich, *a.g.e.*, I, 60; Bailly, *a.g.e.*, I, 21.

coğrafi olarak Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlıyordu. Bunun yanı sıra siyasî, askerî ve ticarî açıdan bir merkez konumundaydı⁵.

İmparator hem askerî, hem sivil kurumlar içinde bir dizi önemli reformlar yaptı. Malî sistemi elden geçirdi ve devletin parasal sıkıntılarını gidermeye çalıştı. Askerî ve sivil idareyi birbirinden ayırdı, merkezi sistemi yeniden yapılandırarak doğrudan kendisine karşı sorumlu hale getirdi. Orduları başlıca iki kısım halinde yeniden teşkilatlandırdı. İlk kısım sınır vilayetleri ve sınır boylarında konuşlandırılanlar, öteki kısım ise doğrudan imparatorluk sarayına bağlı birlikler şeklinde oluşturuldu. Taşra idaresinde de reform yaptı, merkezi denetimi sağlamada ve malî konuları teftişte daha başarılı olmak için, daha küçük taşra birimleri oluşturdu⁶.

Hıristiyan olan ve Hıristiyanlığı devlet himayesine alan I. Konstantinos⁷, 313 yılında yayımladığı Milan fermanı ile Bizans topraklarında yaşayan Hıristiyanlara din hürriyeti vermişti⁸. Daha sonra 325 yılında Nikaia (İznik)'da toplanan Genel Konsil⁹ ile Bizans Devleti'ne Hıristiyanlık yeni bir güç kazandırdı¹⁰.

⁵ Vasiliev, *a.g.e.*, I, 69; Diehl, *a.g.e.*, 20; Bülent, İplikçioğlu, "Anadolu", *DİA*, III, İstanbul, 1991, 110.

⁶ Işın Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI, İstanbul, 1992, 230; Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, (çev. Samih Tiryakioğlu) İstanbul, 1960, 49; İmparator Konstantinos döneminden başlayarak imparatorluğun başlıca savunması "limitanei" adı verilen ve sınırlarda asker çiftçiler sistemine son verilip yetiştirilen iyi askerlerin görevlendirildiği yeni bir askerî sistem oluşturuldu; Lemerle, *a.g.e.*, 33.

⁷ İmparator I. Konstantinos'un Hıristiyanlığı kabulü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Eusebius, *Church History, Life of Constantine The Great and Oration in Praise of Constantine*, I, (çev. Henry Wace, Philip Schaff) New York, 1890; Christopher Bush Coleman, *Constantine The Great And Christianity*, New York, 1914.

⁸ Maclagan, *a.g.e.*, 19; Cheynet, *a.g.e.*, 21; Lemerle, *a.g.e.*, 22.

⁹ Genel konsil, ekümenik olarak da adlandırılır. Genel Konsiller, bütün dünya piskoposlarının ve büyük din gruplarının liderlerinin katıldığı konsillerdir. Bu konsiller, kişilerin bizzat papa tarafından davet edilmesiyle toplanır ve yönetilir. Konsil kararlarının geçerli olabilmesi için de papa tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir; Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, (İngilizceden Fransızcaya çev. Soeur Jean-Marie O. P., Fransızcadan Türkçeye çev. Mehmet Aydın), Ankara, 1990, 7.

¹⁰ Andrew Louth, *Maximus the Confessor*, New York, 1996, 8; Moss, *a.g.e.*, 2; Dvornik, *a.g.e.*, 5-6; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 67; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 44; Gregory, *a.g.e.*, 83-84; Norwich, *a.g.e.*, 62; Seignobos, *a.g.e.*, 56-57; Diehl, *a.g.e.*, 24; Lemerle, *a.g.e.*, 26; Demirkent, "İstanbul", 207;

Rice, *a.g.e.*, 69; Konstantinos, Piskopos Kordobalı Hosius'un tavsiyesi üzerine doğru öğretinin tanımlanması amacıyla bütün piskoposları Nikaia (İznik)'ya davet etti. Kendisinin şeref başkanı olduğu konsil, Hosius'un yönetiminde çoğu doğudan olmak üzere imparatorluğun her tarafından 300 civarında piskopos, çok sayıda rahip ve bazı filozofların da katılımıyla 14 Haziran 325 tarihinde Nikaia sarayında düzenlendi. Konsile batıdan, ikisi Papa Sylvestre'nin temsilcisi olmak üzere sadece üç veya beş kişi katıldı. Söz konusu konsilde dinî konular ve kiliseye rahatsızlık veren meselelerle ilgili 20 kadar karar alındı. Bu kararlardan birkaçı şöyle idi; piskoposlarla ilgili takdislerde üç piskopos olacaktı ve imparatorluğun idarî taksimine göre, kilise teşkilatı yapılandırılacaktı. Nikaia Konsili ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Alparslan Yalduz, "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *Ulu-dağ İlahiyât Fakültesi Dergisi*, XII/2, Bursa 2003, 288-89; Cheynet, *a.g.e.*, 28; Sinanoğlu, "İznik

337 Mayıs'ında İmparator I. Konstantinos'un ölümü üzerine, üç oğlu orduların da desteğiyle onun yetkisini devraldı¹¹. Oğullarından, II. Konstantinos ve Konstantin erken ölünce iktidar II. Konstantios (337-361)'a kaldı¹². Onun zamanında birçok dinî kargaşalar meydana geldi. II. Konstantios bir yandan putperestlere karşı sert önlemler alırken, öte yandan da Hıristiyanlar arasında çıkan anlaşmazlıkları, Arianizmi¹³ destekleyerek daha da şiddetlendirdi. II. Konstantios, 340 yıllarında imparatorluğun doğu sınırını tehdit eden Sâsânîlerin saldırılarıyla uğraştı¹⁴.

350'li yılların sonuna doğru Roma İmparatorluğu, sürekli olarak dış baskılara maruz kaldı. II. Konstantinos'un saltanatı boyunca yeğeni olan Iulianus, Galya'da Frank akınlarına karşı büyük başarılar gösterdi. Bu sırada Milano'da ikamet eden Konstantinos, 355-356 yıllarında Ren vadisi üzerinde yaşayan Alamanni kabilelerine karşı sefer düzenledi. 359 yılında Sâsânî şahı II. Şapur (309-379)'un Amida (Diyarbakır)'yı ele geçirmesi üzerine Anadolu'ya dönen imparator, 361 yılında Sâsânîlere karşı seferde iken Kilikya'da kırk dört yaşında öldü. Ölümü üzerine yerine yeğeni Iulianus Apostata¹⁵ (361-363) geçti¹⁶.

Iulianus Apostata ehliyetli bir general ve etkili bir yönetici olmakla birlikte, Hıristiyanlığa karşı Putperestliği savunuyordu. İmparatorluğu zamanında putperest tapınakları yeniden açıldı. Hıristiyanları devlet yönetiminden ve ordudan uzaklaştır-

---

Konsili", 550; a.y., "Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dinî Toplantı", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 9.

¹¹ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 134; Eutropius, *Roma Tarihi'nin Özeti*, (çev. Çiğdem Menzilioğlu), İstanbul, 2006, 265; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 31; Oman, *a.g.e.*, 31; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 78.

¹² Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 135; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 31; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 79; Gregory, *a.g.e.*, 12; Haldon, *a.g.e.*, 35.

¹³ Hıristiyanlığın en önemli iman esası haline gelen "teslis" (trinite=üçleme) inancının temelleri büyük ölçüde Havarî Pavlus tarafından atılmıştır. Bu inanca, daha ilk yıllardan itibaren yükselmeye başlayan itirazlar ve Hıristiyanlar arasındaki ihtilaflar, IV. Yüzyılda Arius ile yeniden alevlenmiştir. Arius, "Baba veya "Tanrı"nın sonsuz ve doğrulmamış olduğunu oysa "Oğul" yani "İsa"nın, "Baba" tarafından yaratıldığını, dolayısıyla ikisinin aynı cevhere sahip olmadığını ileri sürmüştür; Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI/1, Ankara, 2000, 312.

¹⁴ Runciman, *Byzantine Civilisation*, 31; Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*, (çev. Turhan Kaçar) 2016, 106.

¹⁵ İnançlı bir Putperest olan Iulianus, selefi İmparator II. Konstans'ın ölümüne kadar Hıristiyan dinine mensup olarak görünmüş, gerçek fikirlerini gizlemiştir. İmparator olmasının ardından, gizli olan fikirlerini açığa çıkarmış, putperestliği savunmaya başlamıştır. Bu sebeple tarihçiler tarafından "Dönme" Apostata lakabıyla anılmıştır; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 87; Lemerle, *a.g.e.*, 42; Gregory, *a.g.e.*, 89; Beate Dignos-Engelbert Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity (Neighbors and Rivals)*, New York, 2007, 93.

¹⁶ Eutropius, *a.g.e.*, 271-272; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 31; Moss, *a.g.e.*, 4; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 84; Hakkı Dursun Yıldız, "Bizans Tarihi", *Anadolu Uygarlıkları Görsel Ansiklopedisi*, III, İstanbul, 2000, 489.

dı, yerlerine Putperestleri getirdi. 363'teki İran seferi sırasında ağır bir şekilde yaralandı ve bunun sonucunda öldü¹⁷. Askerler, Iulianus'un muhafız komutanı olan Jovianus'u imparator ilan ettiler¹⁸. II. Şapur ile barış yapan Jovianus Konstantinopolis'e dönmek üzere yola çıktı, sekiz ay sonra 364 yılında Bithinia'da¹⁹ öldü²⁰.

Jovianus'un²¹ halefleri, Valentinianus (364-375) ile Valens (364-378) kardeşlerdi. Valentinianus Konstantinopolis'te ordu tarafından seçilmiş, ardından kardeşini eş *augustus* olarak tayin etmişti. Valentinianus kendisi için güvenli olabileceğini düşündüğü Milano şehrini başkent olarak ilan etti. Kardeşi Valens ise o sırada komutan Prokopios'un önderliğinde bir isyanla karşı karşıya kaldı (365 bahar ayı başlangıcında). Iulianus'un kuzeni olan Prokopios, tahtta hak iddia ederek Konstantinopolis'teki ordunun desteğini aldı. Başkentten sonra Trakya'ya ilerledi. Trakya birliklerinin desteğini alarak buradan da Bithinia bölgesine geçti. Anadolu topraklarında Bizans birliklerinin desteği ile ilerleyen Prokopios, İmparator Valens'in Ankyra (Ankara)'ya kaçmasına neden oldu. Fakat isyandan bir süre sonra nedeni bilinmeyen bir şekilde Prokopios'ın yanında olan birlikler, onun aleyhine dönerek Valens'i desteklemeye başladılar. Mayısın sonuna doğru bütün birlikler Prokopios'tan desteklerini çektiler. Ordunun desteği çekilince isyan da sona erdi, Prokopios ise Philippolis'te (Plovdiv/Filibe) yakalanarak idam edildi²². İmparator Valentinianus, 17 Kasım 375'te Pannonya'da (doğu Alpler ile Karpatlar Arasındaki Ovalık Arazi) Kuvadlarla uğraşırken öldü. Onun yerine, imparatorluğun batı tarafına oğlu Gratianus (375-383) geçti²³. Valens ise doğuda Trakya'nın Gotlar tarafından istilasıyla uğraşmak zorunda

¹⁷ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 136-137; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 94; Norwich, *a.g.e.*, I, 85; Lemerle, *a.g.e.*, 43.

¹⁸ Eutropius, *a.g.e.*, 274-275; Oman, *a.g.e.*, 32; Norwich, *a.g.e.*, I, 89; İmparator Iulianus ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Nezahat Baydur, *İmparator Iulianus*, İstanbul, 1982.

¹⁹ Çatalca- Kocaeli ve Batı Karadeniz bölümlerini kapsayan bölge; Gregory, *a.g.e.*, 28.

²⁰ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 137-138; *The Chronicle of Michael the Great, Patriach of the Syrians*, (çev. Robert Bedrosian) New Jersey, 2013, 71; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 96; Gregory, *a.g.e.*, 91; Haldon, *a.g.e.*, 36; Dignos-Winter, *a.g.e.*, 94.

²¹ Tahta çıkacak varisi olmayan Jovianus, ordu komutanı Valentinianus'u kendisinden sonra tahta çıkacak veliht olarak atamıştır. Valentinianus, Pannonyalı bir köylü çocuğu olup davranışları fazlasıyla kaba idi. Tahta çıktıktan sonra senato tarafından eş *augustus* seçmesi istendiğinde, kardeşi Valens'i seçerek kendi lehine bir karar vermiştir; Norwich, *a.g.e.*, I, 91.

²² Norwich, *a.g.e.*, I, 90; Mitchell, *a.g.e.*, 117-118.

²³ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 139; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 97; Norwich, *a.g.e.*, I, 91; Diehl, *a.g.e.*, 22; Gregory, *a.g.e.*, 97; Haldon, *a.g.e.*, 36.

kaldı ve 9 Ağustos 378’de yenilgiye uğrayarak Adrianopolis (Edirne) yakınında öldürüldü²⁴.

Valens’in ölümünden sonra devletin doğu kanadına eş *augustus* olarak I. Theodosius (379-395) getirildi. I. Theodosius diploması ile stratejiyi birleştirerek Gotlarla barış yaptı. Onların imparatorluk içinde kendi isteklerine göre yerleşmelerine izin verdi. Gotlar da bu anlaşmaya karşılık imparatorluk ordularına asker sağlayacaklardı²⁵. 25 Ağustos 383 yılında batı kanadının İmparatoru Gratianus bir hükümet darbesi sonucu öldü. Bunun üzerine I. Theodosius tek hükümdar haline geldi²⁶.

İmparator I. Theodosius Hıristiyanlık tarihi açısından I. Konstantinos’tan sonra önemli bir yere sahiptir. Onun döneminde 381 yılında imparatorluğun başkentinde II. Genel Konsil²⁷ toplanarak Hıristiyanlık resmî devlet dinî olarak kabul edildi. Hıristiyanlık resmî din olarak kabul edildikten sonra, 392’de imparatorluğun tamamında putperestlik kanun dışı kalmış oldu²⁸. I. Theodosius 395 yılında Milano’da²⁹ öldü ve cesedi Konstantinopolis’e getirilerek gömüldü. Onun ölümünden sonra iki oğlu,

²⁴ *The Chronicle of Michael the Great*, 71; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 32; Maclagan, *a.g.e.*, 28; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 97; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 48; I, 107; Norwich, *a.g.e.*, I, 92; Haldon, *a.g.e.*, 36; Oman, *a.g.e.*, 39; Peter Vaczy, “Hunlar Avrupa’da”, *Attila ve Hunları*, (çev. Şerif Baştav), (Ed. Gyula Nemeth), Ankara, 1982, 60; Cheynet, *a.g.e.*, 31; Lemerle, *a.g.e.*, 50; Levçenko, *a.g.e.*, 33; Mert Kozan, “Gotların Anayurdu ve Kökeni”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXIII/55, Ankara, 2014, 86; Fatma Çapan-Baran Güvenç, “Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI/18, Ankara, 2017, 635.

²⁵ Moss, *a.g.e.*, 6; Oman, *a.g.e.*, 42; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 98; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 48; Gregory, *a.g.e.*, 103; Osman Karatay, “Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları (Altın Orda Öncesi Dönem)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 3, Ankara, 2004, 12.

²⁶ Ebü’l-Ferec, *a.g.e.*, I, 140; Haldon, *a.g.e.*, 37; Cheynet, *a.g.e.*, 31; Norwich, *a.g.e.*, I, 93; Gregory, *a.g.e.*, 105.

²⁷ Bu konsil, esas olarak bir genel konsil değildi, genellik karakterini *Kutsal Ruh* ile ilgili kararına ve bu kararın 325 Nikaia konsiline dâhil edilmesine borçluydu. Bu genel karakter, 451’de Kadıköy konsilinde kabul edilmiş ve IV. yüzyılın başında Roma ve bütün batı dünyası, bu konsili ikinci genel konsil olarak tanımıştır; Bailly, I, 23; Dvornik, *a.g.e.*, 11; Ömer Faruk Harman, “Konsil”, *DİA*, XXVI, İstanbul, 2002, 177.

²⁸ Runciman, *Byzantine Civilisation*, 31; Maclagan, *a.g.e.*, 29; Dvornik, *a.g.e.*, 11; Louth, *a.g.e.*, 8; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 49; Norwich, *a.g.e.*, I, 100; Gregory, *a.g.e.*, 105; Diehl, *a.g.e.*, 25; Rice, *a.g.e.*, 18; Demirkent, “Bizans”, 231; a.y., “İstanbul”, 207.

²⁹ 387 yılında Batı Roma Komutanı Maximus, Kuzey İtalya’da isyan çıkararak çocuk imparator II. Valentinianus’u tahttan indirdi. Bu haberi alan imparator I. Theodosius, büyük oğlu Arcadius’u Konstantinopolis’te *augustus* olarak bırakıp hızlı bir şekilde Sirmium (Sermska Mitrovica/Sırbistan) üzerinden Aquileia’ya yürüdü. Maksimus burada yakalandı ve idam edildi. I. Theodosius bir yıl boyunca Batı Roma’nın düzenini korumak için Milano’da ikamet etti. Bir yıl sonunda oğlu Honorius’u Batı Roma’nın başına getirerek *augustusluğa* yükseltti. 394 yılının sonuna doğru, General Eugenius’un Aquileia’daki isyanını bastırdıktan sonra Milano’ya dönen İmparator Theodosius, 17 Ocak 395’te öldü; *The Chronicle of Michael the Great*, 73; Mitchell, *a.g.e.*, 132-134.

Arkadius (383-408) Konstantinopolis'te (doğu), Honorius ise Milano'da (batı) olmak üzere hüküm sürdü³⁰.

Honorius'un ölümünün ardından, Arkadius ile eş *augustus* olan oğlu II. Theodosius (408-450)'un saltanat dönemleri sıkıntılı ve sancılı geçti³¹. İmparator Arkadius 408 yılında aniden ölünce taht bir yaşında olan oğlu II. Theodosius'a geçti. İmparatorun küçük yaşta olması sebebiyle hükümdarlık vazifesini yerine getirebilecek güce erişene kadar, ülke ablası Pulcheria ve karısı İmparatoriçe Athenia-Eudexia tarafından yönetildi³².

Bu dönemde imparatoriçenin etkisiyle 425 yılında, İmparator I. Konstantinos'tan beri var olan büyük mektep genişletildi. Bu mektep genişletilip organize edilerek Konstantinopolis'te Hıristiyan Yüksek Okulu adı altında ilk Bizans Üniversitesi kurulmuş oldu. 31 öğretim üyesinin görev aldığı üniversitede, gramer, hitabet, hukuk, felsefe okutuldu. Öğretim dili ise Latince ve Grekçe idi. Kurulan üniversite, kent valisinin yetkisi altında idi ve öğretim üyeleri senato tarafından atanıyordu³³.

İlk üniversitenin yanı sıra Bizans'ın ilk kanunları da bu dönemde oluşturuldu. İmparator II. Theodosius gelenek görenek hukukunu yasallaştırarak yönetim makamlarını sağlamlaştırmak, toprak mülkiyeti sistemini yerleştirmek üzere bir kararnâme yayınladı. İmparator I. Konstantinos'un saltanatından başlayarak bütün ana kanunlar 438 yılında *Codex Theodosianus* adı altında bir dergide toplatıldı³⁴.

Bu faaliyetlerin yanı sıra İmparator Theodosius tarafından kurulan bir komisyon, 8 yıllık çalışmadan sonra kentin hızla büyümesi ve I. Konstantinos zamanında yapılan surların önemini yitirmesi üzerine bugün de ayakta duran kent surlarını inşa ettirdi (413-447). Nitekim bu surlar yüzyıllar boyunca çeşitli tarihlerde Konstantinopolis'e yapılan hücumlarda kenti ele geçirilmekten kurtarmıştır³⁵.

³⁰ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 142; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 33; Maclagan, *a.g.e.*, 32; Oman, *a.g.e.*, 44; Moss, *a.g.e.*, 4; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 108; Haldon, *a.g.e.*, 37; Cheynet, *a.g.e.*, 31; Levçenko, *a.g.e.*, 12; Bailly, *a.g.e.*, I, 20; Diehl, *a.g.e.*, 22; Demirkent, "İstanbul", 207; Çapan, "Kavimler Göçü", 635.

³¹ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 142; *The Chronicle of Michael the Great*, 77; Bailly, *a.g.e.*, I, 24-25.

³² Runciman, *Byzantine Civilisation*, 33; Oman, *a.g.e.*, 55; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 51; Gregory, *a.g.e.*, 119.

³³ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 51; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 124; Bailly, *a.g.e.*, I, 29; Levçenko, *a.g.e.*, 36-37; Yıldız, "Bizans Tarihi", 490.

³⁴ Maclagan, *a.g.e.*, 36; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 126; Bailly, *a.g.e.*, I, 30; Levçenko, *a.g.e.*, 37; Demirkent, "İstanbul", *DİA*, 208.

³⁵ Vasiliev, *a.g.e.*, I, 128; Yıldız, "Bizans Tarihi", 490; Demirkent, "İstanbul", 208; Hatice Aydın, *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler:284-813(Açıklama-İnceleme-Değerlendirme)*, (Basılmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul, 2013, 29.

İmparatorun küçük olması ve devletin naipler tarafından yönetilmesi düşmanların iştahını kabartıyordu. İlk olarak bu olayı fırsat bilen Vandallar, 439 yılında Carthago (Kartaca)'nın büyük bir bölümünü ele geçirerek şehirde bulunan Roma donanmasını yağma ettiler. Carthago'nun yağmalanması sebebiyle korkuya kapılan Bizans, imparatorluğun doğu ve batı ordularını 440 yılı ilkbaharında Sicilya'yı korumak için harekete geçirdi. Vandalların saldırılarından haberdar olan Sâsânîler uzun süredir hevesli oldukları Armenia bölgesine saldırdı. Sâsânîlerin bu saldırılarına karşı Bizans tüm askeri birliklerini harekete geçirdi³⁶.

Asya ırklarından bir kavim olan Hunlar, IV. yüzyılın ortalarından başlayarak batıya doğru ilerlemeye başlayarak Avrupa'ya girmişlerdi. 395'ten itibaren Kafkasları aşip Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'ya kadar ilerlediler. Özellikle Tuna'ya yerleşmek isteyen Hunlar, imparatorları Attila (434-453) ile beraber Tuna'yı geçerek Bizans'a karşı baskıyı arttırdılar. Bir yandan Sâsânî bir yandan Vandal tehdidiyle uğraşan Bizans'ın bu sıkıntılı hali Hunlara beklediği fırsatı verdi³⁷.

Berberindeki birliklerle hızlıca ilerleyen Attila, Tuna'nın kuzeyinde bulunan en son Bizans mevzisi Castra Constantia'ya (Macaristan/Szantendre) saldırdı. Daha sonra Castra Constantia'da Bizanslılara hücum ederek birçok kişiyi esir aldı. Bunun üzerine II. Theodosius, derhal Hunlara elçiler gönderdi³⁸.

Elçiler, yapılan saldırının antlaşmalara aykırı olduğunu söyleyerek Hunlarla müzakerelere başladı. Büyük bir siyaset adamı olan Attila, hareketin niçin yapıldığını diplomatik manevralarla Bizanslılara izah etti. Onun ifadelerine göre hareket savaş değil, bir uyarı idi. Çünkü Margus Piskoposu Hun hudutlarına girerek Hunlarca çok kutsal olan mezarları soymuştu. Bu sebeple piskoposu kaçaklarla³⁹ birlikte, Margus antlaşmasına (434)⁴⁰ uygun bir şekilde iade etmedikleri takdirde savaş ilan edilecekti.

³⁶ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, 144; Yıldız, "Bizans Tarihi", 490.

³⁷ Bailly, *a.g.e.*, I, 38.

³⁸ Fatma Çapan, *Balkanlar'da Bizans-Türk İlişkileri (IV-X. Yüzyıllar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 2013, 41.

³⁹ Bu kaçakların arasında İskit kral soyundan Mama ve Attacam adlı iki kişi de vardı. Onlar daha sonra Hunlara teslim edildiler. Teslim edildikten sonra Trakya'da bir kale olan Carsus'a (Bulgaristan'da Hirsova) sığındılar. İskitler bu kaleyi ele geçirdi ve halkın gözü önünde, ikisini çarpmıha gerekerek öl dürdüler; Ali Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)' a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1980, 24.

⁴⁰ Hun İmparatoru Rua (422-434), kendilerine bağlı olan birkaç kavmin Bizans topraklarına geçmesi üzerine bu kavimlere karşı savaş yapmak istedi. Fakat Bizans ile ilişkilerin bozulmasını istemeyen Rua, gönderilen elçi Esla aracılığıyla imparatorluğa sığınanların geri verilmesini istedi. Bu söz konusu kaçaklar geri verilmezse anlaşmadan vazgeçilip savaşacaklarını bildirdi. (Bu sırada Rua'nın ölümü üzerine devletin başına Attila (434-453) geçti.) İki taraf arasında 434 yılında yapılan anlaşmaya

Ayrıca kaçakların sayısının fazla miktarda olduğu da özellikle belirtilmişti. Bu görüşmeler neticesinde Romalılar söylenenleri inkâr etti. Hunlar ise görüşlerinde ısrar ettiklerinden bir antlaşma yapılamadı ve sonuç olarak iki taraf arasında savaş meydana geldi⁴¹.

440 sonbaharında harekete geçen Hun orduları Tuna'yı geçerek, çevredeki birçok yeri tahrip ettikten sonra Viminacium'u (Bugünkü Kostolaç), ele geçirdi⁴². Hunların bu hücumu üzerine Bizans halkı, bir kişi yüzünden devlet savaş tehlikesine maruz kalmasın diye, piskoposun Hunlara verilmesi gerektiğini belirtti. Bunun üzerine piskopos, kendisinin Hunlara teslim edilmesinden korkarak gizlice Attila'ya kaçtı. Eğer Attila kendisine iyi davranır ise Margus şehrini teslim edebilirdi. Attila'nın piskoposa iyi davranması üzerine, iki taraf arasında anlaşma sağlandı. Anlaşma sağlanınca piskopos, pek çok Hun ile birlikte Bizans sınırına döndükten sonra şehri Attila'ya teslim etti. Şehrin alınmasıyla birlikte Hunlara artık Trakya ve Konstantinopolis'in yolu açılmış oluyordu⁴³.

II. Theodosios, Bizans'ın siyasî ve iktisadî olarak sıkıntıda olduğunu farkındaydı. Bu sebeple Hun tehdidine karşı tek başına mücadele edemezdi. Attila ile başa çıkabilmek için Vandal Kralı Geiserik'ten yardım istedi. Bu yardımdan haberdar olan Attila, imparatorun kendisi karşısındaki acizliğinden yararlanarak Margus'un ele geçirilmesiyle başlayan hareketine devam etti. Bu amaçla Balkanlara doğru ilerlemeye başladı (441)⁴⁴. Tuna nehrinden İllirya bölgesine⁴⁵ kadar hiç durmadan devam etti. Singidunum'u (Belgrad) kuşatarak ele geçirdi ve bütün ahalisini esir aldı (441-42). Daha sonra Sirmium'u (Sermska Mitrovica/Sırbistan) fethetti. Sirmium'un fethinden

---

göre; Bizanslı esirler fidye karşılığında teslim edilecek. Bizanslılar, Hunların hâkimiyeti altında olan kabilelerle ortaklık yapmayacaklar. İki taraf da ticaret, yapmak için eşit şartlar içinde bir araya gelecek. Bizanslılar ve Hunlar emniyet içerisinde olacaklar, yapılan anlaşma devamlı olacak ve bu antlaşmaya riayet edilecek. Bizans tarafından, Hun kralının adına daha önce verilen vergi iki katına çıkarılacaktı; Beyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos*, 23-24; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1994, 76; Aydın, a.g.e., 30.

⁴¹ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, 78; Ali Ahmetbeyoğlu, "Büyük Hun Hükümdarı Attila", *Türkler*, I, Ankara, 2002, 904; Şerif Baştav, "Avrupa Hunları", *Genel Türk Tarihi*, I, Ankara, 2002, 617.

⁴² Karatay, "Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları (Altın Orda Öncesi Dönem)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 14; Baştav, "Avrupa Hunları", 617; Diehl, a.g.e., 20.

⁴³ Ahmetbeyoğlu, "Büyük Hun Hükümdarı Attila", 904, Aydın, 33; Baştav, "Avrupa Hunları", 618.

⁴⁴ Norwich, a.g.e., I, 129.

⁴⁵ Adriyatik Denizinin doğu kıyısı boyunca uzanan bölgedir. Bugünkü Yugoslavya ve Arnavutluk sınırları içindedir; Eutropius, a.g.e., 292.

sonra Attila, güneyden başlayarak Pannonia Secunda⁴⁶ bölgesini ve Naissus'u (Niş) da hâkimiyeti altına aldı. Attila'nın durdurulamayacağını anlayan imparator zorunlu bir şekilde onunla ağır bir anlaşma imzaladı (443)⁴⁷.

443'de Hunlarla imzalanan barıştan sonra Bizans, birbiri ardına meydana gelen doğal afetlere uğradı. Barışın ardından gelen kış altı ay sürmüş, mevsimin uzun olması sebebiyle insanlarla hayvanların binlercesi telef olmuştu. Ertesi yıl Bithinia'da korkunç bir sel felaketi yaşandı. 445'de yayılan veba sebebiyle halktan pek çoğu öldü. 446'da Konstantinopolis'te yiyecek sıkıntısı başladı. 27 Ocak 447 sabahı saat 2'de meydana gelen deprem ise şehri altüst etti⁴⁸.

Söz konusu olan deprem sebebiyle, Theodosios'un yaptırdığı surlardan uzunca bir kesit devrilmiş, 57 kule harap olmuştu. Bunların arasında zahire ambarı olarak kullanılanları da vardı. Trakya ve Marmara bu felaketten kurtulamadı. Diğer Bizans şehirleri de ağır hasar aldı. Büyük hasar gören başkentte, açlık ve bulaşıcı hastalıklar baş gösterdi. Bu depremden birkaç gün sonra meydana gelen sel nedeniyle, Konstantinopolis'te birçok ev yıkıldı. Bu büyük yıkıma rağmen kısa süren bir panikten sonra Konstantinopolis halkı toparlandı, bütün yıkılan surlar felaketten 60 gün sonra onarıldı. Attila'nın muharebeleri başladığı zaman şehir eksiklerini tamamlamıştı⁴⁹.

Bizans'ın içinde bulunduğu sıkıntıların farkında olan Attila, bu durumdan faydalanarak imparatorluğu katî surette hâkimiyeti altına almak için harekete geçti. İmparatorluk toprakları üzerinde ilerleyen Hun ordusunun içerisinde, ilk defa müttefik seviyesine çıkarılan Germen kavimleri de vardı. Ordunun kalabalık olması sebebiyle yavaş ilerleyen Hunlar, Aşağı İskitya'da Utus (Vidin) ırmağı kenarında, Argenisclus komutasındaki Bizans ordusuyla karşılaştılar. İki taraf arasında meydana gelen savaş askeri çoğunluk sebebiyle Hunlar kazandı⁵⁰.

---

⁴⁶ Tuna Nehri'nin güney ve batısında uzanan, bugünkü Macaristan ve Yugoslavya topraklarında yerleşik halkın ülkesi; Eutropius, *a.g.e.*, 295.

⁴⁷ Oman, *a.g.e.*, 57; İbrahim Kafesoğlu, *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar*, İstanbul, 2014, 157; Diehl, *a.g.e.*, 23; Beyoğlu, "Büyük Hun Hükümdarı Attila", 904; Lemerle, *a.g.e.*, 51.

⁴⁸ Şerif Baştav, "Attila Hunları", *Türkler*, I, Ankara, 2002, 874; Kafesoğlu, *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler*, 157; Levçenko, *a.g.e.*, 39; Aydın, *a.g.e.*, 42.

⁴⁹ Baştav, "Attila Hunları", 874.

⁵⁰ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, 79; Baştav, "Attila Hunları", 874.

Attila zaferinin ardından, Bizans toprakları üzerinde depremin tahrip ettiği şehirleri yağmaladı (447)⁵¹. Arcadiopolis (Lüleburgaz), Kallipolis (Gelibolu) ve Sestos'a (Akbaş Limanı) kadar kolayca giren Attila'nın Konstantinopolis'e doğru ilerlediğini haber alan Bizans, ileri gelenlerinden Anatolius'u anlaşma yapmak için Attila'ya gönderdi. Böylece 448'de Hunlarla Bizanslılar arasında Anatolius barış anlaşması imzalandı⁵². Yapılan anlaşmaya göre; Tuna'nın güneyinde beş günlük mesafedeki yerler askerden arındırılacak, bundan sonra "Ortak Pazar" bir Hun sınır şehri haline gelen Naissus'da (Niş) kurulacak. Bizans harp tazminatı ödeyecek, ayrıca yıllık vergi üç katına çıkarılacaktı⁵³.

Anatolios Barışı'nın Bizans açısından en ağır maddesi, yıllık verginin üç katına çıkarılmasıydı. II. Theodosios bu vergiyi ödemekten kaçınsa dahi Attila'dan fazlasıyla korkuyordu. Saray erkânının ona verdiği fikir üzerine Attila'ya bir suikast düzenlemeye karar verdi. Bunun üzerine Attila'nın elçisi olan Edekon'u yüklü bir mükâfat karşılığında suikasta katılmaya ikna etti. 448 yazında Edekon ile beraber Konstantinopolis'ten Attila'ya gitmek üzere yola çıkan elçilik heyetinde, suikastı gerçekleştirecek olan Bigila da bulunmaktaydı. Elçilik heyetine ise Bizans soylusu Maximianus başkanlık ediyor, tarihçi Priskos ve tanınmış tercüman Rusticus da onlara eşlik ediyordu⁵⁴. Elçilik heyeti Hun başkentine vardığında, suikasttan Edekon vasıtasıyla haberdar olan Attila Bizanslıların hiçbirine dokunmayıp⁵⁵ sadece küçük düşürücü ibareler kullanarak II. Theodosios'a mektup göndermekle yetindi⁵⁶. Bu mektup doğrultusunda korkuya kapılan II. Theodosios, tekrar bir elçilik heyeti göndererek Attila'yı teskin etmek istedi. Fakat Attila'ya ulaşan elçilik heyeti onu, sessiz ve sakin buldular⁵⁷.

⁵¹ Kafesoğlu, *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler*, 158; Baştav, "Attila Hunları", 874; Karatay, "Doğu Avrupa Türk Tarihi", 14; Norwich, *a.g.e.*, I, 129; Lemerle, *a.g.e.*, 51.

⁵² Gyula Nemeth, *Attila ve Hunları* (çev. Şerif Baştav), Ankara, 1982, 98-100; Kafesoğlu, *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler*, 158; Levçenko, *a.g.e.*,39; Diehl, *a.g.e.*, 23; Baştav, "Avrupa Hunları", 621; Aydın, *a.g.e.*, 34.

⁵³ Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos*, 29; Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, 79.

⁵⁴ Moravcsik Gyula, *Türk Tarihi'nin Bizans Kaynakları*, (çev. Hüseyin Namık Orkun) Ankara, 1938, 10; Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos*, 52; Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, 79- 80; Baştav, "Attila Hunları", 874.

⁵⁵ Sadece suikastı gerçekleştirecek kişi olan Bigila zincire vuruldu, fakat daha sonra o da serbest bıraktıldı; Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos*, 52.

⁵⁶ Moravcsik, *a.g.e.*, 11; Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos*, 55; Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, 80.

⁵⁷ Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos*, 57.

II. Theodosios 28 Temmuz 450'de atından düşerek öldü. Onun ölümünün ardından tahta, kardeşi Pulcheria'nın sembolik olarak evlendiği komutan Markianos (450-457) oturdu⁵⁸. Ağustosta imparator seçilen Markianos, sulh uğruna bir tek kuruş ödenmesine taraftar değildi. Fakat Attila'nın yapacaklarından korkuyordu. Onun, Batı Roma ile uğraşmasını fırsat bilen imparator iki taraf arasında yapılan anlaşmayı tek taraflı durdurma kararı aldı⁵⁹.

Markianos'un saltanatı döneminde, özellikle Ortodoks⁶⁰ inancın kabulü anlamına gelen 451 yılındaki Khalkedon (Kadıköy) Konsil'i Hıristiyan dünyası açısından önemli bir yere sahiptir. Bu konsilin, Nikaea (İznik) iman formülüne bazı ilavelerle aldığı kararlar günümüze kadar geçerli olmuştur⁶¹. Fakat Konstantinopolis ve Roma piskoposlarının eşitliği prensibini ileri süren bu kararlar, sonraları iki kilise merkezi arasındaki rekabetin başlangıcı oldu⁶².

Markianos'tan sonra tahta çıkan I. Leon döneminde (457-474) ordu içindeki Gotlar büyük huzursuzluk kaynağı oldular⁶³. Özellikle ordu komutanı olan Aspar,

⁵⁸ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 144; *The Chronicle of Michael the Great*, 81; Bailly, *a.g.e.*, I, 33; Gregory, *a.g.e.*, 125.

⁵⁹ Oman, *a.g.e.*, 59; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 130; Levçenko, *a.g.e.*, 43; Norwich, *a.g.e.*, I, 46; Diehl, *a.g.e.*, 20; Başstav, "Attila Hunları", 874; Karatay, "Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları", 14; Aydın, *a.g.e.*, 37; Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus (425-455)' un kız kardeşi Honoria, Attila ile evlenmek istedi. Attila ise bu teklifi kabul etti. Fakat çeyiz olarak imparatorluk topraklarının Honoria'ya düşecek olan kısmının yarısını ya da Batı Roma imparatorluğu'nun idaresine ortak olmayı şart koştu. Önce Attila'yı oyalayan imparator daha sonra yapılan teklifi reddetti (448). Hem bu teklifin reddedilmesi hem de Bizans'ın suikast girişimi karşısında Attila, ilk önce harekete geçmemiş daha sonra yönünü Batıya çevirmişti; Beyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos*, 57.

⁶⁰ Ortodoks kelimesi doğru yol manasına gelmektedir. Büyük oranda Anadolu coğrafyasında gelişip yayılmaya başlayan Ortodoksluk, özel karakterini daha çok üzerine temellendiği Grek kültürünün Hıristiyanlaştırılmasından alır; Kürşat Demirci, "Ortodoksluk", *DİA*, İstanbul, 2007, 409.

⁶¹ Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, (çev. Nurettin Hiçyılmaz), İstanbul, 2005, 87; Dvornik, *a.g.e.*, 16; Louth, *a.g.e.*, 10; Moss, *a.g.e.*, 5; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 130; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 55; Cheynet, *a.g.e.*, 21; Lemerle, *a.g.e.*, 48; Norwich, *a.g.e.*, I, 210; Rice, *a.g.e.*, 70; Bailly, *a.g.e.*, I, 42; Diehl, *a.g.e.*, 20; Demirkent, "İstanbul", 208; Papanın temsil edildiği bu konsile 600 piskopos katılmıştır. 449'da yapılan ve Papa I. Leon (29 Eylül 440 - 10 Kasım 461 arasında papalık yapmıştır) tarafından "Haydutlar Konsili" olarak nitelendirilen Efes Konsili reddedilerek Hz. İsa'nın hem insanî hem ilahî iki tabiata sahip olduğunu tasdik ve ilan edilmiştir; Rev. Horace K. Mann, *The Lives Of The Popes In The Early Middle Ages*, I, Wellesley, 1914, 28; Harman, *a.g.m.*, 177.

⁶² *The Chronicle of Michael the Great*, 83; Mann, *a.g.e.*, 29; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 130; Demirkent, "Bizans", 232; Levçenko, *a.g.e.*, 41; Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII/1, Ankara, 1986, 126.

⁶³ Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (çev. Orhan Duru), İstanbul, 2001, 32; Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 146; *The Chronicle of Michael the Great*, 83; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 33; Norwich, *a.g.e.*, I, 138-139.

imparator üzerinde büyük bir nüfuza sahipti. Ancak Vandallara karşı uğranılan yenilgi yüzünden halk isyan ederek imparatoru, Aspar'ı idam etmek zorunda bıraktı⁶⁴.

I. Leon'un yerine geçen 6 yaşındaki torunu II. Leon 474 yılında ölünce Bizans tahtına babası Zenon (474-491) geçti. Onun zamanında Gotlar⁶⁵ bertaraf edilmiş, onların yerini İzaurlular⁶⁶ almıştı. Bunlar da Gotlar gibi başkent halkını tedirgin ediyorlardı⁶⁷.

Bu dönemde İtalya'da önemli gelişmeler oldu. İtalyan vilayetlerinin fiili yöneticisi olan General Odoaker 476'da Batı Roma İmparator'u Romulus'u (475-476) tahttan indirdi⁶⁸. İmparator Zenon'a bir uyarı mektubu göndererek, batı ordusunun Başkomutanı Orestes'i (Romulus'un babası) ve imparatoru görevden aldığını ve bunu senato adına yaptığını bildirdi. Ardından Romulus'un tacını, Zenon'a göndererek bir imparator yeterli olduğuna göre, *patricius*⁶⁹ unvanıyla onun, İtalya'daki temsilcisi olarak tanınmasını talep etti. Siyasî koşullar Zenon'u Odoaker ile anlaşmaya zorladı. Ama Odoaker bir süre sonra İtalya halkının da desteğiyle kendini Batı Roma imparatoru olarak adlandırdı⁷⁰.

Odoaker gün geçtikçe kuvvetleniyor ve buna bağlı olarak bağımsız hareket etmeye başlıyordu. Zenon onun hakkından gelecek durumda değildi. Bu sebeple Pannonia'da oturan ve kralları Theodorich'in yönetiminde Balkanlara akınlar yapan Ostrogotlardan yardım istemeye karar verdi. Ostrogotların lideri Theodorich'in dikkatini zengin İtalya üzerine çevirmeye başaran Zenon böylece hem ülkesinin kuzeyinde olan tehlikeyi uzaklaştıracak hem de İtalya'daki rakibinden kurtulmuş olacaktı. İm-

⁶⁴ Vasiliev, *a.g.e.*, I, 130; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 55; Bailly, *a.g.e.*, I, 34; Yıldız, *a.g.e.*, 490; Levçenko, *a.g.e.*, 43; Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi (Bizans)*, IV, (çev. Asım Baltacıgil), İstanbul, 1994, 7.

⁶⁵ İmparator Zenon döneminde, Bizans'ın Gotlara uyguladığı dış politika için bkz; Mert Kozan, "İmparator Zeno Dönemi Doğu Roma İmparatorluğu'nun İzlediği Got Dış Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, XXV/9, İzmir, 2016, 669-681.

⁶⁶ Toros dağlarına yerleşmiş, savaşçı bir ulus; Prokopios, *Gizli Tarih*, 32.

⁶⁷ Oman, *a.g.e.*, 61; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 132; Bailly, *a.g.e.*, I, 34; Gibbon, *a.g.e.*, IV, 7; Norwich, *a.g.e.*, I, 145; Lemerle, *a.g.e.*, 52; Gregory, *a.g.e.*, 130; Rice, *a.g.e.*, 22; Demirkent, "İstanbul", 208.

⁶⁸ Norwich, *a.g.e.*, I, 145; Lemerle, *a.g.e.*, 52; Rice, *a.g.e.*, 22.

⁶⁹ Patricius-Patrikius-Batrik: İdaresinde 10.000 asker bulunan Bizans kumandanlarının generalidir. On iki *batrik* vardır. Bunların altısı devamlı imparatora yakın bulunurlardı. *Batrikler* arasındaki hiyerarşide en yüksek vazifelisi *Dumistik*'tir. O, hükümdarın vekilidir. Hükümdarın veziri olan *Lugisit* ise arzuhalleri sunmakla görevli kişidir. *Tarhan*, *batrikin* yardımcısıdır ve 5.000, *Kumis* 200, *Kuntark* 40, *Dakark* ise 10 kişiyi kumanda eder. Aynı zamanda *patrikius* unvanı, imparatorluğun anlaştığı devlet ya da kabile reislerine müttefikliği göstermek adına verilen unvandır; C.E Bosworth, "El-Harizmî'ye Göre Bizanslıların ve Hıristiyanların Kullandıkları İdarî-Dinî Unvanlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, (Çev. Levent Öztürk), Isparta, 1995, 310-311; Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, 21.

⁷⁰ Runciman, *Byzantine Civilisation*, 31; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 133; Yıldız, "Bizans Tarihi", 491.

paratorun planı sayesinde 493 yılında Theodorich, Odoaker'ı yenilgiye uğrattı ve ardından onu öldürdü. Böylece İtalya'nın yeni hâkimi oldu⁷¹.

Theoderic, Gotların kralı olarak hareket ederken aynı zamanda Roma imparatorluğu'nun yetiştirdiği bir vatanseverdi. İmparatorluk idaresinin iskeletini ve hiyerarşisini bilerek elinden geldiği ölçüde hükümetin ve toplumunun yapısını, dokusunu korudu. Roma geleneklerini desteklemek için gerçek bir çaba gösterirken hem Papalık, hem halk kitleleri tarafından büyük saygı gördü⁷².

Zenon'un ölümünün ardından karısı Ariadne saray muhafızlarından Anastasius ile evlendi. Bu evliliğin ardından, Anastasius imparator oldu (491-518)⁷³. Anastasius, Zenon'un saltanatı döneminde devlet içinde büyük bir nüfuz sahibi olan İsaürialıları bütün devlet memuriyetlerinden uzaklaştırdı. Onların mallarına el koydu ve İsaürialıları Konstantinopolis'ten kovarak büyük bir huzursuzluğun önüne geçti⁷⁴.

Anastasios zamanında Bulgarlar ve Slavlar Makedonya, Teselya ve Trakya'ya kadar akınlarını devam ettirerek bu toprakları yağma ve talan ettiler. İmparator bu akınları başkentten daha uzakta tutabilmek düşüncesiyle Konstantinopolis'in batısında Marmara'dan Karadeniz'e uzanan uzun bir sur yaptırdı, fakat bu surlar beklediği sonucu vermedi⁷⁵.

518 yılında Anastasios, çocuksuz ve kendisinden sonra tahta kimin geçeceğini belirtmeden öldü⁷⁶. Senato ve ordu, tahta okuması yazması olmayan ama iyi bir asker olan İliryalı (Bugünkü Yugoslavya'nın güneyi ve Arnavutluk çevresi) I. Justinos'u (518-527) getirdi. Yeğeni kendisi gibi İliryalı, sağlam bir klasik kültüre sahip Justinianos onun yardımcısı ve danışmanı oldu⁷⁷. 518 yılında dayısı tarafından eş au-

⁷¹ Mann, *a.g.e.*, 11; Oman, *a.g.e.*, 64; Moss, *a.g.e.*, 7; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 133; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 58; N. Jorga, *The Byzantine Empire*, (çev. Allen H. Powles), London, 1907, 26; Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, (çev. Şadan Karadeniz), İstanbul, 1994, 16; Cheynet, *a.g.e.*, 31; Lemerle, *a.g.e.*, 52; Norwich, *a.g.e.*, 150; Gibbon, *a.g.e.*, 15; Yıldız, "Bizans Tarihi", 491.

⁷² Diehl, *a.g.e.*, 24; Rice, *a.g.e.*, 25; Gibbon, *a.g.e.*, 24-27; Yıldız, "Bizans Tarihi", 491.

⁷³ Süryani Mar-Yeşua, *Vakaayi'nâme*, (Süryanice'den İngilizce'ye çev. W. Wright, İngilizceden Türkçeye çev. Muallâ Yılmaz), İstanbul, 1958, 11; Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 148; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 31; Norwich, *a.g.e.*, I, 152; Bailly, *a.g.e.*, I, 45; Gregory, *a.g.e.*, 130; Gibbon, *a.g.e.*, IV, 8.

⁷⁴ Prokopios, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, 32; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 135; Yıldız, "Bizans Tarihi", 491; Konstantinopolis'ten çıkarılan İsaürialılar, daha sonra Trakya çevresine yerleştirildi; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 136; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 60.

⁷⁵ Vasiliev, *a.g.e.*, I, 137; Yıldız, "Bizans Tarihi", 491.

⁷⁶ Ebü'l-Ferec, I, *a.g.e.*, 148; Norwich, *a.g.e.*, I, 158; Bailly, *a.g.e.*, I, 60; Gregory, *a.g.e.*, 109.

⁷⁷ Amcası I. Justinos'un davetiyle Konstantinopolis'e gelen I. Justinianos (527-565), 483 yılında İlyricum eyaletindeki Scupi (Skopje) yakınlarında Tauresium adlı küçük bir köyde doğdu. Konstantinopolis'e gelince burada hukuk, din ve Roma tarihi okuyarak iyi bir eğitim gördü, Roma-Hristiyan idealle-

gustus ilan edilen Justinianos, 527 yılında dayısının ölümüyle tek başına imparator oldu⁷⁸.

I. Justinianos, Bizans tahtına çıktıktan sonra eğitiminin de etkisiyle bozuk olan hukuk sistemine el attı. Bizans'ın bir biri üstüne çöken imparatorluk yasalarını hukukçu Tribonianus başkanlığında inceledi. Bütün hukukî kurallar gözden geçirildi, içlerinden seçim yapıp düzeltildi. Ayrıca 528'de *Codex Theodisianus*'un hükümlerinden, hukukî geçerliliğini yitiren maddeler de çıkartıldı. Eski yasalar ve *Codex Theodisianus*'dan derlenen hukukî maddeler, anayasa kitabı olarak hazırlanan *Codex Justinianos*, (529)'da yayınlandı⁷⁹. Daha sonra Tribonianus'un başkanlığında 530 yılında ikinci bir komisyon tüm kadim Roma hukukçularının başlıca yazmalarını ikinci bir kitap olarak yayınladı. *Diegesta* ya da *Pandectes* diye adlandırılan bu kitapta yazma eserler ilk kez belli bir yöntem çerçevesinde ele alındılar. Son olarak 533 yılında, imparatorluğun hukuk okullarında kullanılmak üzere yayınlanan iki kitabın özetinden oluşan *Institutiones* oluşturuldu⁸⁰.

I. Justinianos iktidara geldiği zaman imparatorluk, ağır bunalımdan henüz çıkamamıştı. II. Justinos devrinin son aylarında imparatorluk Kafkasya'da, Armenia bölgesi ve Suriye hudutlarında, tecavüzlerinden bıktıkları Sâsânîlerle harbe başlamıştı. Aynı zamanda Mavilerin ve Yeşiller⁸¹ mücadeleleri korkunç bir siyasi karışıklık

---

riyle yetişti; Abdullah Kaya, "Doğudaki Roma'nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinos Dönemi", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXXVII/2, Sivas, 2013, 23.

⁷⁸ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 148; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 36; Oman, *a.g.e.*, 70; Gibbon, *a.g.e.*, IV, 43; Lemerle, *a.g.e.*, 53; Levçenko, *a.g.e.*, 57; Bailly, *a.g.e.*, I, 62; Diehl, *a.g.e.*, 32; Gregory, *a.g.e.*, 144; Halil Demircioğlu, "Roma Bizans ve Justinianos", *Belleten*, XXVII/106, Ankara, 1963, 165-166.

⁷⁹ Maclagan, *a.g.e.*, 43; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 183; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 69; Gregory, *a.g.e.*, 146; Levçenko, *a.g.e.*, 65; Cheynet, *a.g.e.*, 40; Lemerle, *a.g.e.*, 61; Norwich, *a.g.e.*, I, 164; Demirkent, "İstanbul", 208.

⁸⁰ Runciman, *Byzantine Civilisation*, 36; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 184; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 69; Norwich, I, *a.g.e.*, 164; Bailly, *a.g.e.*, 91; Diehl, *a.g.e.*, 41; Kaya, *a.g.m.*, 31-32.

⁸¹ "VI. asır başlarında Konstantinopolis, ahlak fesadına uğramış bir şehirdi. Fuhuş ve diğer ahlaksızlıklar, hatta cinayetler açıktan açığa aleni bir şekilde yapılırdı. Her yerde gece gündüz kumar oynanır ve servetler mahvolurdu. Bu fenalıklar o kadar genel olmuştu ki, kilise mensupları dahi kendilerini bu işlerden alıkoyamıyordu. Bu ahlakî bozulmanın en temel sebebi ise Hipodrom'da (Latince de at yolu anlamına gelmektedir) oynanan oyunlar idi. X. yüzyıla kadar tahtadan, daha sonraları mermer olarak döşenen tribünler, 30.000 ile 50.000 arasında izleyici alabiliyordu. Ücretsiz olan yarışlar, azık dağıtımını kaldırıldığında dahi ilgi çekmeyi sürdürdü. Bizans'ın bütün halkı Hipodrom'a devam ederdi. Araba yarışlarında galip gelen sürücüler, o günün gözdeleleri olurdu. İmparator onları tebrik eder ve hükümet adına heykellerini dikerdi. Halk ise yarış arabalarını idare eden sürücülerin elbiselerinin renklerine göre birbirinden ayrılırdı. Taraftarlar başlangıçta dört takım (demos) halinde örgütlenmişti. Ancak daha sonra Beyazların Mavilere, Kırmızılarının ise Yeşillere dâhil olmasıyla geriye Maviler ve Yeşiller diye iki takım kaldı. Bizans halkı asırlarca bu arabacıların uğruna düşmanla hudutlarda harp ediyormuş gibi birbirleriyle dövüşmüş ve kan dökmüşlerdir. Yeşiller ve Maviler, loncalar (cemiyetler/partiler) halinde idi. Bu grupların seçilen reisleri, yani yüksek unvanlı başkanları (demarkhos) şehrin bir nevi milis as-

vücuda getiriyordu. Justinianos'un, "Büyük Roma" yı tekrardan kurmak gibi bir hayali vardı. Bu hayali gerçekleştirmek için ilk olarak Sâsânî tehdidini bertaraf etmek gerekiyordu. Bunun için harekete geçen imparator, 532'de Sâsânî Hükümdarı I. Hüsvrev Anuşirvan (531-579) ile "ebedi barış" olarak anılan barış anlaşmasını imzaladı. Yapılan barış karşılığında Sâsânîlere yıllık vergi ödemeyi kabul etti⁸².

Sâsânîler ile barış yapmayı başaran Justinianos'un asıl hedefi olan batı fetihleri için doğuda ki engel kalkmıştı. Fakat şimdi Konstantinopolis'de devlet için büyük bir tehdit olan Nika⁸³ isyanı meydana geliyordu (13 Ocak 532)⁸⁴.

Hipodrom'daki araba yarışlarında taraf olan Maviler ve Yeşiller toplumda sosyal bir nitelik taşıyorlardı. Bu gruplar zamanla siyasî nitelik almaya başlayınca imparator seçimlerinde dahi söz sahibi haline geldiler⁸⁵. İmparator Justinianos'un saltanatı döneminde öne çıkan Maviler devletin bütün yetkilerini kullanıp Yeşilleri sömürmeye başlayınca onlar, bu duruma dayanamayarak halkı devlet aleyhine isyana teşvik etmeye başladılar. İsyandan haberdar olan devlet yöneticileri ayaklanma çıkarılardan bir kaçını idam etmeyi kararlaştırdı. Hükümet tarafından verilen idam kararı karşısında birbirlerine rakip olan Maviler ve Yeşiller, düşmanlığı bir kenara bırakıp hükümetin kötü yönetimine karşı isyan çıkardılar. İlk olarak şehirdeki hapisanelere saldırarak buradaki suçluları serbest bıraktılar. İsyan kente hızlıca yayılınca da Ayasofya'nın da içinde olduğu bina ve sanat eserlerini ateşe verdiler⁸⁶. Altı gün boyunca devam eden isyan, İmparatoriçe Teodora'nın desteği⁸⁷ ile Belisarios ve Narses

---

kerî mahiyetindeydi. Yüzlerce demostan oluşan bu milisler, kent asayişinden sorumlu oldukları gibi gerektiğinde surları korurlardı. Önce sirk faaliyeti olarak başlayan bu aktivitelere sonraları halk da katıldı. Yaşanan rekabet ve mücadeleler, zamanla sirkten genel hayata, payitahttan bütün imparatorluğa yayıldı. Halk kitlelerini etrafına toplayan bu gruplar bir süre sonra halkın siyasî görüşlerinin taşıyıcısı ve temsilcisi haline geldiler"; Kaya, a.g.m., 25.

⁸² Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 148; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 171; Norwich, *a.g.e.*, I, 162; Kaya, a.g.m., 25.

⁸³ Yunanca olan bu sözcük, "zafer", ya da "zaferi kazan" anlamına gelmektedir; Lemerle, *a.g.e.*, 62.

⁸⁴ Prokopius, *İstanbul'da İsyân ve Veba*, (çev. Adil Calap), İstanbul, 2002, 219; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 38; Maclagan, *a.g.e.*, 44; Jorga, *a.g.e.*, 12; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 199; Bailly, *a.g.e.*, I, 78-79; Diehl, *a.g.e.*, 35; Gregory, *a.g.e.*, 146; Oman, *a.g.e.*, 75.

⁸⁵ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 61; Levçenko, *a.g.e.*, 61.

⁸⁶ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 67; Rice, *a.g.e.*, 34; Norwich, *a.g.e.*, I, 165; Demirkent, "İstanbul", 208; Ayasofya Kilisesi iki kez yangın sonucunda tahrip oldu. İlk yangın, İohannes Khrysostomos'un sürgüne gönderilmesinden sonra, ikincisiye Nika olarak anılan, Mavilerle Yeşillerin ayaklanmaları sırasında çıkmıştı. Olaylardan kırk gün sonra Justinianus, kiliseyi yeniden onarmaya başladı. Yıkıntılar kaldırılarak daha geniş bir plan yapıldı. Ayasofya, ilk taşın konulmasından beş yıl on bir ay ve on gün sonra patrikliğe teslim edildi. İmparator eşliğinde kilisenin görkemli açılışı yapıldı; Gibbon, *a.g.e.*, IV, 81.

⁸⁷ "Başka hiçbir umar kalmasa bile ben yine kaçmaktan nefret ederim. Hepimiz, doğuştan, ölüme mahkûm bulunuyoruz. Ne var ki, başlarında taç taşıyanlar, saygınlıklarını ve güçlülüklerini yitirdikten sonra yaşamamalıdırlar. Tek bir gün bile kimsenin beni taşsız ve erguvansız olarak görmemesi için Tanrı'ya yalvarıyorum. Beni kraliçe adıyla selamlamanın sona erdiği gün yaşam ışığım da sönmüş

adlı kumandanlar tarafından Hipodrom'da bulunan otuz bin kadar insanın öldürülmesiyle bastırıldı⁸⁸.

Güçlkle durdurulan Nika isyanının ardından İmparator Justinianos, batıya yöneldi. Germanlerin işgal ettikleri devlet topraklarını geri almak için yapılan savaşlarda, komutan Belisarios, 535 yılında Ostrogotlardan Dalmaçya ve Sicilya'yı aldı, ardından 537 yılında İtalya'yı tamamen ele geçirdi⁸⁹. 540 yılında Ostrogotların başkenti Ravenna ele geçirildi. 550-554 yılları arasında Vizigotlara karşı yapılan müdahaleler sonucunda İspanya'nın güneydoğusu tekrardan Bizans toprağı oldu. Ele geçirilen topraklar sonucunda devletin genişliğı iki misli arttı⁹⁰.

İmparator batı fetihlerine devam ettiği sırada bu durumu fırsata çevirmek isteyen I. Hüsrev Anuşirvan (531-579) iki devlet arasında anlaşma olmasına rağmen, 540'da Bizans toprağı olan Suriye üzerine saldırdı ve Antiochia (Antakya)'yı yağma etti. 541 de, Petra (Ürdün)'yi ele geçirip 542'de Commagene'yi⁹¹ tahrip etti. 543'de Bizans ordusunu Armenia bölgesinde başarısızlığa uğrattı. 544'te Mezopotamya'yı tahrip etti. Güçlü ve yetenekli Komutan Belizer dahi onu mağlup edemiyordu⁹². I. Hüsrev, Bizans tarafından durdurulamayınca 562'de 50 senelik bir barış imzalandı. İmzalanan bu anlaşma ile Justinianos, I. Hüsrev'e vergi vermeyi ve İran arazisinde din propagandası yapmamayı taahhüt etti⁹³.

Bizans İmparatorluğu Hun ve Sâsânî baskısından kurtulduğu sırada başka bir tehlike olan Avarlar, "Kavimler Kapısı"ndan (Hazar Denizi ile Ural Dağları arasından) ortaya çıktı⁹⁴. İdil'in doğusunda birçok mesafe kat etmiş olan bu kavim, Kafkaslara doğru ilerledi ve Alanlarla temas kurdu. O sırada Terek Havzasında bulunan

---

olmalıdır. İmparator! kaçmaya karar verdiyseniz, hazineler sizindir. İşte deniz, işte gemileriniz! Ama can kaygısının sizi sefalet içinde bir yaşama ve aşağılık koşullarda bir ölüme uğratmasından korkunuz. Ben, eskilerin özdeyişleriyle, tahtın şanlı bir mezar olduğuna inanıyorum." İmparatoriçenin sarf ettiği bu sözler isyan sebebiyle korku içerisinde olan İmparator Justinianos'a cesaret vermiştir; Gibbon, *a.g.e.*, IV, 61.

⁸⁸ Prokopius, *İstanbul'da İsyân*, 219-228; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 67; Lemerle, *a.g.e.*, 62; Norwich, *a.g.e.*, 165-167; Oman, *a.g.e.*, 80; Gibbon, *a.g.e.*, IV, 57-62; Gregory, *a.g.e.*, 147; Demirkent, "İstanbul", 208; Kaya, a.g.m., 25-28.

⁸⁹ Oman, *a.g.e.*, 88; Moss, *a.g.e.*, 7; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 173; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 65; Gibbon, *a.g.e.*, IV, 144-148; Jorga, *a.g.e.*, 28; Diehl, *a.g.e.*, 36; Rice, *a.g.e.*, 25.

⁹⁰ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 65; Diehl, *a.g.e.*, 38; Lemerle, *a.g.e.*, 56-57.

⁹¹ Kilikya'nın kuzeyinde, doğu sınırı Fırat'a kadar uzanan bölge; Eutrepios, *a.g.e.*, 289.

⁹² Vasiliev, *a.g.e.*, I, 176; Jorga, *a.g.e.*, 21; Norwich, *a.g.e.*, I, 193; Diehl, *a.g.e.*, 38; Levçenko, *a.g.e.*, 78.

⁹³ Vasiliev, *a.g.e.*, I, 176; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 66; Jorga, *a.g.e.*, 22, Diehl, *a.g.e.*, 38; Gregory, *a.g.e.*, 155; Lemerle, *a.g.e.*, 57.

⁹⁴ Steven Runciman, "Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler", *Belleten*, VII, Ankara, 1943, 50.

Alan kavminin başında Zaros adlı bir kumandan bulunuyordu. Avarlar Alan reisi Zaros'un işbirliğiyle Bizans ile iyi ilişkiler kurmak için, Konstantinopolis'e bir elçi gönderdiler. 558 yılında, Kandik (Kandikh) adlı bir Avar elçisi Konstantinopolis'e gelerek İmparator Justinianus tarafından kabul edildi⁹⁵.

Bizans İmparatorluğu, Kafkas sınırlarında olan Sabirler ve Tuna'nın doğusunda bulunan Kutrigurlar tarafından rahatsız edildiğinden, Justinianus bu barbar kavimleri Avarlar aracılığıyla durdurabileceğini düşündü. Elçi Kandik'in memnun olacağı bir şekilde, kendisine hediyeler verilerek Bizans'ın elçisi Silahtar Valentin ile beraber ülkesine gönderdi. Avar ülkesine gönderilen elçi Valentin'in yaptığı anlaşmaya göre; Bizans hükümeti, Avarlara her yıl bir miktar vergi ödemeyi kabul etti. Avarların ise Bizans'ın düşmanlarına karşı gerek duyulduğunda hücumla geçmeleri kararlaştırıldı. 558 yılında cereyan eden bu müzakerelerle ilk Avar-Bizans münasebeti başlamış oldu⁹⁶.

İmparator, Avarlar ile anlaşma yapmasına karşın yine de bu kavime güvenmiyordu. Tuna bölgesine akınlar yapabilir bu toprakları ele geçirebilirlerdi. Bu ihtimale karşı, kalabalık Slav kitlelerinden bir set kuruldu. Fakat Avarlar bu seti 562 yılında dağıtarak Tuna bölgesine geldiler. Sınırın korunması için bırakılan Slav kitleleri ise Avar hâkimiyeti altına girmek zorunda kaldılar⁹⁷.

Bayan Kağan önderliğinde Tuna bölgesine yerleşen Avarlar, topraklarını genişletmek için 562'de İmparator Justinianos'a elçiler gönderdi. İmparator'dan, Bizans arazisinde Avarların yerleşmesi için müsait bir saha istedi. Fakat imparator, Avarların bu isteğini kabul etmedi ve kendilerine Aşağı Pannonya'ya gitmeleri tavsiyesinde bulundu. Avarlar bunu kabul etmediler, çünkü buraları zapt etmek için birçok kavimle özellikle de Tissa havzasından Pannonya'ya kadar olan sahayı elinde bulunduran Gepidler ve Lombardlarla mücadele etmeleri gerekiyordu. Bizans ise Avarları katiyen Tuna'nın öteki tarafına geçirmek istemiyordu. Bu sebeple Avar elçileri Konstantinopolis'ten ülkelerine dönüşlerine kadar, gözetim altında tutuldular.

---

⁹⁵ Akdes Nimet Kurat, "Avarlar", *Tarih İnceleme Dergisi*, (Haz: Serkan Acar), XXVI/1, 2011, 83; Emil Hersak, "Avarlar: Etnik Yapıları ve Tarihlerine Genel Bir Bakış", *Genel Türk Tarihi*, II, Ankara, 2002, 226.

⁹⁶ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri*, Ankara, 2002, 26; Kurat, "Avarlar", 83; Hersak, a.g.m., 225; Kafesoğlu, *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler*, 160.

⁹⁷ Kurat, *Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri*, 28.

Sıkıntı olabilir düşüncesiyle de Avarlara karşı Tuna boylarındaki kalelerin güvenliği arttırıldı⁹⁸.

Avarların bu müracaatlarına red cevabı verilmesi ve üstelik Avar elçilerinin Konstantinopolis'te alıkonması o zamana kadar hep dostane geçen, Avar-Bizans ilişkisinin değişmesine sebep oldu. Avarlar yerleşim yerleri için mücadele etmek isteseler de Tuna'yı zorlayacak bir durumda olmadıklarından, Bizans sahasına yerleşmek arzularından vazgeçmek zorunda kaldılar⁹⁹.

Bizans tarihinde erken dönem açısından önemli olan İmparator I. Justinianos devri, onun arzu ettiği gibi yeni bir devrin başlangıcı olamadı. Devleti her açıdan güçlü kılmaya çabalasa da Büyük Roma Devleti'ni kurmak için yaptığı fetihler ülkeyi kalkındırmak yerine kargaşaya sürükledi. Fetihlerin sürekli olması ve paralı askere duyulan ihtiyaç, halkın üzerindeki vergilerin artmasına sebep oldu. Devlet dış fetihleri devam ettirirken iç deki kaynaklar ve halk tamamen tükenmişti. Bütün muazzam başarılarından sonra I. Justinianos haleflerine içten tükenmiş, iktisadî ve malî yönden sarsılmış bir devlet bıraktı¹⁰⁰.

I. Justinianos'dan sonra sırasıyla başa geçen II. Justinos (565-578), II. Justinos tarafından seçilen Tiberios (578-582)'un saltanatları döneminde devlet, kuzeyden Avarların, Slavların ve Lombardların, güneyden ise Sâsânîlerin baskılarına maruz kaldı¹⁰¹.

II. Justinos dönemi sıkıntılarla başladı. Lombardlar İtalya'nın büyük bir kısmını işgal ettiler (568). Yalnız Sicilya, Güney İtalya, Napoli, Roma ve Ravenna Bizans'ın elinde bulunuyordu¹⁰².

567 yılında egemenlik alanlarını Hazar Denizi kıyılarına kadar genişleten Göktürkler, müttefikleri olan Sâsânîlerle sıkıntı yaşamaktaydılar. Bu sıkıntı neticesinde Sâsânîlere karşı müttefik arayışında olan Batı Göktürk Kağan'ı İstemi, Bizans'a elçi gönderme kararı aldı. Elçi Maniakh başkanlığında Konstantinopolis'e varan heyeti İmparator II. Justinos iyi bir şekilde karşılamış ve 568 yılında ilişkileri sağlamlaştırmak adına Göktürk ülkesine bir elçi heyeti göndermiştir. Bizans elçilik

⁹⁸ Kurat, *Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri*, 28.

⁹⁹ Kurat "Avarlar", 85.

¹⁰⁰ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 72; Lemerle, *a.g.e.*, 54-55; Diehl, *a.g.e.*, 45.

¹⁰¹ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 164; Runciman, *Byzantine Civilization*, 39; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 73; Levçenko, *a.g.e.*, 104; Gregory, *a.g.e.*, 167.

¹⁰² Runciman, *Byzantine Civilization*, 39; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 213; Norwich, *a.g.e.*, I, 220; Pirenne, *a.g.e.*, 16; Diehl, *a.g.e.*, 45; Aydın, *a.g.e.*, 49.

heyetinin başında bulunan Zemerkos ile yapılan anlaşma doğrultusunda, iki devlet arasında Sâsânîlere karşı sağlam bir ittifak gerçekleştirilmiş oldu¹⁰³.

II. Justinos'un İstemi Kağan ile olan ittifakı, aynı zamanda ödemekte olduğu vergiyi kesmesi Sâsânî-Bizans savaşının başlamasına sebep oldu. 572-574 yılları arasında devam eden savaş Bizans'ın yenilmesiyle sonuçlandı. Nisibis (Nusaybin) kuşatıldı, sınır üzerinde bulunan müstahkem Anastosiapolis (Dara) kalesi, Hüsrev I. Anuşirvan (531-579)'ın eline geçti (573)¹⁰⁴.

II. Justinos, Sâsânîlerin ardından I. Justinianos döneminden beri düzenli olarak Avarlara ödenen vergiyi de kesti. Bizans'tan gelen verginin kesilmesi Bayan Kağan idaresinde Avarları harekete geçirdi. Bu sebeple Karpatların orta taraflarını ele geçiren Avarlar daha sonra Tuna'nın batısındaki Germen kavimlerinden Lombardlar ile anlaşarak Gepidleri Doğu Macaristan'daki yurtlarından çıkardılar¹⁰⁵. Lombardlar kuvvetli bir Avar kitlesinin daimi baskısı altında bulunmak istemediklerinden Kuzey İtalya'ya girdiler ve Lombard Krallığını kurdular (568-774)¹⁰⁶. Onlardan boşalan Yukarı Pannonya arazisi de 568 yılında Avar hâkimiyetine geçti. Böylece Bayan Kağan bütün Orta Avrupa'yı zapt etmiş oldu¹⁰⁷.

Dış politikada Avarlar ve Sâsânîler ile uğraşan İmparator II. Justinos, iç politikada iktisadî sorunlara çözüm yolları arayıp halkın üzerindeki malî yükü hafifletmek için çaba gösterdi. Bunun için ilk önce halktan toplanan vergileri azalttı. Ayrıca önceki dönemlerde "Zorunlu Borçlanma" adı altında toplanmış paralar halka iade edildi. Borcunu ödeyemeyerek hapse girenler ise serbest bırakıldı¹⁰⁸. 574 yılında hastalanan II. Justinos, karısı Sophia'nın da etkisiyle komutan Tiberius'u *caesar* ilan et-

¹⁰³ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 68; Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler*, I, Ankara, 2003, 32-33; a.y., "Göktürkler", *Genel Türk Tarihi*, I, Ankara 2002, 662; Demirkent, "İstanbul", 208; Göktürklerle yapılan bu anlaşmaya göre; Bizans, Avarlar ile hiçbir şekilde dostluk kurmayacaktı; Osman Karatay, "Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması", *Balkanlar El Kitabı*, I, (Ed. O. Karatay-B. A. Gökdağ), Ankara, 2006, 88; Ali Ahmetoğlu, "Bizans Tarihçisi Menandros'un Türkler (Göktürkler) Hakkında Verdiği Bilgiler", *Tarih Dergisi*, II/50, İstanbul, 2010, 15.

¹⁰⁴ Moss, *a.g.e.*, 8-9; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 73; Vasiliev, I, *a.g.e.*, 213; Jorga, *a.g.e.*, 41; Norwich, *a.g.e.*, I, 221; Bailly, *a.g.e.*, I, 105-107; Gregory, *a.g.e.*, 167; Diehl, *a.g.e.*, 46; Yıldız, *Bizans Tarihi*, 493-494.

¹⁰⁵ Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971, 79; Steven Runciman, "Byzantium and the Slav", *Byzantium (An Introduction to East Roman Civilization)*, (Ed. Norman H. Boynes- H. St. L. B. Moss), İngiltere, 1948, 338; Norwich, *a.g.e.*, I, 222.

¹⁰⁶ Bailly, *a.g.e.*, I, 108.

¹⁰⁷ Kurat, "Avarlar", 86.

¹⁰⁸ Mehmet Ertan Bamyacı, *Bizans İmparatorluğu'nda Ticaret (VI. VII. Yüzyıllar)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2013, 21.

ti. Bu tarihten itibaren imparatorluğun yönetimi İmparatoriçe Sophia ve Tiberios' a geçti¹⁰⁹.

Tiberios'un *caesarlığı* döneminde, Göktürklerle olan ittifak bozuldu. İki devlet arasında yapılan 568 antlaşması, Bizans'ın Avarlarla dostluk kurmamasını öngörüyordu. Fakat bu sene içerisinde Pannonia'ya saldıran Avarlar bu toprakları ele geçirmiş ve Bizans ile anlaşma yapmıştı. Bu haberi alan Göktürkler ittifakı bozup Bizans'ın kalesi Bosforos'u (Kırım'da Kerç) ele geçirdiler¹¹⁰.

577 yılında Balkanlar, Slav akınına maruz kaldı. Özellikle Trakya ve İllirya'ya yapılan büyük Slav akınına karşı mücadele edemeyen Tiberios Avarlardan yardım isteyerek güç de olsa bu akını durdurmuştur¹¹¹.

II. Justinos'un ölümünün ardından Tiberios, Constantinus unvanını alarak tahta (578-582) çıktı. Tiberios tahta geçişinin ardından tüm imparatorlukta toplanan vergilerin dörtte birini halkına bağışladı ve aralıklarla halka bahşiş dağıttı. Bu sebeplerle Tiberios halkı tarafından sevilen bir imparator haline geldi. Saltanatı boyunca imparatorluğa faydalı olmak için çabalayan Tiberios, Monofizitlere yapılan zulmü derhal durdurdu. Aynı zamanda I. Justinianos ve I. Justinos'un dönemlerinde, sindirilmeye çalışılan Maviler ve Yeşillerin güçlerini arttırarak bunları hükümetin tabanına yerleştirdi. Özellikle orduyu güçlendirmek için çalışan imparator, 581 yılında on beş bin kişilik yeni bir birlik kurdu¹¹².

Avarlarla 568 yılından beri süregelen barış 582 yılında Sirmium meselesi sebebiyle bozuldu. Gepidlerin, Pannonia'daki topraklarını ele geçirmiş olan Avarlar aynı zamanda bu arazi üzerinde bulunan Sirmium kalesinin alınması için harekete geçtiler. İmparator Tiberios'un müstahkem kaleyi kaybetmemek için gösterdiği üstün çabaya rağmen, Sirmium her taraftan kuşatılıp halkı açlıkla yüz yüze geldi. Meydana gelen bu durumu haber alan imparator, halkı için kaleyi feda etmekten başka bir çare bulamadı (13-14 Ağustos 582). İmparatorun kaybetmek istemediği müstahkem Sirmium kalesi, böylece Bayan Kağan idaresindeki Avarlara geçmiş oldu¹¹³.

¹⁰⁹ Norwich, *a.g.e.*, I, 222; Bailly, *a.g.e.*, I, 105; Levçenko, *a.g.e.*, 104.

¹¹⁰ Taşağıl, *Gök-Türkler*, I, 32; Ahmetbeyoğlu, "Bizans Tarihçi Menandros", 22.

¹¹¹ Karatay, *a.g.e.*, I, 88; Norwich, *a.g.e.*, I, 222.

¹¹² Norwich, *a.g.e.*, I, 222-223; Bailly, *a.g.e.*, I, 106; Levçenko, *a.g.e.*, 104.

¹¹³ Teophlact Simocatta, *History*, (çev. Mary Micheal ve Whitby, New York, 1997, 58-59; Kurat, "Avarlar", 90; Karatay, *Balkanlar El Kitabı*, I, 88; Fatma Çapan, *Balkanlar'da Bizans-Türk İlişkileri (IV-X. Yüzyıllar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2013, 108.

I. BÖLÜM

1.HERAKLEİOS ÖNCESİ BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SİYASİ, İDARİ VE DİNİ DURUM (582-610)

1.1.Mavrikius Dönemi (582-602)

1.1.2.Tahta Çıkış ve Balkan Topraklarında Yaşanan Mücadele (Avar-Slav)

İmparator Tiberios Konstantinos, 13 ağustos 582'de Hebdomon Sarayı'nda öldü. Kendisinden sonra taht için bırakacağı varisi olamaması sebebiyle ölümünden bir hafta önce komutan Mavrikius'u *caesar* olarak ilan etmiş, daha sonra da kızı Kostantina ile evlendirmişti. Yetenekli bir komutan olan Mavrikius dört yıl boyunca imparatorluğun Sâsânî cephesinde savaşmış, 580 ve 581 yıllarında Mezopotamya bölgesinde başarılı mücadeleler vermiştir¹¹⁴.

582 yılında Tiberios'un Avarlar ile yaptığı anlaşma Mavrikius döneminde 80.000 solid¹¹⁵ yıllık vergi karşılığında tekrarlandı. Fakat iki yıl için yapılan anlaşmanın vadesi dolmadan Bayan Kağan Mavrikius'a elçi gönderip yıllık vergiye ek olarak 20.000 solid daha istedi. Ancak bu istek imparator tarafından geri çevrildi¹¹⁶.

İmparatorun yıllık vergiyi kabul etmemesi üzerine Avarlar, 582'de işgal ettikleri Sirmium'un ardından, 584 yılında Sava nehri civarındaki Singidunum (Belgrad), Viminacium (Kostolac/Sırbistan), Augusta (Stara/Zagora/Bulgaristan) şehirlerini de ele geçirdi. Balkan toprakları üzerinde durmadan ilerleyen Avarlar, Slav kavimleriyle İllirya'nın birçok şehrini ele geçirdiler. Yunanistan'ın güney uçlarına kadar ulaşan Avar-Slav orduları Thessaloniki (Selanik)'yi iki kez kuşattılar. Bizans ordusunun büyük bir kısmı Sâsânî cephesiyle meşgul olduğu için, küçük Slav çeteleri dahi Balkan topraklarında ilerlerken hiçbir direniş ile karşılaşmadı¹¹⁷.

¹¹⁴ Runciman, *Byzantine Civilisation*, 39; Norwich, *a.g.e.*, I, 223; Bailly, I, *a.g.e.*, 107.

¹¹⁵ Bizans'da altın sikke birimi olarak solid kullanılmaktadır. Yaklaşık 4.40 gr. ağırlığındadır; Zeliha Demirel Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Ankara, 2009, 11.

¹¹⁶ Simocatta, *a.g.e.*, 59-60; Çapan, *Balkanlar*, 110.

¹¹⁷ Simocatta, *a.g.e.*, 60; Karatay, "Avar Hâkimiyeti", I, 88; Balkan yarımadasında, harpler ve hastalıklar sebebiyle çok miktarda ölen yerli Rum ahaliden boş kalan köylere Slav unsurları yerleşti. Bu topraklara yerleşen Slavlar, Avarlar tarafından ekin ekmeye mecbur tutuldular. Slavların bir kısmı Avarlar için ziraat mahsulleri yetiştirmekte iken, bir kısmı da Avar ordularına öncü birlik olarak katılırlardı. Balkanlardaki Avar nüfuzu arttıkça Slav akınlarının sahası da genişledi. Çok geçmeden Ege-denizindeki adalar ve hatta Anadolu sahilleri, Slavların tecavüzlerine uğramaya başladı. Bu sebeple Balkanlarda Avar hâkimiyetinin yerleşmesi ile Slav unsurunun artması arasında sıkı bir bağ vardır; Kurat, "Avarlar", 91.

Avar ve Slav kavimlerinin Balkanlardaki bu ilerleyişinden korkan İmparator Mavrikius, 584 yılında Elpidius'u elçilik vazifesiyle görevlendirdi. Elpidius, Avar kağanı ile görüşmesinin ardından anlaşmanın tekrar görüşülebileceğini ve daha önce belirlenen meblağın üzerine 20.000 solid daha eklenebileceğini söyledi. Ancak bu anlaşmanın geçerli olabilmesi için kendisiyle beraber imparatora bir Avar elçisi gönderilmeliydi. Böylece Kağan istenileni yaparak halk arasında saygınlığı olan Targiti elçi olarak Konstantinopolis'e gönderdi. Targit'in, Elpidius ile beraber imparatorla görüşmesi sonucunda iki devlet arasında anlaşma tekrar sağlandı¹¹⁸.

584 yılında yapılan anlaşma ile Avar ilerleyişi bir nebze de olsa durdurulmuştu. Fakat şimdi Balkanlarda dağınık halde bulunan Slavlar, Bizans için bir tehdit unsuru haline geldiler. Slavlar, Moesia (Makedonya, Sırbistan topraklarının tümünü, Bulgaristan ise kuzey kesimini içine alan bölge) ve Trakya'dan geçerek Bizans topraklarına girip buraları tahrip ettiler. Ayrıca Bizans'ın bölgedeki sınırlarını koruyan müstahkem kalelerini ortadan kaldırdılar. Bu durum üzerine imparator, Komutan Komentiolus'u Slav saldırılarını durdurmak için görevlendirdi. Komentiolus, Trakya'da Slavlara karşı başarılı bir savunma vererek mücadeleyi kazandı¹¹⁹.

Bizans Slav saldırılarıyla uğraşırken Avar kağanının sarayında bir takım sıkıntılar meydana geldi. Kağan'ın sarayında bulunan bir din adamı, burada bulunan kadınlardan biri ile münasebette bulununca, çok geçmeden bu olay ortaya çıktı. Avarların kendisine zarar vereceğini anlayan Bookolabra (Rahip), canını kurtarmak için Konstantinopolis'e sığınmaya mecbur oldu. Konstantinopolis'te, kağanın aleyhinde imparatora birçok sözler söyleyerek Avar devlet politikasına ilişkin bilgiler verdi. Söz konusu din adamı Slavların 584 yılında Bizans'a olan saldırılarını (iki devlet arasında anlaşma olmasına rağmen) Avar kağanının düzenlediğini söyleyince, imparator bu duruma sinirlendi. Yıllık vergiyi almak için Konstantinopolis'e gelen Avar elçisi Targit'i hapsedi. Hem din adamının ilticası hem de Targit'in tutuklandığını haber alan Avar kağanı, harekete geçerek Ratiaria (Arcar-Bulgaristan), Bonania (Vidin), Durostor (Silistre), Marcianopolis (Devnya-Bulgaristan), Zaldapa (Abrit-Bulgaristan) şehirlerini tahrip etti¹²⁰.

¹¹⁸ Simocatta, 63; Çapan, *Balkanlar'da Bizans-Türk İlişkileri*, 113; Tibor Zivkovic, "Avarlar ile Slavlar Arasındaki İlişkiler (579-626)", *Türkler*, II, (çev. Kürşad U. Akpınar), Ankara, 2002, 660.

¹¹⁹ Simocatta, *a.g.e.*, 64; Kurat, "Avarlar", 91; Çapan, *Balkanlar*, 113; Zivkovic, "Avarlar ile Slavlar", 660.

¹²⁰ Simocatta, *a.g.e.*, 64-65; Zivkovic, "Avarlar ile Slavlar", *Türkler*, II, 660; Çapan, *Balkanlar*, 114.

587’de Balkan şehirlerinin birçoğu, Avar kuvvetleri tarafından tahrip edildi. Bu tarihten sonra Avarlarla olan barıştan söz etmek artık imkânsızdı. Balkanlardaki birçok Bizans şehrinin tahrip edilip yıkılması üzerine İmparator Mavrikius, komutan olan Komentiolus’u general olarak atadı ve bütün birliklerin başına getirek Avarlar üzerine gönderdi. Komentiolus, 40.000 kişilik ordu ile Anchial (Pomorie-Bulgaristan) şehri civarına geldi ve burada karargâh kurarak ordusunu üç kısma ayırdı. Ordunun ilk kısmını kendisi komuta eden Komentiolus, diğer birliklerin başına da komutanlar Kastus ve Martin’i getirdi. Komutan Kastus, Zaldapa (Abrit/Bulgaristan)’dan, Haemus (Balkan Dağları) dağlarına kadar ilerleyip Avarların bir kısmını öldürdü, bir kısmını da esir aldı. Avarlar karşısında başarı sağlasa da bir süre sonra bu durum tersine döndü. Avar kuvvetleri şiddetli bir hücum ile Kastus komutasındaki birliği mağlup etmeyi başardılar¹²¹.

Martin komutasındaki birlik ise Avar kağanının olduğu Tomi (Köstence/Romanya) havalisi içerisindeki Mea şehrine doğru hareket etti. Burada Avarların üzerine hücum ederek onların büyük bir kısmını öldürdü. Ardındaki askerlerin ölmesi sebebiyle zor durumda kalan Avar kağanı ise kaçmak zorunda kaldı¹²².

Avar kağanının kaçması üzerine Anchial’e çekilen Bizans kuvvetleri bir süre sonra General Komentiolus’un emriyle ordugâhı Haemus’a (Balkan dağları) taşıdılar. Avarlara karşı zafer kazanmak isteyen General Komentiolus, Martin’i çağırarak ona, Avarları şaşırtacak bir pusu ile saldırı düzenleme görevini verdi. Kastus ise karşı tarafta kamp kuran Avarların hareketlerini izleyecekti. Bir süre sonra harekete geçen Komutan Kastus, sinsice bir hareketle düşman kuvvetlerini görebilecek bir alana birliklerini yerleştirdi. Beklenen Avar kuvvetlerinin görünmesi üzerine, Bizans askerleri saldırıya geçti. Ani saldırı karşısında şaşırarak Avarlar başarılı bir savunma veremeyerek Komutan Kastus’un birliğine yenildiler. Kastus’un kurduğu pusu başarılı olsa da birçok Avar askerinin kaybedilmesi kağanı sinirlendirmişti. Bu öfke ile Bizans üzerine gönderilen Avar birlikleri, ani yapılan baskınla Komutan Kastus’u yakalayıp esir aldılar. Meydana gelen bu talihsiz olayın ardından Kastus’un birliğindeki askerler kaçışmaya başladılar. Birliğin bir kısmı kaçmayı başarsa da kalanlar Avarlar tarafından işkence edilerek öldürüldü¹²³.

¹²¹ Simocatta, *a.g.e.*, 92; Kurat, “Avarlar”, 91; Çapan, *Balkanlar*, 114.

¹²² Simocatta, *a.g.e.*, 94-95.

¹²³ Simocatta, *a.g.e.*, 94.

Bizans karşısında kazandığı zaferler, Avar kağanının toprak kazanma hırsını arttırmıştı. İlk olarak Trakya'ya saldırmayı düşündü ve bunun için büyük bir ordu hazırladı¹²⁴. Kuvvetleriyle beraber Trakya'ya doğru ilerlerken geçtiği yerleri yağmalayıp tahrip etti. Trakya'ya saldıracağını önceden haber alan General Komentiolus, askerleri ile beraber Heamus ormanlarında saklanıp kağana pusu kurmak istedi. Fakat onlar kağanı Haemus ormanlarında beklerlerken o, Beroe'ye (Zagora/Bulgaristan) saldırdı. Bunun üzerine General Komentiolus, büyük bir sıkıntı içerisinde kağan ile anlaşma yapmaya mecbur oldu. Bir miktar meblağ karşılığında kuşatmadan vazgeçen Avar kağanı Diocletianopolis, (Hisar/Bulgaristan) Filibe ve Adrianopolis'e doğru ilerleyerek buraları kuşattı ancak şehir halklarının güçlü savunması karşısında geri çekilmek zorunda kaldı¹²⁵.

General Komentiolus'un Avarlar karşısındaki başarısızlığı üzerine İmparator Mavrikius, 588 yılında onu görevinden aldı. Tam bu sırada Komutan Priskos, Sâsânîler ile olan savaşın ardından Konstantinopolis'e dönmüştü. İmparator, Priskos'u huzuruna çağırarak, Avarlarla mücadele etmek için Komentiolus'un yerine onu general olarak atadığını bildirdi. Yeni General Priskos, beraberindeki orduyla Anchial'a doğru yola çıktı. Kendisine yardımcı olarak Salvianus'u bin kişilik bir süvari birliğinin başına ikinci komutan olarak seçti ve ondan Anchial'a kendisinden önce giderek, önemli noktaları ele geçirmesini istedi. Kendisi de Procliane (Sipka geçidi/Bulgaristan) geçişlerini kapatarak burada kamp kurdu. Amacı ise Haemus dağ silsilesi geçitlerini güvence altına alıp Trakya'yı meydana gelecek Avar yağmasından korumaktı¹²⁶. Fakat bu amacını gerçekleştirmedi, Balkan şehirlerini yağmaya devam eden kağan, 592 yılında Bizans ordugâhın bulunduğu şehir olan Anchial'a saldırdı ve burayı zapt etti. Güçlü taarruz karşısında Bizans kuvvetleri savunmaya geçmeden buradan kaçmaya mecbur oldular. General Priskos ve birliği Anchial'den uzaklaşmaya çalışırken Avar kağanı yağma faaliyetlerine devam ediyordu. Anchial'in ardından, Adrianopolis'in güneybatısındaki Drizipera (Trakya'da Büyük Karıştırın yakınlarındaki bir kale ve civarı) şehrinin üzerine yürüyüp şehri kuşattı. Fakat bir süre sonra kağan şehirleri işgalden vazgeçerek Priskos'u takip etmeye başladı. General Priskos'un kaçmasına fırsat vermeyen kağan, onu sıkıştırarak Tzurullon

¹²⁴ Simocatta, *a.g.e.*, 94-95.

¹²⁵ Simocatte, *a.g.e.*, 102; Çapan, *Balkanlar*, 119.

¹²⁶ Simocatta, *a.g.e.*, 198-199.

(Çorlu) şehrine girmeye mecbur etti. Tzurullon'da iki taraf arasında meydana gelen mücadeleyi kazanan kağan, daha sonra burayı işgal etti¹²⁷.

Avarların Tzurullon kuşatmasını haber alan Mavrikius, dehşete kapılmıştı. Avarları savaşıarak yenilgiye uğratamayacağını anlayan imparator, kurnazca bir plan yaptı. Hazırlanan bu plana göre, Avarlar kuşatma devam ederken bir casus yakaladı ve casusun üzerinde imparatorun, General Priskos'a gönderdiği bir mektup buldular. Bu mektupta imparator Priskos'a, sonuna kadar şehri savunmasını ve kendisine denizden gemilerle her türlü destek sağlayacağını yazıyordu. Bu desteği duyan Avar Kağan'ı, Priskos'a kuşatmayı kaldırarak imparatorla barış yapabileceğini söyledi. Böylece küçük bir meblağ karşılığında iki taraf arasında barış yapıldı. Mavrikius'un planı Bizans'ın lehine sonuçlar doğurdu¹²⁸.

Yapılan anlaşmaya rağmen Avar Kağanı, Balkan topraklarını ele geçirme hayalinden vazgeçmedi. Fakat bu hayali tek başına gerçekleştirmesi de mümkün değildi. Bu sebeple, Bizans karşısında zafer kazanmak için Slavlara ittifak teklif etti. Bu ittifak teklifini kabul eden Slavlar, yapılacak savaş için gizlice hazırlıklara başladılar¹²⁹.

Avarların yapmış oldukları bu ittifak İmparator Mavrikius'u telaşlandırmıştı. 593 yılı ilkbaharında imparator, General Priskos'a (Dorostolon (Silistre) mesaj göndererek Tuna çevresindeki Slavlar üzerine hareket etmesi gerektiğini bildirdi. Ancak Avar kağanı bu durumu öğrendi ve Koch (Kok-Gök), adlı bir Avar elçisini Priskos'a göndererek Slavlara dokunulduğu takdirde yapılan barışı bozmakla tehdit etti¹³⁰.

Kağan'ın amacı yapılan barışın aynı zamanda Slavları da kapsadığını, genelle bildirmektir. Bunun üzerine general barış şartlarına Slavların dâhil olmadığını, Avarlarla barışın devam ettiğini aynı zamanda Bizans'ın kiminle isterse savaş yapacağını söyledi. Kumandan Priskos, Slavları mağlup ettiği takdirde Avarları da zayıflatacağını bildiği için 594 ve 595'de Slavlar üzerine yürüyerek Slav kütlelerini mağlup etti. Slavların Moesia, Dalmaçya ve Trakya'dan aldıkları ganimetleri ellerinden alarak birçoğuna işkence etti¹³¹.

---

¹²⁷ Simocatta, *a.g.e.*, 200-201.

¹²⁸ Simocatta, *a.g.e.*, 201.

¹²⁹ Simocatta, *a.g.e.*, 202.

¹³⁰ Simocatta, *a.g.e.*, 202-203.

¹³¹ Simocatta, *a.g.e.*, 203.

Slavlara yapılan işkence sebebiyle Avar kağanı çok öfkelenmiş ve hiç vakit kaybetmeden Bizans ordusu üzerine harekete geçmek için Slav atlı birliği ile yola koyuldu. General Priskos, Avarların üzerlerine gelmekte olduğunu işitince Theodor adında hitabeti güçlü bir doktoru, barış için Kağan'a gönderdi. Hitabeti sayesinde Kağan'ın öfkesini dindiren Theodor, Kağan ile uzun bir görüşme yaparak barış için istediği şartları ona bildirmesini istedi. Kağan, barış için Slavlardan alınan ganimetin yarısının ona verilmesini talep etti. Avarlarla savaşmak istemeyen Priskos, istediği şartı kabul etti ve aralarında anlaşma yapıldı. Fakat atladığı bir şey vardı, imparatora bu durumu bildirmeden ganimetin yarısını Kağan'a göndermiş ve anlaşma yapmıştı. Yapılan anlaşma ve ganimetin verilmesi İmparator Mavrikius'un hoşuna gitmedi, 593 sonbaharında Priskos'u başkente çağırdı. Onu, görevinden alarak yerine kardeşi Peter'i general olarak atadı¹³².

594 yılının ilkbaharında Perithus'tan (Trakya/Marmara Ereğlisi) yola çıkan General Peter, yetenekli bir komutan değildi fakat Mavrikius'un kardeşi olması sebebiyle generalliğe kadar yükseldi. Başarılı bir imparator olan Mavrikius'un, belki de yapmış olduğu tek yanlış hareket buydu; aile üyelerini yeteneksiz ya da başarısız olsalar dahi yüksek rütbelere getirmek. Perithus'tan hareket eden Peter, Drizapera'ya ardından Odessus (Varna)'ta olan Bizans ordugâhına ulaştı. Askerler tarafından coşkuyla karşılandı ancak bir süre daha imparatorun emriyle, burada kalacaklarını bildirince orduda isyan patlak verdi. Asker artık yılmıştı uzun bir süredir bu topraklarda başkentteki ailelerinden uzak kalmışlardı. Savaş onları yormuştu ve gelecek kış bu topraklarda kalmak gibi bir niyetleri yoktu. Askerlerin sıkıntılarını dinleyen General Peter onları sakinleştirmek için büyük çaba gösterdi. Bu çabanın sonucu olarak kısa bir müddet için askerler isyandan vazgeçerek sakinleştiler¹³³.

Bizans cephesinde bunlar yaşanırken diğer bir yanda Avar kağanı bin kişilik Bulgar süvari birliğini Avar başkenti Sagedin (Macaristan/Szeged)'e davet etmişti. Tuna'nın sol şeridini takip ederek Avar topraklarında ilerleyen Bulgarlar, yolda Bizans muhafız kuvvetleriyle karşılaştılar. Bu karşılaşmanın hemen ardından General Peter'in emriyle Bizans kuvvetlerinin saldırılarına maruz kaldılar. Fakat Avar kağanı ile İmparator Mavrikius'un aralarında olan anlaşmayı bildikleri için, karşı bir saldırıda bulunmak istemediler. Bir süre sonra karşı tarafın gittikçe artan şiddetli saldırıları

¹³² Simocatta, *a.g.e.*, 211-214.

¹³³ Simocatta, *a.g.e.*, 214.

sebebiyle dayanamayan Bulgarlar, kendilerini korumak adına saldırıya geçtiler. İki taraf arasında olan mücadele sonucunda Bulgarlar, Bizans muhafız kuvvetini bertaraf etmeyi başardılar. Kendisine ait bölgede yapılan savaş ve misafirlerine saldırılması haberini alan Avar Kağanı, Peter'e haber göndererek Bizans muhafız birliğini şikâyet etmiştir. Haberi olmasına rağmen bu durumu yalanlayan Peter, gelen Avar elçilerini kandırarak onları kendisine inandırmıştır¹³⁴.

Balkanlardaki görevini layıkıyla yapamayan Peter, bu olaydan bir süre sonra İmparator Mavrikius tarafından Konstantinopolis'e çağırılmış yerine tekrardan Priskos atanmıştır¹³⁵.

595 yılı ilkbaharında Konstantinopolis'ten ayrılan General Priskos, yeniden görevinin başına geçmenin mutluluğunu yaşıyordu. Artık görevini daha iyi yaparak yıllardır uğraştıkları Avarları, bu topraklardan gönderecekti. Ordusunu, Astike (Trakya ovası)'de topladı. On beş yerde kamp kurup dinlendikten sonra İskit (Tuna) nehrini geçip Upper Novae (Ziştovi/Bulgaristan)'a ulaştı. Amacı Avar topraklarına işgal etmek olsa da Avar kağanına av için geldiğini söyledi. Bu duruma inanmayan Kağan, Priskos'a sınırlarını işgal ettiğini söyleyerek Bizans'ın toprağı olan Singidunum'u zapt etti¹³⁶. Ortada yapılan barıştan söz eden kimse yoktu. Kağan tarafından Singidunum zapt edilince, Priskos ordusuyla ilerleyerek Konsitantiola (Romanya'da Oltenita şehrinde bir kale)'ya geldi. Generalin kaleye gelmesinden az bir süre sonra, Avar Kağan'ı da Singidunum konusunda konuşmak için buraya geldi. İki taraf arasındaki konuşmalar biraz sonra şiddetli bir mücadeleye dönüşecekti¹³⁷.

Balkan coğrafyası üzerinde müstahkem bir kale olan Singidunum'un zaptı, General Priskos'u fazlasıyla hiddetlendirmişti. Kağan ile yapılan konuşmalar da sonuç vermeyince Priskos, savaş için hemen hazırlığa başlayarak Godwin adlı bir komutanı kalenin alınması için görevlendirdi. Hazırlıklara başlayan Komutan Godwin, karadan kuşatma sonuç vermez ise Sava ve Drava nehirleri ile çevrili olan Singidunum'u gemiler aracılığıyla sudan da çevreleyebilmek için harekete geçti. Bizans tarafında gemiler inşa edilirken, Avarlar da Singidunum kalesinin surlarını güçlendirmeye çalışıyordu. 596 yılında meydana gelen savaşta Bizans'ın, hem karadan hem de

---

¹³⁴ Simocatta, *a.g.e.*, 219-221.

¹³⁵ Simocatta, *a.g.e.*, 220-221.

¹³⁶ Simocatta, *a.g.e.*, 222-223; Çapan, *Balkanlar*, 125.

¹³⁷ Simocatta, *a.g.e.*, 228-229.

Sava ve Drava nehirleri üzerinden donanmayla saldırması sebebiyle Avarların Singidunum kalesini güçlendirmesi sonuç vermedi. Bu başarısızlık sebebiyle Avar Kağanı yönünü Adriyatik denizine doğru çevirdi ilk olarak Dalmaçya (Hırvatistan'da bir bölge) bölgesine girerek burayı yağmaladı. Ardından bu bölge üzerinde bir şehir olan Bonkeis'e geçen kağan şehri kuşattı. Şehirlerin kuşatılması üzerine Priskos tarafından gönderilen Komutan Godwin, 2.000 kişilik bir ordu ile Avarların üzerine giderek onlara gece yarısı baskın düzenledi. Bu baskın sonucunda Avar ganimetleri Komutan Godwin'in eline geçti¹³⁸.

Bu başarısızlık üzerine 597 yılı sonbaharında ordularını toplayan Avar kağanı, Moesia'ya doğru hareket etti ve Tomi önlerine geldi. Kağan'ın hareketi üzerine birlikleriyle beraber aynı bölgeye gelen General Priskos, Tomi şehrinin biraz ötesinde ordugâhını kurdu. Onların biraz ötesinde de Avar ordugâhı bulunuyordu. İki taraf savaşmak için sabırsızlansa da kış mevsimi yaklaştığı için harekete geçmediler. Bir sene sonrasında savaşmak için tekrar hazırlanmaya başladılar fakat 598 yılı ilkbaharında, Bizans ordusunda kıtlık baş gösterdi. Kıtlık sebebiyle askerlerin kırıldığını gören Avar kağanı savaş için ara vererek beş günlük ateşkes ilan etti¹³⁹.

Priskos ile Kağan arasında geçici barış sürerken imparator Mavrikius, Avarlara saldırmak ve onları yurtlarına çekilmelerini sağlamak amacıyla yardımcı bir kuvvet göndermeye karar verdi. Birliğin başına önceden bu bölgeyi bilen ve bir süre generallik yapan Komentiolus'u getirerek yapılan mücadelelerde başarı sağlanacağını umut ediyordu. Komutan Komentiolus, Konstantinopolis'ten ayrılarak Zikidiba'ya (Sucidava-Silistre'ye 48 km uzaklıkta bir yerleşim yeri) geldi ve burada ordugâhını kurdu. Daha sonra Iatrus (Sivistov-Bulgaristan'da bir nehir) şehrine giden Komentiolus, burada Avar Kağan'ı ile karşılaştı. Fakat aralarında bir mücadele olmadı, ertesi gün karşılaşan iki ordu arasında kazanan Avarlar oldu. Mavrikius'un kazanma umudu böylece sona erdi¹⁴⁰.

Bizans birliklerini başarısızlığa uğratan Kağan, Balkan toprakları üzerindeki şehirleri yağmalamaya devam etti. İlk olarak Drizipera şehrine girdi ve burayı tahrip etti. Ancak bir süre sonra orduda veba salgını baş gösterdi. Durum o kadar kötü bir hâl aldı ki, Avar kağanı bir gece içerisinde yedi oğlunu kaybetti. Bu sırada Konstan-

---

¹³⁸ Simocatta, *a.g.e.*, 229-230.

¹³⁹ Simocatta, *a.g.e.*, 231-232.

¹⁴⁰ Simocatta, *a.g.e.*, 232-233.

tinopolis'te halk tarafından bir isyan ortaya çıktı. Mavrikius'un selefi Tiberios, halk tarafından seilmek için Bizans hazinesini bağış olarak dağıtmıştı. Hazineden son kalanları da Mavrikius Sâsânî ve Avar savaşlarında kullanınca ülke ekonomisi çöktü. Halk perişan bir haldeydi fakat onların bu durumlarını hükümet görmek istemiyor ve zorla vergi topluyordu. Hükümetin gaddarlığı üzerine artık dayanamayan Bizans halkı sokaklara çıkarak isyan başlattı. İşte bu durumlarla uğraşan Mavrikius, Harmaton denen bir elçiyi Kağan'a barış için gönderdi. Ancak oğullarının kaybı sebebiyle Avar Kağan'ı elçiyi kabul etmedi. On iki gün sonra kabul edilen elçi, Kağan tarafından hoş karşılanmadı ve kendisine getirilen hediyeleri de geri çevirdi. Ancak Harmaton barış yapmadan geri dönmek istemediğinden zor da olsa Avar Kağanı'nı ikna etti. 598 yılında iki taraf arasında bir anlaşma yapıldı. Bizans'ın ödediği yıllık vergi 120.000 solide çıkarılarak Tuna nehri iki taraf arasında sınır olarak kabul edildi¹⁴¹.

Avarlar karşısındaki başarısızlığı sindiremeyen Komutan Kometiolus, iki taraf arasındaki anlaşmaya rağmen 599 yılında yeniden ordusunu topladı. Tuna nehri yakınlarına gelip Singidinum'da Priskus ile birleşmesinin ardından askerlere, Avar ile Bizans arasındaki barışın sona erdiğini ilan eden bir konuşma yaptı. Barışın sona ermesinin nedeninin ise İmparator Mavrikius'un emri olduğunu açıkladı. Yapılan açıklamanın ardından General Priskos, yeni bir mücadeleye girişmek için Vimina-cium ve karşısındaki adada ordugâhını kurdu. 598 yılının ilkbaharında harekete geçen Bizans ordusunun karşısına Avar kağanı, hayatta kalan dört oğlunu gönderdi. Kendisi de Bizans ordusunu arkadan vurmaya planlıyordu. Fakat kağanın yaptığı planlar tutmadı, ilk olarak dört oğlu Bizans birlikleri karşısında başarısızlığa uğradı. Ardından Priskos ile girdiği mücadelede kendisi yenilgiye uğradı¹⁴².

General Priskos, bu başarılı mücadele sonrasında birçok Avar ve Slav askerini esir aldı. Esirler zincirle bağlanarak Komutan Komentiolus ile Tomi şehrine gönderildi. Esirleri gönderen Priskos, Tuna'nın kuzeyindeki ordugâhına çekildiği sırada Kağan da Mavrikius'a tehdit mesajı göndererek esirlerin teslim edilmesini istemişti. Gelen tehdit mesajının korkusuyla imparator, Priskos'a esirleri serbest bırakmasını emretti. Tomi şehrine dönen Priskos, Avar kağanına esirleri teslim etti¹⁴³.

---

¹⁴¹ Simocatta, *a.g.e.*, 234-235; Norwich, *a.g.e.*, I, 225-226.

¹⁴² Simocatta, *a.g.e.*, 245-246.

¹⁴³ Simocatta, *a.g.e.*, 248.

599 yılının kışında Komutan Komentiolus, Konstantinopolis'e giderek mevsimi orada geçirmeye karar verdi. Bu sebeple Novae'ye (Yeni Zağra/Bulgaristan) giderek yerli halktan kendilerine rehber verilmesini istedi. Rehber yardımıyla, Balkan dağlarında üzerinde olan Trajan geçidinden (Bulgaristan/Yeni Zağra yakınlarında, Balkan Dağları üzerinde olan bir geçit) geçmeyi hedefleyen Komentiolus'un, bu güzergâhın kış aylarında kullanılmaması gerektiğinden haberi yoktu¹⁴⁴. Fakat Novae'nin halkı bunu biliyordu ve Komentiolus'u uyardılar. Halkın uyarılarına rağmen bu yolculuktan vazgeçmeyen komutan, zorlu kış şartlarında askerleriyle beraber Balkan dağlarına çıkarak söz konusu geçidi kullandı. Komentiolus, yolculuk sırasında soğuk ve ayaz nedeniyle yük hayvanlarının çoğunu ve askerlerinin bir kısmını kaybetti. Bu şartlar altında ancak Filibe'ye ulaşan komutan bütün kış burada ikamet etti. 600 yılının bahar başlangıcında, tekrar yola koyularak Konstantinopolis'e vardı. Aynı yılın yaz ayında İmparator Mavrikius tarafından Avar kağanı karşısında elde ettiği başarı sebebiyle Priskus'un yerine, yeniden general ilan edilse de 601 yılında İmparator Mavrikius kardeşi Peter'i tekrardan orduların başına general olarak atadı¹⁴⁵.

602 ilkbaharında İmparator Mavrikius, Avar kağanının Bizans'a saldırı için hazırlıklar yaptığını öğrendi. Bu nedenle Adrianopolis'te olan Peter'e buradan ayrılarak Tuna nehrini geçmesini emretti. Peter ilk olarak Avar bünyesinde olan Slavlara karşı harekete geçmek için hazırlandı, bunun için bir yardımcıya ihtiyaç duyunca acil olarak Komutan Bonus'a bir mektup yazdı. Peter'in mektubunun ardından bölgeye varan Bonus, ilk iş olarak Bizans askerlerinin nehrin karşı kıyısına geçmesine yardımcı oldu. Komutan Bonus'u kendisine yardımcı olarak görevlendiren Peter, Godwin'i de ikinci komutan olarak atadı. Godwin ise Tuna'yı geçti ve çok sayıda Slav'ı esir aldı¹⁴⁶.

İmparator Mavrikios, General Peter'e ordularıyla beraber kış mevsimini Tuna'nın ötesinde geçirmeleri emrini verdi. Amacı Slavları köşeye sıkıştırarak Avar

---

¹⁴⁴ Buna göre, Novae'ye (Yeni Zağra/Bulgaristan) ulaşan Komentiolus buranın sakinlerini bir araya getirdi ve Trajan geçidini geçmek için aralarından bir rehber istedi. Bu geçidi kullanarak çabucak Konstantinopolis'e varmak istiyordu. Bu yolun sıkıntılı olduğunu bilen yöre halkı onu geçitten geçme konusunda vazgeçirmeye çalıştılar. Halk Komentiolus'u caydırmak isterken o buna çok sinirlendi ve aralarından iki kişiyi öldürdü. Yol doksan yıldır kullanılmadığı için halk, aralarında ona rehber olacak kimsenin olmadığını fakat on iki kilometre uzakta, yüz on iki yaşında olan bir adamın ona eşlik edebileceğini söylediler. Daha sonra General Komentiolus o yere gitti ve yaşlı adamın yol gösterici olmasını istedi. Yaşlı adam yapılan bu isteğe çok şaşırды, çünkü bu geçidi aşmak çok zordu arazi kış şartlarında pek uygun değildi; Simocatta, *a.g.e.*, 249.

¹⁴⁵ Simocatta, *a.g.e.*, 249.

¹⁴⁶ Simocatta, *a.g.e.*, 251-252.

kuvvetlerini müttefiksiz bırakmaktı. Ancak savaşmaktan yorulan ordu gelen emri hoş karşılamadı ve General Peter'e itaat etmeyerek Tuna nehrini geçip Palastolon'da konakladı. General Peter ise bu itaatsizlik üzerine isyan çıkabileceğinden şüphelenerek ordunun konakladığı yerden biraz daha öteye çadırını kurdu. Emirlerle itaat etmek istemeyen ordu, General Peter'e sekiz elçi göndererek kış mevsimi başlamadan geri dönme talebinde bulundu. Bu talep imparator tarafından geri çevirilince askerler isyan çıkararak Mavrikius'u tanımadıklarını ve lider olarak Phokas (düşük rütbeli bir asker)'ı seçtiklerini ilan ettiler. Bu haberi imparator Mavrikius'a iletme görevini de General Peter'e verdiler. Böylece General Peter isyancıların mektubu ile 602 Sonbaharında Konstantinopolis'e doğru harekete geçti¹⁴⁷.

1.1.3 Sâsânîlerle Olan Mücadele

579 yılında Şah Hüsrev Enuşirvan (531-579) ölmüş yerine oğlu IV. Hürmüz (579-590) Sâsânî tahtına geçmişti. IV. Hürmüz'ün babası Hüsrev Enuşirvan, annesi ise Batı Türk Kağanı İstemi'nin kızı idi¹⁴⁸. Annesinin Türk olması ve fizikî olarak Türklere benzemesinden dolayı Türzkâde olarak anılıyordu¹⁴⁹. IV. Hürmüz babası gibi savaş yanlısıydı. Bu sebeple tahta çıkar çıkmaz barış için gelen Bizans elçilerini hapse attırdı. Bu Bizans ile yapılacak savaşın bir bahanesi idi. Ayrıca tahta oturduğunu Bizans imparatoruna bildirmemesi de bir savaş teşviki sayılırdı¹⁵⁰.

IV. Hürmüz'ün savaş yanlısı olması ve Bizans elçilerini alıkoyması dönemin imparatoru Tiberios'u hiddetlendirmişti. 581 yılında komutan olan Mavrikius, Hürmüz'ü ağır bir yenilgiye uğrattı, bu yenilgi o kadar ağırdı ki IV. Hürmüz, ordusunu toplamaya muvaffak olamadı. Bu başarı üzerine durmak istemeyen Komutan Mavrikius, II. Hüsrev'in ordusunu toplamasına fırsat vermeden 582 yılında Aras Nehri civarına geldi. Bu bölgede iki ordu arasında gerçekleşen savaşta Sâsânîler, Bizans karşısında büyük bir yenilgi aldılar. Bu savaşta Sâsânî ordusunun başında Türklere karşı

¹⁴⁷ Simocatta, *a.g.e.*, 252-253; Çapan, *Balkanlar*, 130.

¹⁴⁸ Göktürk Kağanı İstemi (552-576), ipek ticaretini elinde bulunduran Eftalitlere karşı Sâsânî Şah'ı Anuşirvan'ı müttefik olarak gördü. Bu ittifakın ilk nişanesi olarak kızı Fâkim'i Anuşirvan ile evlendirdi. Göktürk orduları kuzey doğudan saldırdırken Sâsânî kuvvetleri de Behram komutasında batıdan hücum geçerek Eftalit devletini yıktılar. Toprakları ise Ceyhun nehri sınır olmak üzere iki taraf arasında bölüşüldü (557); *The History of al-Tabari*, V, (çev. C. E. Bosworth), Albany, 1989, 295; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 100; Taşağıl, *Gök-Türkler*, I, 32.

¹⁴⁹ Taşağıl, *Gök-Türkler*, I, 88.

¹⁵⁰ Sebeos, *History*, (çev. Robert Bedrosion), New York, 1985, 17; *The History of al-Tabari*, V, 295; İman S. Rezaei, "IV. ve VII. Yüzyıllarda Sasani-Bizans İlişkileri", *İraniyat Dergisi*, I/1, Ankara, 2016, 23.

büyük zaferler göstermiş olan Azerbaycan ve Armenia Komutanı Behram Çupin bulunuyordu. Onun Türkler karşısındaki başarılarının ardından, Bizans'a yenilmesi IV. Hürmüz'ün sinirlenmesine sebep oldu ve onu komutanlık görevinden azletti¹⁵¹.

Sâsânîler üzerine seferlere devam eden Mavrikius, 583 yılında Ermeni komutan olan John Mystakon'u orduların başına getirdi. Komutan Mystakon, Nymphaios (Batman çayı)'un Tigris (Dicle) nehri ile karıştığı yerde, Sâsânî askerlerine karşı mağlup oldu. Bu mağlubiyet üzerine görevinden alındı, yerine Phillipikos getirildi¹⁵².

Komutan Phillipikos, göreve gelmesinin ardından ilk olarak Monokarton'dan (Eğrigöz dağı yakınlarında) Nisibis'e doğru harekete geçti. Bu istikamette olan şehirleri kuşatan Komutan Phillipikos, Martyropolis (Silvan)¹⁵³ şehrini yağmalarla tahrip etti¹⁵⁴.

586'da General Phillipikos, yanında Komutan Herakleios¹⁵⁵ ile beraber Arzamon suyu (Habur ırmağının başlangıç kollarından biri) kenarına kadar gelerek İzala (Kuzey Mezopotamya'da Tigris ırmağı ile Aisumas dağı arasındaki, sıra dağlar) eteklerinde Sâsânî ordularına galip geldi. Bu galibiyetten sonra Sâsânî askerleri kaçsa da onları takip eden Phillipikos, Khlomaron kasabasına (Silvan ile Yanarsu arasında bir kasaba) doğru ilerledi. Bu kasabayı kuşattığı sırada Sâsânî ordusunun saldırısına maruz kalınca ilk olarak Apnuman'a (Lice yakınında bir kale) ve oradan da Nymphios üzerinden Amida'ya kaçtı. 587 yılında Phillipikos'un yerine general olarak Priskus geçti. 588 yılında, imparatorlukta zaten var olan ekonomik sıkıntı daha da artınca askerî ödenekler verilemedi, ya da düşük ayarlı parayla verilmeye çalışıldı. Bu durumu öğrenen askerler, daha fazla dayanamayarak Mezopotamya'da büyük bir isyan başlattılar. İsyancılar, General Priskus'un yerine Komutan Germanus'u seçtiler. Fakat İmparator Mavrikius, Mezopotamya'da güvenliği tesis etmesi için Phillipikos'u, tekrardan generalliğe getirdi. Bu arada Komutan Germanus ise isyancıları sakinleştirerek, imparatorundan ilave ödenek alacakları sözünü askerlere verdi. İsyancıları sakin-

¹⁵¹ Rezaei, a.g.m., I, 23; Batı Göktürk Kağan'ı Tardu (583-603), Bizans-Sâsânî savaşında (579-590), Sâsânîlerin içişlerine karışmış, hatta daha ileri giderek ordusunu ikiye ayırıp bir kısmını Derbend'e, diğer kısmında Herat, Bağdis'i zapt etmeleri için görevlendirmişti. Bu haber üzerine harekete geçen komutan Behram Çupin, Tardu'nun birlikleri ile savaşarak onları durdurdu; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 109.

¹⁵² Ernest Hcnigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul, 1970, 22.

¹⁵³ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993, 550.

¹⁵⁴ Hcnigman, a.g.e., 23-24.

¹⁵⁵ Komutan Herakleios, İmparator Herakleios'un babasıdır. 586-590 tarihleri arasında imparatorluğun doğusunda Sâsânîlere karşı başarılı savaşlar vermiştir; Walter E. Kaegi, *Heraklius Emperor Of Byzantium*, Cambridge, 2003, 21.

leştirdikten sonra Sâsânî şehri olan Martypolis'e saldıran Komutan Germanus, önemli bir zafer kazandı. Bu zaferin sonrasında, şehirden alınan ganimetler askerlerin ödenekleri için kullanıldı. Fakat 589 yılında General Phillipikos'un başarısızlığı sebebiyle Martypolis, Sâsânîlere teslim edildi¹⁵⁶.

IV. Hürmüz'ün, komutanlık görevine son vermesi üzerine öfkelenen Behram ordunun da desteğini alarak isyan etti. Daha sonra yanındaki taraftarlarla beraber başkent Tizpon'a doğru yola çıktı. Bu sırada başkent Tizpon'da ayaklanma vardı. Ayaklanmayı çıkaran IV. Hürmüz'ün eşinin erkek kardeşleri olan Vestehm ve Bendevi idi. IV. Hürmüz'ün saray çevresine ve Zerdüşt dinine mensup olanlara takındığı olumsuz tavrı bahane ederek yanlarına taraftar topladılar. Ayaklanma büyüdükçe büyüdü öyle bir hal aldı ki isyancılar IV. Hürmüz'ü yakalayıp gözlerini oymak suretiyle onu öldürdüler (590). Yerine oğlu II. Hüsrev'i tahta oturtular. Fakat Behram, II. Hüsrev'in şahlığını kabul etmeyeceğini bildirdi ve ordu ile beraber başkente yürümeye devam etti. Ordusuyla Tizpon'a doğru ilerlerken II. Hüsrev beraberindekilerle onu bekliyordu. İki taraf arasında meydana gelen savaşta II. Hüsrev yenildi. Behram, Sâsânî başkentine girerek tahta oturdu¹⁵⁷.

II. Hüsrev, ailesi ve diğer yakınlarıyla beraber Tigris nehrini geçerek Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Bizans İmparator'u Mavrikius, II. Hüsrev'in sığınma talebini senatonun itirazlarına rağmen kabul ederek onu himayesi altına aldı. II. Hüsrev imparator tarafından kabul edildikten sonra Mavrikius'a, şöyle bir teklifte bulundu: *"Atalarımın ve soyumun tahtını bana ver. Bana düşmanımı yenebileceğim bir ordu gönder ki krallığımı tekrar tesis edeyim, o zaman ben oğlun olacağım. Size Suriye bölgesini ve Ermenistan topraklarında olan Ararat ve Divin (Kars/ Ani Harabeleri yakınlarında Aras Nehri kenarında kurulan antik şehir) şehri ile Bznunik (Sevan gölü)'in göl kıyısına kadar olan bölgeyi, İberya topraklarından ise Tiflis şehri kadar büyük bir bölümünü vereceğim. Aramızda bir barış antlaşması yapalım ve bizden sonra da saltanata geçecek oğullarımız, bu yemini güvence altına alsınlar"*. Bu tekli-

¹⁵⁶ Mitchell, *a.g.e.*, 596; Hcnigman, *a.g.e.*, 24.

¹⁵⁷ *The History of al-Tabari*, V, 304; Ebû Hanîfe Ed-Dineverî, *El-Ahbâru't-Tıvâl (Eskilerin Haberleri)*, (çev. Zekeriya Akman-Hüseyn Siyabent Aytemür), Ankara, 2017, 146; Ebü'l-Ferec, I, *a.g.e.*, 166; Reazaei, *a.g.m.*, I, 24; Meydana gelen bu savaşta Behram'a Türk askerleri yardım etmiş savaşı kazanmasında önemli rol oynamışlardır; Taşağıl, *Gök-Türkler*, I, 88.

fi kabul eden imparator, aynı zamanda kızı Maria'yı, II. Hüsrev ile evlendireceğini bildirdi¹⁵⁸.

Bizans ile yapılan barışın ardından II. Hüsrev, Behram'a saldırmak için harekete geçti. Antiochia'ya kadar ilerledikten sonra Mavrikius'a haber göndererek söz verdiği yardımı istedi. Haberi alır almaz imparator, kardeşi Theodosios'un komutası altında 60.000 askeri II. Hüsrev'e gönderdi. Giden birlikten bir süre sonra Komutan Sergios ile beraber, 1000 kişilik bir kuvvet daha II. Hüsrev'e gönderildi¹⁵⁹.

II. Hüsrev iktidarını geri almaya çalışırken, Behram Çupin de boş durmayıp meydana gelecek savaş için kendine destek aramaya başladı. İlk olarak, Sâsânîlere en çok isyan eden kavim olan Ermenilere gitti. Ermeni Komutan Moushegh ile konuşan Behram Çupin daha sonra Ermeni halkına seslendi; *"Neden atalarınız onlara (Bizans) karşı ayaklandı, neden tutsaklık zincirini kırdılar ve ülkeniz uğruna savaştılar? Eğer Hüsrev kazanırsa, Sâsânî ve Bizans sizi yok etmek için birleşecekler. Ama siz benimle birlikte olursanız, yüce Tanrı Oharmazd üzerine, Güneş Tanrısı, Ay Tanrısı, Ateş tanrısı ve Su Tanrısı, Mihr ve bütün tanrılar üzerine yemin ederim ki, Ermenistan krallığını size vereceğim istediğinizi kral seçeceksiniz. Bütün Ermenistan ülkesini Kafkasya'ya kadar ve Ağvanların kapısına kadar size vereceğim, Suriye tarafında Arvasdan (Erbil?)'i ve Sâsânî hudutlarına kadar Urmiye'yi ve batıda Kapadokya'daki Kaisareia (Kayseri)'ya kadar sizin olacak. Bana gelince, Aras nehrinin ötesine geçmeyeceğim"* dedi. İran geleneğine göre yazdığı mektubu tuza sarıp Ermenilere gönderdi. Mektubu görmezden gelen Ermeniler Behram Çubin'e hiçbir cevap vermediler¹⁶⁰.

Yazdıklarına cevap bulamayan Behram Çubin, ısrarında direterek Ermeni Komutan Moushegh'e ikinci bir mektup gönderdi. Ermenilere hitaben; *"Sâsânî Kral-*

¹⁵⁸ Sebeos, *a.g.e.*, 16; Ed-Dineverî, *a.g.e.*, 148; John of Nikiu, *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, (çev. R. H. Charles,) London, 1913, 155.

¹⁵⁹ *The History of al-Tabari*, V, 312; Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 166; V.F. Büchner, "Sâsânîler", *İA*, X, Ekşişehir 1997, 249; Rezaei, *a.g.m.*, I, 24; İmparator Mavrikius II. Hüsrev'in imparatorluğun himayesine alınıp alınmaması için bütün senato üyelerini topladı, konuşma yaptı ve onlara şöyle seslendi: "IV. Hürmüz tahttan indikten sonra yerine oğlu II. Hüsrev geçti. Fakat Behram büyük bir ordu ile gelerek devleti tek başına ele geçirdi. Behram'dan kaçarak bize gelen Şah Hüsrev, devletimiz için iyi olabilecek çeşitli vaatlerde bulundu. Şimdi ne yapmalıyız, kabul etmeli miyiz? Kabul etmeye değer mi? diye sordu. Bu soru üzerine cevap veren senato üyeleri: Bu zamana kadar imparatorluğu fazlasıyla yıpratın, ülkemizde karışıklık çıkaran, bize kötülük eden Sâsânî Devleti'nin şahını biz kabul edemeyiz, bırakın kendi kendilerini yıpratarak bitirsinler ve böylece imparatorluk huzur bulsun" dediler; Sebeos, *a.g.e.*, 16.

¹⁶⁰ Sebeos, *a.g.e.*, 17-18.

lğı'nın tüm topraklarının ve hazinelerinin, sizin ve benim için yeterli olacağını düşündüm, bu sebeple sizden destek istedim. Ancak, siz dinlememeyi tercih ettiniz ve cevap vermediniz. Sizin için üzuldüm, çünkü yarın şafakta silahlı cesur askerlerim tarafından kullanılacak görkemli filleri göreceksiniz. Size ve Hüsrev'e, savaş meydanından benim ordularım tarafından atılacak olan demir okları göstereceğim. Bu orduyla sizlere güçlü darbeler indireceğim” dedi¹⁶¹.

Komutan Moushegh, İkinci mektubun ardından Behram Çubin'e cevap göndererek yaptığı teklifi reddetti. Yapılan teklif Ermenilerin özgürlüğü ve devletlerini kurmaları için çok önemliydi. Ancak Ermeni beyleri, imparatorla ters düşmek istemiyorlardı. Beyler, yapacakları kötü seçimin onları ileriki süreçte imparator ile karşı karşıya bırakmasından çekindiklerinden yapılan teklifi kabul etmediler. Ama bu güçlerini II. Hüsrev'i Sâsâni tahtına tekrar çıkarmak için kullandılar. Ermeniler, Komutan Muşeg Mamigonyan önderliğinde 12.000 –ya da 15.000 – kişilik bir orduyla Mavrikius'a katıldılar¹⁶².

Gelen kuvvetlerle güçlenen II. Hüsrev, başkent Tizpon'a doğru ilerlemeye başladı. Yolu üzerinde olan Martyropolis'i alarak Bizans'a devretti. Bu sırada Behram Çubin, Tizpon'dan çıkmış II. Hüsrev'in üzerine doğru gitmekteydi. Urumiye gölü civarında karşılaşan iki taraf arasında yapılan savaşın ardından Behram kesin bir yenilgi aldı ve Hazar Hakanı'na sığındı. II. Hüsrev ise başkent Tizpon'u alarak yeniden tahta oturdu (591). Bizans'ın bu yardımı sonrasında iki taraf arasında bir barış antlaşması imzalandı. II. Hüsrev, Sâsânî Devleti'nin, Bizans'tan aldığı haracı kaldırdı ve vaat ettiği yerleri imparatora verdi¹⁶³. Mavrikius bu barışın ardından Ermenistan'ın bağımsız olan kilisesini, Konstantinopolis Patrikliği'ne bağlattı böylece taraflar arasında büyük bir güven tesis edildi¹⁶⁴.

---

¹⁶¹ Sebeos, *a.g.e.*, 18.

¹⁶² Sebeos, *a.g.e.*, 17-18; *The History of al-Tabari*, V, 310-311; Engin Öztürk, *Bizans İmparatorluğu Devrinde Anadolu'da Ermeniler (330-641)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2017, 123; Behram Çubin'in Ermenilerle olan diyalogu için bkz. Sebeos, 18-19; VII. yüzyılda Bizans-Ermeni ilişkilerinin ayrıntıları için bkz.; Peter Charanis, “Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğu'ndaki Etnik Değişimler”, *Tarih Okulu Dergisi*, XVIII/7, (çev. İlcan Bihter Barlas), 2014, 713-738.

¹⁶³ Ed-Dineverî, *a.g.e.*, 149-150; II. Hüsrev, Mavrikius'a; Dara ve Martyropolis, Bizans Armania'sı (Bütün Armenia Tibe (Dvin)'ye kadar) aynı zamanda Tiflis'e kadar İberia/Gürcistan topraklarının büyük bir kısmını yapılan anlaşma doğrultusunda verdi; Sebeos, *a.g.e.*, 22; Hcnigman, *a.g.e.*, 26-27.

¹⁶⁴ Sebeos, *a.g.e.*, 19-20; Rezaei, *a.g.e.*, 24.

1.1.4. Mavrikius Döneminde Meydana Gelen Dinî Olaylar

Mavrikius, batıda ve doğuda mücadeleler verirken bir yandan da imparatorluğun iç işlerindeki sorunlarla ilgilenmek zorundaydı. 588 yılında Konstantinopolis Patriği Ioannes (580-595), *ekümenik* (Bu unvanla Papa dâhil, bütün din adamlarından evrensel olarak üstün olduğunu iddia ediyordu.) unvanını alarak din adamları arasında ciddi sorunlar oluşmasına zemin hazırladı. Çok geçmeden Patrik Ioannes'in iddiasına din adamlarından yanıt geldi. Özellikle Papa II. Pelagius (579-590)¹⁶⁵, bu duruma çok öfkeleni ve Patrik Ioannes'i birçok kez ikaz etti. Papa Pelagius'un ardından din adamları arasında öfke daha da büyüerek isyana dönüştü. Pelagius'un ardından papalık tahtına oturan Büyük I. Gregory (590-604), derhal Konstantinopolis'e iki mektup gönderdi. Bu mektuplardan ilkinin, Mavrikius'a gönderdi ve ona imparatorluğun selameti için Patrik Ioannes'i durdurmasını ve iddiasından vazgeçirmesini istedi. Ardından ikinci mektubu da Mavrikius'un karısı Konstantina'ya gönderdi. Bu mektubunda ise İmparatoriçe Konstantina'ya, Patrik Ioannes konusunda derhal kocasına müdahale etmesini istiyordu¹⁶⁶.

İmparatoriçe Konstantina'nın mektuba cevap verip vermediği bilinmese de Mavrikius vermiştir. Papaya cevaben Mavrikius, Patrik Ioannes'e hak verdiğini ve onun yanında olduğunu söylemiştir. Bu cevaba öfkelenen I. Gregory, Mavrikius'un bir süre önce kabul ettiği, "Orduya hizmet eden askerlerin manastıra çekilmelerinin yasak edildiği" kanunu kiliseye karşı bir darbe olarak nitelendirmiştir. Bu olaydan sonra Papa I. Gregory'nin öfkesi artık düşmanlığa dönüşmüştür¹⁶⁷.

1.1.5. Eksarhlıkların Kurulması

Bir Germen kabilesi olan Lombardlar, IV. ve V. yüzyıllarda Elbe nehri civarındaki yurtlarından güneye doğru hareket ederek bugünkü Avusturya bölgesine göç ettiler. 568 yılının İlkbaharında Iulius alplerini (Muhtemelen Bugünkü Bergamo Alpleri) geçerek İtalya'ya giren Lombardlar, üç yıl boyunca İtalya'yı kuşatsalar da Pavia dışında hiçbir yerde direnişle karşılaşmadılar. Bu sırada İtalya'da bulunan Bizans Komutanı Longinus, Lombardların karşısında durmak istemiş ancak askerî kuvvetin

¹⁶⁵ II. Pelagius' a kadar başa geçen papalar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; *The Book of The Popes (Liber Pontificalis)*, I, (çev. Louse Ropes Loomis), (Ed. James T. Shotwell), New York, 1916.

¹⁶⁶ Norwich, *a.g.e.*, I, 225.

¹⁶⁷ Norwich, *a.g.e.*, I, 225.

yetersizliği, Lombard kütlesinin fazlasıyla kalabalık olması sebebiyle Ravenna'ya çekilmek zorunda kalmıştır. Komutan Longinus beraberindeki asker ile birlikte Ravenna'yı emniyete alarak Lombardların, bu şehri işgalini önlemiş olsa da diğer şehirler için durum içler acısıydı. Şehirlerin yağmalanıp tahrip edilmesiyle halk bu bölgeyi terk etti. 570 yılından sonra İtalya, Roma ve Ravenna hariç Lombardların yerleşim bölgesi haline geldi¹⁶⁸.

I. Justinianos'un büyük uğraşlarla tekrar imparatorluğa kattığı İtalya, 570'lerden itibaren Bizans toprağı olmaktan çıktı. Bu tarihten sonra başa geçen Bizans imparatorları İtalya'ya müdahale etmek istediler fakat ekonomik sıkıntılar ve çevrelerindeki düşmanların sürekli tehdidi bunu gerçekleştirmeye imkân vermedi. Ancak bu durum Mavrikius döneminde değişti. 590 ya da 591 yılında İtalya'daki bazı piskoposlar, imparatora bir mektup göndererek; "Günahlarımız yüzünden, bugün korkunç bir yabancı boyunduruğuna maruz olmamıza karşın, eskiden huzur içinde yaşadığımız ve Tanrı'nın da yardımıyla tekrar dönmeyi bütün kalbimizle dilediğimiz dindar hükümlerimizi unutmuş değiliz" diye yazdılar¹⁶⁹.

Bu mektubun ardından dinî duyguları kabaran Mavrikius, Avar ve Sâsânî tehdidiyle karşı karşıya olsa da İtalya'daki dindaşlarına yardım etmeye karar verdi. İmparatorluğun elinde kalan son İtalya toprağı olan Ravenna'nın kaybedilmemesi için şehre askerî valilik sistemi olan *eksarhlık*'ı getirdi. Ravenna valisinin yetkileri artırılarak hem askerî hem sivil yönetici haline geldi. Ordu ihtiyacını karşılamak için ise Ravenna'da bulunan bütün siviller zorunlu olarak askerliğe tabi tutulacaktı. Böylece olası bir Lombard saldırısında, Konstantinopolis'te bulunan imparatorluk askerlerinden yardım isteme ihtiyacı olmayacaktı¹⁷⁰.

534 yılında Vandalların Kuzey Afrika Krallığı'na, I. Justinianos'un komutanlarından olan Belisarios son vermişti. Vandallar burada yerleşik bir halk olan Berberîlerle¹⁷¹ anlaşma yaparak uzun bir süre onlarla iyi geçinmişlerdi. Fakat Kuzey Afrika Bizans'ın hâkimiyetine girince Berberîler sürekli sorun çıkarmaya başladılar. Çıkardıkları bu sorunlar sebebiyle Kuzey Afrika'yı kaybetmekten korkan Mavrikius,

¹⁶⁸ Norwich, *a.g.e.*, I, 220; Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik*, İstanbul, 2000, 4; Mitchell, *a.g.e.*, 540.

¹⁶⁹ Nicol, *a.g.e.*, 5; Levçenko, *a.g.e.*, 104-105.

¹⁷⁰ Vasiliev, *a.g.e.*, I, 219; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 74; Steven Runciman, "Byzantium and the Slav", *a.g.e.*, 128; Bailly, *a.g.e.*, I, 108-109.

¹⁷¹ Berka'dan Atlantik sahillerine ve güneyde Nijer nehrine kadar uzanan, Kuzey Afrika'da yaşayan bir kavim; Hakkı Dursun Yıldız, "Berberîler", *DİA*, V, İstanbul, 1992, 478.

bu toprakların merkezi konumunda olan Carthago'da, *eksarhlık* sistemini kurdu. Böylece Ravenna ile beraber Carthago da imparatorluk topraklarından uzak olmalarına rağmen *eksarhlık* adı altında işgallerden korunmuş olacaktı¹⁷².

Askerî vali olarak tanımlanan *eksarhların*, yetkileri genişti. İmparatorun vekili olan *eksarhlar*, eyaletlerde görülen dinî anlaşmazlıklara dahi hakemlik ediyorlardı. İmparatorun uzak topraklarında karakol görevi gören *eksarhlıklar* kurulduğu bölgede güvenliğin tesis edilmesi için önemliydi¹⁷³.

1.1.6. Mavrikius'un Saltanatının Sonu

Mavrikius, tahta çıktığı zaman imparatorluk derin bir ekonomik bunalım içerisindeydi. Selefî Tiberios'un halk tarafından sevilme için gösterdiği cömertlik devletin fiilen iflas etmesine sebep olmuş batıda ve doğuda sürekli devam eden savaşlar, devletlere verilen vergiler imparatorluk hazinesini boşaltmıştı. Bu sebeple sürekli olarak masrafları kısımaya çalıştı. Bir süre sonra aşırı pıntılığını orduya da yansıttı askerlerin ödeneğinde kesintiler yaparak maaşlarını dörtte bir oranında düşürdü. 599 yılında Avarlar tarafından tutsak alınmış esirlerin fidyelerini ödemediği için, hepsinin ölümüne sebep oldu. Fakat ailesine ve yakın dostlarına karşı bu cimriliği hiçbir zaman göstermedi¹⁷⁴.

İmparatorluk ekonomik krizin yanı sıra gittikçe büyüyen hiziplerle de uğraşmak zorundaydı. Nika ayaklanmasından sonra Mavi ve Yeşillerin çatışmaları bir nebze de olsun durmuştu, artık siyasî işlere karışmıyor sadece hipodromdaki oyunlarda var oluyorlardı. Fakat İmparator Tiberios döneminde, bu partilerin güçleri arttırılarak ellerinden alınan siyasî haklar iade edildi. Mavrikius, imparatorluğun başına geçtiği andan itibaren de Maviler ve Yeşiller verilen bu imtiyazları fazlasıyla hoyrat bir şekilde kullandılar. Sürekli olarak imparatorluğun birçok şehrinde şiddetli çatışmalar çıkararak güven ortamını bozup halkı rahatsız ediyorlardı¹⁷⁵.

Dönemin siyasî olayları ve yaşanan savaşların bitmeyişi ordu sistemini de etkiledi ve askerlerin gevşemesine sebep oldu. Ordudaki var olan disiplinsizlik öyle bir hal aldı ki bu durum Mavrikius'un saltanatına mal oldu. İlk olarak 588 de Sâsânî

¹⁷² Vasiliev, *a.g.e.*, I, 220, Diehl, *a.g.e.*, 46; Yıldız, "Berberîler", 478.

¹⁷³ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 74; Bailly, *a.g.e.*, I, 109, Norwich, *a.g.e.*, I, 223.

¹⁷⁴ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 76; Norwich, *a.g.e.*, I, 226.

¹⁷⁵ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 76; Levçenko, *a.g.e.*, 108.

cephesinde yükselen isyan sesleri daha sonra 602 yılında Tuna ötesinde bekleyen orduya da sıçradı. Kış sebebiyle Konstantinopolis'teki ailelerinin yanına dönmek isteyen askerlere imparator tarafından olur verilmedi. Uzun bir süredir savaşta oldukları için ruhsal ve fiziksel olarak tükenmişlerdi, ayrıca buldukları bölge olan Pannonia'da kış mevsimi oldukça çetin geçiyordu. Bu soğuk iklime alışık olan Avar- Slav kavimleri, Bizans ordugâhına ani hücum yaparak ordunun yok olmasına sebep olabildilerdi¹⁷⁶.

Başlarında bulunan General Peter'e itaat etmeyen askerler, Phokas'ı lider olarak seçtiklerini artık Mavrikius'u tanımadıklarını söylediler. Bu durumu Mavrikius'a bir mektupla bildirme görevini de General Peter'e bıraktılar. Mektupla beraber Konstantinopolis'e doğru hareket eden General Peter, imparatorun huzuruna çıkarak isyancıların mektubunu verdi. İsyancılar mektupta artık onu tanımadıklarını Phokas'ı lider seçtiklerini her şeye rağmen imparator ailesine sadık olduklarını yazmışlardı. Aynı zamanda oğlu Theodosios'u ya da kayın pederi Germanos'u Phokas'a halef olarak kabul edebileceklerini söylediler. Mektup Mavrikius'un eline geçince çok hiddetlenerek oğlunu ve kayın pederini ihanetle suçladı. Oğlunu kırbaçlatan Mavrikius, kayın pederini ise huzuruna çağırıp hakarete bulundu, onu kendisine ihanet etmekle suçladı. Kendisini idam ettirmek niyetinde olduğunu da gizleyemedi. Bunun üzerine Germanos kaçarak Ayasofya kilisesine sığındı¹⁷⁷.

İmparator Mavrikius, asileri durdurmalıydı bunun için devlet içerisinde belli bir güce erişmiş olan Maviler ve Yeşillerin desteğini istedi fakat ilk başta asilere karşı güçlerini birleştireceklerini söyleseler de bir süre sonra böyle olmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine Komutan Komentiolus'u, huzura çağırarak şehir surlarının korunması için emir verdi. Bu sırada kalabalık bir grup hipodromda imparatora karşı protesto ve ayaklanma başlattı. Maviler ve Yeşiller de ayaklanmaya katılınca isyan büyüdü. İsyancılar doğruca doğu orduları komutanı Konstantinos Lardys'in evine doğru ilerledi ve orayı ateşe verdiler. O sırada Lardys sarayda olduğu için canını kurtarabildi. İsyan şiddetlenince imparator, karısı Konstantina sekiz çocuğu ve Lardys ile birlikte gizlice saraydan çıkıp küçük bir kayığa bindi. Asya yakasına doğru açılarak şiddetli rüzgâr sebebiyle, Nikomedia Körfezinde bulunan Aziz Autonomos kilisesine çıktılar. Mavrikius Gut (Eklem hastalığı)hastalığı sebebiyle yola devam edemedi ve ailesi ile bir-

¹⁷⁶ Simocatta, *a.g.e.*, 252-253; Norwich, *a.g.e.*, I, 226.

¹⁷⁷ Simocatta, *a.g.e.*, 255-256; Norwich, *a.g.e.*, I, 226.

likte Nikomedia’da kaldı. Fakat oğlu Theodosios, onun isteği üzerine II. Hüsrev’e gitmek üzere yola koyuldu ve Nikaea ’ya geldi. Yol arkadaşı olarak da Lardys’ı yanına aldı. İyilik sırası artık II. Hüsrev’e gelmişti¹⁷⁸.

Bu sırada Mavrikius’un kayınpederi Germanos, saklandığı yer olan Ayasofya’dan çıkarak iktidarı ele geçirme hevesine düştü. Tahtı ele geçirmek için Maviler ve Yeşillerin desteğine ihtiyacı vardı. Yeşillerin lideri Sergios’tan yardım istemişse de o, kıdemli parti üyeleriyle konuşarak bu teklifi kabul etmemiştir. İki partiden de yardım isteyen Germanos’un, Mavilerden vazgeçmeyeceğini düşünen Yeşiller Phokas’ın tarafını tutmayı yeğlediler¹⁷⁹.

1.2. Phokas Dönemi (602-610)

1.2.1. Tahta Çıkışı ve Sâsânîlerle Olan Mücadele

Phokas ve beraberindeki ordu artık Konstantinopolis’e varmak üzereydi. Yeşil demenin şefleri bağlılıklarını bildirmek üzere şehre girmeden orduyu ve Phokas’ı karşıladılar. Halk, Phokas’ı tanımamasına rağmen bu yeni imparatorun, onlara refah getireceğini düşünerek başkentte şenlikler düzenledi. Ahalinin meraklı bakışları altında başkente giren Phokas, Saent-Jean Baptiste (Yahya Peygamber) kilisesinde taç giydi. Karısı Leontia’yı ise *augusta* mertebesine yükseltti. Ertesi gün halkı selamlamak için meydana çıkan imparator, onları selamlarken bir yandan da avuç avuç altın saçıyordu. Daha sonraki günlerde ise askerlere tahta çıkışının bahşişini ve isyan etmelerinin ücretini fazlaca ödedi¹⁸⁰.

Yaptığı gösterişli hareketlerin ardından şimdi sıra selefi olan Mavrikius ve oğullarını öldürmeye gelmişti. Aslında tahta çıkar çıkmaz onları yakalamak için askeri bir birliği Nikomedia’ya göndermişti, çok geçmeden de yakalandıkları haberi geldi. Askerler tarafından yakalanan Mavrikius, onlara karşı hiçbir mukavemet göstermedi. Hastalığı ilerlemiş durumdaydı ve artık gücü kalmamıştı. Kaybettiğinin farkındaydı bu sebeple askerlere hiç direnmedi. Askerler ilk önce Mavrikius’un gözleri

¹⁷⁸ Simocatta, *a.g.e.*, 258-259; *John of Nikiu*, 162; Theodosius konusunda Simocatta, iki farklı rivayette bulunmaktadır; İlk rivayette Theodosius, Nikomedia’ya kadar kaçmayı başarmış fakat komutan Lardys ile birlikte Aziz Autonomous kilisesine geri döndüğünde, burada Phokas’ın subaylarından biri olan Alexander tarafından öldürülmüştür. Diğer bir rivayette ise Theodosius’un kaçarak II. Hüsrev’in sarayına gittiği Phokas’ın tahta çıktıktan sonra II. Hüsrev’e güven mektup yazdığını, fakat elçi Lilius tarafından götürülen mektubu Theodosius’un hayatta olması sebebiyle almadığını yazmıştır. Ayrıca II. Hüsrev, Theodosius’u tahta çıkarmak için Phokas’a savaş ilan etmiştir; Simocatta, *a.g.e.*, 259-262.

¹⁷⁹ Simocatta, *a.g.e.*, 259.

¹⁸⁰ Simocatta, *a.g.e.*, 260.

önünde dört oğlunu öldürdüler¹⁸¹. Biraz sonra ise tek darbe ile onu katlettiler. Mavrikius ve oğullarının başı kesildikten sonra sergilemek üzere başkente götürüldü vücutları ise denize atıldı. Karısı ve kızları öldürülmedi ama kayın pederi ile birlikte manastıra kapatıldı. Artık Bizans'ın tek hâkimi gaddar, tedhişçi Phokas'tı. Ülke onun döneminde daha da kötüye gidecek ve ardından gelecek olan Herakleios, Bizans'ı yeniden kuracaktı¹⁸².

Phokas, Mavrikius'u tahttan indirip onu öldürdükten sonra kendini Sâsânîlere karşı savaşın eşiğinde buldu. II. Hüsrev, Mavrikius'u deviren Phokas'a karşı çok öfkeliydi. Mavrikius, onun dostuydu ve bugün Sâsânî tahtında oturuyorsa bunu ona borçluydu. Mavrikius'un ölüm haberini alır almaz ülkesinde yas ilan etti ve ardından 603 yılında Phokas üzerine güçlü bir ordu gönderdi. Bu durumu haber alan Phokas ise derhal harekete geçerek imparatorluk için bir diğer tehlike olan Avarlarla yüklü haraç karşılığında anlaşma yaptı. Ancak Sâsânîlere karşı yapılacak savaş için hazırlıklara başlayan Phokas'ı başka bir sorun beklemekteydi¹⁸³.

Mavrikius'a bağlılığıyla bilinen Komutan Narses, Phokas'ın tahtı ele geçirmesinden hoşnut değildi. Bu sebeple orduda Mavrikius'u seven askerleri etrafında toplayarak Edessa (Urfa)'da bir isyan başlattı. Daha sonra bu şehri kuşatan Komutan Narses II. Hüsrev'den yardım istedi. Bu yardımı karşılıksız kalmayan Komutan, II. Hüsrev'in ordusuna katılarak Phokas'a karşı Anadolu'nun doğusundaki eyaletleri ele geçirmek için harekete geçti¹⁸⁴. Komutan Narses'in de içinde bulunduğu Sâsânî orduları ilk olarak Anastosiapolis şehrini kuşatmasıyla başladı. 604 yılında sınır Anastosiapolis 9 aylık bir kuşatmadan sonra ele geçirildi. Daha sonra Amida ve Doğu Mezopotamya'daki birçok kale zapt edildi. 607'de Harran, Edessa ve Batı Mezopotamya'daki diğer şehirler ile Fırat'ın ötesindeki Hierapolis (Berhoea, Halep/ Suriye) Sâsânî orduları tarafından ele geçirildi. Sâsânî ordusu bununla yetinmeyerek tüm Suriye ve Filistin'i işgal etti. Amida, Tella (Viranşehir), Re'sül'ayn (Urfa/Ceylanpınar) ve Suriye Mezopotamyası'nın birçok şehri Sâsânîler tarafından işgal edildi¹⁸⁵.

---

¹⁸¹ John of Nikiu, *a.g.e.*, 165; Sebeos, *a.g.e.*, 36; Tam bu sırada Mavrikius yüksek sesle tekrar tekrar bu duayı ediyordu: Yüce Tanrım, yalnızca sen hükmedicisin; Simocatta, *a.g.e.*, 262.

¹⁸² Simocatta, *a.g.e.*, 262-263; Theophanes, *The Chronicle Of Theophanes*, (çev. Harry Turtledove) Philadelphia, 1982, 1-2.

¹⁸³ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 167; Rezaei, *a.g.m.*, 25.

¹⁸⁴ Sebeos, *a.g.e.*, 36.

¹⁸⁵ Sebeos, *a.g.e.*, 36; Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 167; Norwich, *a.g.e.*, I, 229-230; Rezaei, *a.g.m.*, 25; Ahmet Kütük, "Bizans İmparatorluğu Zamanında Amida (Diyarbakır) (IV. ve VII. Yüzyıl)", *History*

1.2.2. Phokas'ın Saltanatının Sonu

İmparator Phokas sekiz yıllık saltanatı boyunca devlete büyük sıkıntılar yaşattı. Kana susamış bir imparator olarak anılması boşuna değildi. Tek düşündüğü şey Mavrikius'a yakın ve ona hizmet etmiş olanların canını almaktı. Mavrikius ve oğullarının ardından selefine yakın komutanlardan olan Konstantinos Lardys ve Petrus'un hayatlarına son verdi. Döneminin sonuna doğru çıkan iç karışıklıklar ve artık halkın Phokas'ı istememesi sebebiyle, ahali arasında çeşitli dedikodular dönmeye başlamıştı. Bu dedikodular arasında Germanos'un tahtı ele geçirme isteğinin olduğu söylendi. Bu haber imparatora iletdikten sonra, daha önce canlarını bağışlayıp manastıra kattığı Germanos, İmparatoriçe Konstantina ve üç kızı öldürüldü. Ardından Phokas, sarayda ve orduda Mavrikius'a sadakatlerini sürdürdüklerinden kuşkulandığı memur ve askerleri işkence ile öldürdü. İşkence yöntemleri arasında baltayla baş kesmek ve iple boğmak vardı. Phokas, imparatorluğun en güçlü komutanlarından biri olan Narses'in, Sâsânî saldırılarını durdurmayışına karşı öfkeliydi. Bu sebeple barış adı altında onu, Konstantinopolis'e çağırırdı. Fakat planlar başkaydı Komutan Narses, şehre varır varmaz yakalandı ve işkence ile öldürüldü. Ordu içerisinde üç yetenekli komutan vardı, bunlardan biri ölmüş biri de ihanet şüphesiyle tutsak edilmişti. Son olarak Narses de işkence ile öldürülünce ordu başsız kaldı. Bunun üzerine imparator kendi yeğeni olan genç ve deneyimsiz Domentziolos'u generalliğe getirdi¹⁸⁶.

Şiddet ve ölümlerin ardı arkası kesilmeyince, imparatorluk gittikçe kaosa sürüklendi. Başkentte Yeşiller ayaklandı ve birçok kamu binası ateşe verildi¹⁸⁷. Doğu eyaletlerinde durum içler acısıydı. Phokas halkın desteğini alacağına yaptığı yanlışlarla onları isyana teşvik etmiş ve doğu topraklarını Sâsânîlerin işgaline açık hale getirmişti. Ayrıca Yahudileri Sâsânîlere destek olmakla suçlayarak onları zorla vaftiz etmeye çalıştı. Bu sebeple Antiochia' da ayaklanan Yahudiler, yerli halkı katletmeye

---

Studies (Special Issue on Byzantine), VII/2, 2015, 93; Hasan Akyol, Bizans – Sasani Mücadelelerinde Urfa (VI. ve VII. Yüzyıllar), *The Journal of Mezopotamian Studies*, III/1, (Ed. M. Nesim Doru) 2018, 37; Amida, Tella, Re'sül'ayn ve Suriye Mezopotamyası'nda bulunan ahali Bizans hükümetinin kötü yönetimi sebebiyle öfkeliydiler. Bu sebeple II. Hüsrev'in bu bölgeyi işgali sırasında halk şehirlerinin kapılarını Sâsânîlere gönüllü olarak açmıştır; Sebeos, *a.g.e.*, 38

¹⁸⁶ Simocatta, *a.g.e.*, 265; Sebeos, *a.g.e.*, 36; Theophanes, *a.g.e.*, 2; Norwich, *a.g.e.*, I, 230.

¹⁸⁷ Hizipler arası mücadele, doğunun birçok kentinde toplu Yahudî katliamlarıyla sonuçlandı. Bazı kentlerde ise bu isyan hükümet karşıtı nitelik kazandı. Böyle olunca özellikle Antiochia ve Laodikeia (Konya/Lâdik Köyü) da hükümet askerleri isyanı çok kanlı bir şekilde durdurdu. Bilinmeyen nedenlerle Phokas, Yeşillerin kamu görevi almalarını yasakladı ve yüzünü Mavilere döndü; Levçenko, 109.

başladı. Bu durumdan korkan yerli Hıristiyan ve Yahudî halk ise Sâsânî topraklarına sığınmak zorunda kaldı. Yukarıda bahsettiğimiz olaylar artık Phokas'a saltanatının sonuna geldiğini haber veriyordu. Halk arasında dedikodular yayılmaya başlamıştı. Phokas'ı istemiyor ve onu Bizans tahtına layık görmüyorlardı. Fakat Phokas'tan sonra tahta çıkacak varis de bulunmuyordu ve bu durum gittikçe daha sıkıntılı bir hal almaya başladı¹⁸⁸.

---

¹⁸⁸ Theophanes, *a.g.e.*, 2-3; Steven Runciman, "Byzantium and the Slav", 138; Norwich, *a.g.e.*, I, 230; Levçenko, *a.g.e.*, 109; Şahin Uçar, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İstanbul, 1990, 51; Ulaş Töre Sivrioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nda Yahudiler (330-1453)", *History Studies (Special Issue on Byzantine)*, VII/2, Ankara, 2015, 112.

II. BÖLÜM

2. HERAKLEİOS'UN TAHTA ÇIKIŞI VE BİZANS'IN İÇ SİYASETİ

2. 1. Herakleios'un Çocukluğu, Gençliği ve Tahta Çıkışı

575 yılında doğduğu sanılan Herakleios'un doğum yeri bilinmemektedir. Kendisi ile aynı adı taşıyan babası Thedosiopolis (Erzurum), annesi ise Capadokian (Kapadokyalı)¹⁸⁹ doğumlu Epiphaneica'dır. Yetenekli bir Bizans komutanı olan baba Herakleios, Mavrikius döneminde General Phillipikos'un yardımcı komutanı olarak Sâsânîlere karşı 585-590 yılları arasında imparatorluğun doğusunda mücadele etti. 595 yılında Armenia bölgesinin komutanı olarak atandı¹⁹⁰.

Herakleios'un çocukluk ve gençlik yılları babasının komutanlığı sebebiyle Armenia bölgesinde geçti. Burada iken okuma yazmayı öğrenen Herakleios, gençlik döneminde Ermeni asıllı Doktor ve aynı zamanda matematik, astronomi ve felsefe bilgini olan Annanias of Shirak'dan (600-650) ders aldı. Muhtemelen bu dönemde iki dil (Grekçe- Latince) öğrenen Herakleios, aynı zamanda genç bir Hıristiyan olarak kiliseye gidip dinî görevlerini yerine getirirdi. 600'lü yılların başında tıp alanında çeşitli tedaviler üreten Herakleios, babasının isteği ve teşviki üzerine eğitim faaliyetlerine aravererek at binmeyi ve silah kullanmayı öğrendi¹⁹¹.

Genç Herakleios babasının teşvikiyle başladığı askerî faaliyetlerden bir süre sonra zevk almaya başladı. Bunu fark eden Baba Herakleios, oğluna bütün komutanlık tecrübelerini aktardı. Özellikle de Sâsânîler hakkında aktardığı bilgiler, oğul Herakleios'un imparatorluk döneminde yolunu aydınlatan kazanımlar oldu. Baba Herakleios, çok iyi harita bilgisine sahipti ve Balkan topraklarına gitmemesine rağmen buralar hakkında konuşabiliyordu. Aynı zamanda Balkanlarda görev yapmış olan komutanlar, Phillipikos ve Priskos'dan duydukları da onun bu topraklar hakkındaki daha fazla bilgi sahibi olmasını sağladı¹⁹².

Baba Herakleios, Ermenia bölgesinin komutanlığından sonra 602 yılında imparator Mavrikius tarafından Kuzey Akrika'daki Carthago eyaletine *eksarh* olarak atandı. Böylece Carthago'da hükümetin askerî ve sivil yetkisini kullanan tek kişi haline geldi. Genç Herakleios ise yirmi beş yaşlarında iken Carthago'ya geldi. Otuz bir

¹⁸⁹ Batıda, Tuz gölü kıyısına; güneybatıda, Toroslara; doğuda ve güneydoğuda, Fırat ırmağına; kuzeyde, Sivas yakınlarına kadar uzanan bölge; Umar, 378.

¹⁹⁰ Kaegi, *Heraklius Emperor, a.g.e.*, 22.

¹⁹¹ Kaegi, *Heraklius Emperor, a.g.e.*, 22-23.

¹⁹² Kaegi, *Heraklius Emperor, a.g.e.*, 25.

yaşına kadar bu bölgede kalarak askerlik bilgisini arttırmak için yoğun çaba harcadı¹⁹³.

Baba Herakleios *eksarh* olduktan bir süre sonra İmparator Mavrikius, Phokas tarafından tahttan indirildi. Mavrikius'u oğullarıyla beraber öldüren Phokas, kan dökmeye doymayarak selefine yakın duran bütün ordu üyelerini de katletmeye başladı. Komutan Herakleios sıranın kendisine geldiğinin farkındaydı çünkü o, Mavrikius'a yakınlığıyla biliniyordu. Öncelikle bu durumu önlemeli ardından ülkesini kendini bilmez imparatorlardan kurtarmalıydı. Bunun için Carthago'da derhal bir isyan hazırlığına başladı ve komutayı da oğlu Herakleios'a bıraktı. Ayrıca isyanı iki koldan yürütmek isteyen baba Herakleios, yardımcısı olan Gregoras'ın oğlu Niketas'ı da oğluna destek olması için yanına verdi. Genç Herakleios, güçlü bir ordu ve donanma eşliğinde 608 yılında Konstantinopolis'e doğru harekete geçti. Ordunun başında Niketas, donanmanın başında ise Herakleios bulunuyordu. Niketas karadan Mısır'a doğru hareket ederek Konstantinopolis'e varmadan önce Alexandria (İskenderiye)'yi ele geçirdi. Herakleios ise donanma ile beraber 609 yılında Thessaloniki limanına vardı. Halk tarafından coşkuyla karşılandıktan sonra yoluna devam etti. Konstantinopolis'e varmak için acele etmeyen Herakleios tam bir sene sonra 3 Ekim 610 Cumartesi günü, donanmasını Haliç'in önüne demirledi. Halk Phokas'tan yeterince bezmişti bu sebeple tahtı almak için gelen Herakleios hiçbir mukavemetle karşılaşmadı. Aynı zamanda Phokas'a kin besleyen damadı Priskos ile uzun süredir devam eden yazışmalar sebebiyle Herakleios, halk tarafından iyi karşılanacağını biliyordu. Bir sıkıntı durumunda ise Herakleios'un yardımına Yeşiller koşacaktı¹⁹⁴.

Herakleios'un kuvvetleri başkente girdikten iki gün sonra Phokas'ı yakalayıp esir aldılar. İmparatorluk giysileri çıkarılmış olan Phokas, Herakleios'un gemisine getirildi ve huzura çıkarıldı. Huzura getirildikten sonra Herakleios ile aralarında şu konuşma geçti; Herakleios; "*İmparatorluğu bu şekilde mi yönetiyorsun?*" diye sorduğunda Phokas, "*Sen daha mı iyi yöneteceksin*" diye karşılık verdi. Bu cevabın ardından Phokas'ın bedeni parçalara ayrıldı ve daha sonra ise yakıldı. Saltanatı bo-

¹⁹³ Walter E. Kaegi, *Heraklius Emperor*, 25.

¹⁹⁴ Sebeos, *a.g.e.*, 36; Theophanes, *a.g.e.*, 6; Patriarch Of Constantinople Nikephoros, *Short History*, (çev. Cyril Mango), Washington, 1990, 37; Oman, *a.g.e.*, 130; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 79; Bailly, *a.g.e.*, I, 114-115; Norwich, *a.g.e.*, I, 230; Levçenko, *a.g.e.*, 110; Gregory, *a.g.e.*, 173.

yunca yanında olan kardeşi Domentziolos ile Komutan Leontios onunla aynı kaderi paylaştı¹⁹⁵.

Phokas'ın ölümünün ardından Herakleios, Aziz Stephen Şapeli'nde, Patrik Sergios tarafından taç giydi. Aynı gün içerisinde nişanlısı Eudokia ile evlendi. Kıyılan nikâhın ardından Eudokia, Patrik Sergios tarafından *augusta* ilan edildi¹⁹⁶.

2.1.1. Ekonomik Alanda Yapılan Düzenlemeler

Herakleios, Bizans tahtına oturduktan hemen sonra bozulan imparatorluk idaresini düzeltmek için bir dizi önlemlere başvurdu. Phokas, saltanatı boyunca selefleri olan imparatorların kurmuş oldukları askerî, ekonomik ve siyasî düzeni yıkmıştı. Ordunun durumu içler acısıydı, başlarında yeteneksiz ve genç komutanlar bulunmaktaydı. Başlarında bulunan komutanların genç olması askerinin itaatsizliğine neden oluyordu. Ordunun yeniden düzenlenmesi, askerlerin eğitilmesi ve terbiye edilmesi gerekliydi. Fakat bunun için para gerekti ve hazine neredeyse boştu. Halk ise perişan bir durumdaydı artık vergileri ödemek bir yana kendilerini dahi geçindiremiyorlardı. Bu sorunlar acilen çözümlenmesi için ordunun düzenlenmesi gerekliydi. Aksi takdirde imparatorluğun her kademesinde görülen düzensizlikle dış düşmanları ile baş etmesi mümkün değildi. Acil önlemler alınmazsa imparatorluk, etrafını saran düşmanları tarafından yıkıma uğratılacaktı¹⁹⁷.

Herakleios, on yıl boyunca devletin içine düştüğü problemleri çözmek için uğraştı fakat Konstantinopolis'te kendini güvende hissetmiyordu. Doğudan Sâsânîlerin, Kuzeyden ise Avar ve Slavların tecavüzleri durmadan devam ediyordu. Bu sebeple ümitsizliğe kapılan Herakleios, 619 yılında daha güvenilir olduğunu düşündüğü Carthago'ya gitmek için plan yaptı. Bu plan doğrultusunda hazinenin büyük bir bölümü Carthago'ya gitmesi için gemilere yüklendi ve Herakleios'tan önce gönderildi. Gönderilen hazinenin arkasından Herakleios, Konstantinopolis'ten ayrılacaktı. Fakat gemiye bineceği esnada hazinenin, çıkan bir fırtınada sulara gömüldüğü haberi alındı. Bu haber ona ulaştığı sırada aynı anda halk da imparatorlarının gideceğini

¹⁹⁵ Nikephoros, *a.g.e.*, 37; Bailly, *a.g.e.*, I, 115; Norwich, *a.g.e.*, I, 231; Oman, *a.g.e.*, 130.

¹⁹⁶ Sebeos, *a.g.e.*, 39; Theophanes, *a.g.e.*, 9; Nikephoros, *a.g.e.*, 39; Runciman, *Byzantine Civilisation*, 40; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 87; Oman, *a.g.e.*, 131; Işın Demirkent, "Herakleios", *DİA*, XVII, İstanbul, 1998, 210; Genç Herakleios 610 yılında, Kartaca'da iken toprak ağası olan Rogas'ın kızı Fabia ile nişanlandı. Fabia bir süre sonra ismini değiştirerek Eudokia adını aldı; Walter E. Kaegi, *Heraklius Emperor*, 36.

¹⁹⁷ Bailly, *a.g.e.*, I, 121; Norwich, *a.g.e.*, I, 235.

duymuş ve onu bu kararından vazgeçirmek için Patrik Sergios (610-638)'un yanına varmıştı. Bunun üzerine Herakleios'un huzuruna çıkan patrik ona yalvardı ve başkenti terketmesi durumunda Konstantinopolis'in ölüme terkedileceğini anlattı. Patrik Sergios'un yalvarmaları ve hazinenin büyük bölümünün yok olması sebebiyle Herakleios gitmekten vazgeçti. Ama artık imparatorluğun durumu daha da kötü idi hazine boşalmıştı ve bu durumun düzeltilmesi gerekiyordu. Herakleios, bu önemli sorunu birkaç yolla çözmeyi denedi. İlk olarak vergilendirme ve zorunlu borçlanmaya gitti fakat halk zor durumda idi ve ödeyecek güçleri yoktu. Daha sonra Phokas'ın hayatta kalan yandaşlarına ağır para cezaları yükledi. Bir yandan da Afrika'da olan aile ve dostlarından malî yardım istedi. Fakat bu tedbirler imparatorluğun ihtiyacı olan kaynağı karşılayacak güçte değildi. Bunun üzerine malî sorunları çözebilecek gelir Ortodoks kilisesinden geldi. Patrik Sergios düşmanla yapılacak olan mücadeleyi din savaşı olarak görüyordu. En büyük tehdit olan Sâsânîler ateşperestti ve Hz İsa'nın askerleri olan Bizanslılar onları yenmeliydiler. Bu sebeple kilisenin yetkisinde olan piskoposluk ve mahallî kilise gelirleri imparatorun tasarrufuna sunuldu, malî sıkıntı bir nebze de olsa giderildi¹⁹⁸. Kiliseden gelen malî yardımla ilk olarak gümüş sikkeler basıldı. Bu sikkeler tamamen askerî ödemeler için kullanıldı. Basılan sikkelerin bir yüzünde Latince olarak "Tanrı, Romalılara yardım etsin" yazısı diğer yüzünde ise haç işareti bulunmaktaydı¹⁹⁹.

2.1.2. Askerî Alanda Yapılan Düzenlemeler ve Thema Sisteminin Oluşturulması

Herakleios, Patrik Sergios'un da yardımıyla malî sorunları çözdükten sonra imparatorluk için en önemli konu olan ordu sistemini düzeltme işine koyuldu. Bunun için düşmanları tarafından tehdit edilmeyen tek toprak olan Anadolu'yu kullandı. Anadolu arazisini askerî bölgelere ayırarak *thema* sistemini kurdu. Böylece Bizans imparatorluğunun, yüzyıllarca kullanacağı bir eyalet sisteminin kurulmasına damgasını vurdu²⁰⁰.

¹⁹⁸ Bailly, *a.g.e.*, I, 122; Norwich, *a.g.e.*, I, 235; Diehl, *a.g.e.*, 50.

¹⁹⁹ Mitchell, *a.g.e.*, 625.

²⁰⁰ Demirkent, "Herakleios", 211; *Thema* sistemine ilk olarak II. Justinianus (685-711)'un papaya, altıncı umumi konsilin onayı için, göndermiş olduğu 687 tarihli mektubunda rastlamaktayız. Gönderilmiş olan bu yazı içerisinde daha henüz *thema* olarak zikrolunmayan, fakat Latince *exercitus* (ordu) adını taşıyan askerî eyaletlerin bir listesi bulunmaktadır; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 286.

Esas olarak *Thema* sistemi birden bire ortaya çıkmadı. Temeli Mavrikius döneminde oluşturulmuş olan *eksarhlık* sistemiydi. Mavrikius'un sadece Ravenna ve Carthago için oluşturmuş olduğu askeri valilik sistemini Herakleios, şimdi Anadolu için uygulamaya koyuyordu. İmparator Anadolu toprağını dört büyük askeri eyalete böldü. Anadolu'nun kuzey doğusunda, *Armeniakon* ve *Anatolikon themaları*, sınırları doğuda Kilikya, batıda ise Ege denizi sahillerine kadar uzanıyordu. Marmara civarında *Opsikion theması*, Anadolu'nun güney sahillerinde ise *Caravisionorum deniz themasını* kurdu ve daha sonra bu eyalet *Kbyraioton* adını aldı. Son olarak Balkan yarımadasında Bulgar ve Slavlara karşı *Hellas* ya da *Helladikoi themasını* oluşturdu²⁰¹.

Thema kelimesi, ilk olarak bir kolorduyu ifade etmek için kullanıldı. Ancak sonraları bu kelime askerî kuvvetlerin işgali altında bulunan eyaletler için kullanılmaya başlandı. *Themaların* isimleri ise bölgede bulunan askeri birliklerin adıyla anılır oldu. *Thema*'nın başında *patrikius* unvanı taşıyan askerî memurlarla çevrili bir *strategos* bulunuyordu. *Cibiraiot* (Cibyrrhaeote) *themasının* komutanı *drungarius*, (amiral) adını ve *Opsikion* valisi ise *comes*, unvanını kullanmaktaydı. *Themaların* en üst düzeydeki sivil memurlarını başkanı *khartularios* ile aynı zamanda bölge yargıçısı da olan iç işlerinden sorumlu genel sekreter olarak bilinen *protonotarios* oluşturuyordu. *Themalar*, *turmarkhos* denilen bir başkanın yönettiği *turmalara* daha sonra bu birimler de birkaç *bandaya* bölünüyordu²⁰².

Thema sisteminin en önemli özelliği, mevcut askerî birliklerin Anadolu'nun belirli bölgelerine iskân edilerek, bu birliklere bağlı olan askerlere arazi tahsis edilmesidir. Bu suretle *themalar* düzeni, *limes* bölgesinde eskiden beri var olan toprağa yerleşik askerler, *limitanei*²⁰³ nizamına bağlanmış oluyordu. Daha sonra bu birlikler sınır savunması için, Bizans egemenliği altında kalmış olan bölgelere iskân edildi. *Limes* bölgesi askerlerinin yanında, Bizans ordusunun seçme birlikleri de Anado-

---

²⁰¹ Vasiliev, *a.g.e.*, I, 288; Lemerle, *a.g.e.*, 77; *Themaların* Arap kaynaklarına bakılarak oluşturulmuş olan listesi için bakınız; E.W. Brooks, "Arabic Lists Of The Byzantine Themes", *The Journal Of Hellenic Studies*, XXI, 1901, 67-77.

²⁰² Levçenko, *a.g.e.*, 119-120; Demirkent, "Herakleios", 211.

²⁰³ Yerel bölgelerde, çiftçilikle uğraşırken askere alınmış ve sınır kalelerini korumakla görevli birlik; Cyril Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2018, 41.

lu'ya yerleştirildi²⁰⁴. *Thema* arazisi, babadan oğula, askeri yükümlülükler yerine getirildiği sürece miras olarak bırakılabiliyordu. Böylece askerlere tahsis edilen arazi, kuvvetli bir yerli ordunun oluşturulmasına zemin hazırladı. Ayrıca imparatorluk, hiçbir zaman güvenilmeyen sayı bakımından da yeterli bir çoğunluk sağlamayan ücretli asker külfetinden kurtulmuş oluyordu²⁰⁵.

2.1.3. Dinî Alanda Yapılan Düzenlemeler

Arius'tan sonra, Hıristiyanlar arasında kayda değer en önemli bölünmelerden biri de Nestorius'un (öl. 450), görüşü ile ortaya çıkmıştır. 430 yılında, Konstantinopolis patriği olan Nestorius (386-450), Hz. İsa'nın Tanrı değil insan olarak doğduğunu ve bedenine Logos'un (Kelamın) girmesi ile ilahî bir kudrete sahip olduğunu ileri sürmüştür. Nestorius, bu yüzden Hz. Meryem'e Teotokos (Tanrı'nın Anası) denilemeyeceğini, ona sadece Christotokos (İsa'nın Anası) denilebileceğini öne sürmüştür. Bu görüşleri neticesinde Nestorius, Ortodoks merkezli olan Bizans İmparatorluğu'nda, bu inanca mensup çevrelerce tepki toplamıştır. Bu tepki üzerine Papa, Alexandria Piskoposu Chrille'yi, Nestorius'un fikirlerini yaymasını önlemek üzere görevlendirmiştir. Papa'nın görevlendirmesi üzerine Chrille, Nestorius'un fikirlerine şiddetle karşı çıkmış ve çürütmek amacıyla çeşitli deliller ileri sürmüştür. Fakat bu delilleri yeterli bulmayan Papa, Roma'da bir sinod toplayarak Nestorius'un aforoz edilmesini kararlaştırmıştır. Ancak Nestorius, kilise tarafından aforoz edilse de fikirlerini yaymaktan vazgeçmeyerek etrafına birçok taraftar toplamayı başarmıştır. Nestorius tarafından başlatılan bu hareketi durdurabilmek için 431 yılında, Alexandria ve

²⁰⁴ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 88; Alexander Khazdan, "Theme", *The Oxford Dictionary Of Byzantium*, New York, 1991, 2034-2035; Yıldız, "Bizans Tarihi", 497.

²⁰⁵ Vasiliev, *a.g.e.*, I, 85-89; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 91; Levçenko, *a.g.e.*, 120; Uçar, *a.g.e.*, 53-54; Işın Demirkent, "14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hâkimiyeti", *Bizans Tarihi Yazıları Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, İstanbul, 2005, 4; Sezgin Güçlüay, "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII. Yüzyıllar)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, IX/1, Elazığ 2013, 81; *Thema* Sistemi ile ilgili ayrıca bkz; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 89-94; Yücel Öztürk, "Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı ile Mukayesesi", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, XXXI, 2015, 157-208; Walter Emil Kaegi, "Al- Balâdhuri and the Armeniak Theme", *Byzantion*, XXXVIII/1, Belgium, 1968, 273-277; Anadolu'nun yerli ahali, Roma hâkimiyeti zamanında da olduğu gibi çok karışık kavimlerden oluşuyordu. Ege kıyıları hariç tutulacak olursa, Anadolu'da yerli Grek unsurunun varlığından söz edilemezdi. Hunların önünden kaçarak veya onlarla birlikte Roma topraklarına gelen Germenler, Vizigotlar, Ostrogotlar, Slavlar ve Hun kavimler topluluğuna bağlı Türk asıllı kabileler, barış veya savaş yolu ile imparatorluk bünyesinde yaşamaktaydılar. Bunların büyükçe bir kısmı devlet tarafından Trakya ve Anadolu'ya yerleştirilmekte ve Roma ordusunda bunların savaşçılık gücünden faydalanılmaktaydı; Demirkent, *Bizans Tarihi Yazıları*, 5.

Roma Piskoposlarının önderliğinde, Hıristiyanlarca III. Genel Konsil olarak kabul edilen Efes Konsili toplanmıştır. Bu konsilde, Nestorius'un fikirleri reddedilerek, Hz. Meryem'e Teotokos yani Tanrı'nın Anası denilmesi kararlaştırılınca bu coğrafyada yayılma imkânını kaybeden Nestorius'un fikirleri, İran üzerinden Orta Asya'ya kadar ulaşmıştır²⁰⁶.

Din adamları arasında Nestorius'un, Hz. İsa'nın ilahî tabiatını zayıflatıcı nitelikteki görüşlerine tepki giderek arttı. Tepkisini dile getirenlerden biri olan Eutyches, Alexandria Piskoposu Crille ile birleşerek Hz. İsa'nın iki özü barındırdığı (Tanrı ve insan) insanî tabiatının, ilahî tabiat içerisinde tamamen eridiğini ve Tanrısal yönünün arttığını ileri sürmüştür. Crille tarafından başlatılan ve Eutyches tarafından sistemleştirilen bu görüşü savunanlar Hz. İsa'da tek tabiatı (ilahî yönü) kabul ettikleri için "Monofizit" olarak nitelendirilmişlerdir²⁰⁷.

Bizans İmparatorluğu'nda inanç farklılıklarından ve bu sebeple ortaya çıkan tartışmalardan rahatsız olan İmparator Markianos, 451 yılında Khalkedon'da bir konsil toplamıştır. Hıristiyanlarca genel konsil olarak kabul edilen bu konsilde, Hz. İsa'nın iki özünün birbirinden ayrılmaz ancak birbirine de karıştırılamaz olduğu kabul edilmiş ve Monofizit inanç reddedilmiştir. Siyasi otoritenin desteği alınarak zorla kabul ettirilen Khalkedon konsilinin aldığı kararlar neticesinde imparatorluğun doğu eyaletinde bulunan; Alexandria, Antiochia ve Jarusela'm'da karışıklıklar çıkmıştır. Hem Mısır hem de bir zamanlar Nesturilerin merkezi durumunda bulunan Suriye, Khalkedon konsilinde kabul edilen görüşleri reddetmiş ve böylece, Diyofizit (iki tabiatçı) Bizans Kilisesi ile Monofizit anlayışa sahip Suriye Kilisesinin ayrılış süreci fiilen başlamıştır. Bu çözüme, farklı Hıristiyan topluluklara da yansımıştır. Nitekim Monofizit görüşü benimseyen Ermeniler, sonradan öğrendikleri konsil kararlarını, kabul etmeyerek millî bir Kilise oluşturmaya yönelmişlerdir²⁰⁸.

Bu sebeplerdir ki imparatorluğun doğusunda hâkim mezhep olan Monofizitliğe, Ortodoksluğu benimsemiş olan hükümet hiçbir zaman tahammül edemedi. Monofizitizm'i benimseyen halka, sürekli olarak işkence yapıldı ve baskı altında tutulmaya

---

²⁰⁶ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI/1, Ankara, 2000, 312; Ulaş Töre Sivrioğlu, "Sâsânî İmparatorluğu Döneminde İran, Mezopotamya ve Kafkasya'da Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, II/10, Ankara, 2016, 31.

²⁰⁷ Eroğlu, a.g.m., 313.

²⁰⁸ Theophanes, *a.g.e.*, 31; Eroğlu, a.g.m., 313-314.

çalışıldı. 622 yılından itibaren Sâsânîlerin elinde olan doğu vilayetlerini tekrar almaya başlayan Herakleios, bu eyaletlerde Bizans hâkimiyetini arttırmak ve bu bölgede yaşayan halkların desteğini almak istiyordu. Bunun için Ortodoks ve Monofizitizm kaideleri arasında bir anlaşma yolu bulmaya çalıştı. İlk olarak imparatorun çabalarıyla 622 yılında Patrik Sergius tarafından Monoteletizm, *Tek İradecilik* (Hz. İsa'nın şahsındaki iki tabiat (Tanrı-insan) eksiltilmeden bir irade de birleştirme) doktrinini ilan etti. Bu girişimle sıkıntılı Suriye ve Mısır eyaletlerinde, Monofizitizm kavramının yerini Monoteletizm'in alacağını umuyordu. Beklenmedik bir şekilde *Tek İrade* öğretisi ile Antakya Patriği Athanasius (621-629) ve Papa I. Honorius (625-638) arasında anlaşma sağlandı. Ancak Papa Honorius kendi kilisesi içinde sert bir muhalefete karşı karşıya kaldı²⁰⁹.

Ardından imparatorluğun tahıl ambarı olan Mısır'daki kiliseyi anlaşmaya ikna çabaları başladı. Bunun için 630 yılında *Tek İrade* inancının ilk destekçilerinden biri olan Piskopos Cyrus, Konstantinopolis'e çağrıldı. Nasturi eğilimli olan ve milliyeti belirsiz Cyrus, sarayın dinsel politikasını benimseyip uygulayacak zekâyaya sahipti. Heraclius ona iki görev birden vererek, Cyrus'u hem İskenderiye patriği, hem de Mısır valisi olarak atamaya karar verdi. Buna karşılık Cyrus, ne pahasına olursa olsun Koptlara (Mısır ve İskenderiye'de bulunan Monofizit inanca sahip Hıristiyan halk) *Tek İrade* inancını kabul ettirecekti. Muhtemelen 631 yılı başlarında Alexandria'ya gelen Cyrus, Herakleios'un verdiği göreve başladı ve 10 yıl süren görevi sırasında, haçı bir demir topuz gibi kullanarak, Mısır tarihinin en nefret edilen din adamlarından biri olarak tarihe geçti²¹⁰.

Ayrıca Herakleios kendi milleti olan Ermenilerin ve Jacobiteslerin/Yakubîlerin dâhil olduğu Monofizit grupları Ortodokslukla uzlaştırmaya çalışarak 631 yılında Hierapolis (Münbiç) ve 632 Şubat'ında Theodosipolis olmak üzere iki konsil düzenledi. Düzenlenen konsillerle Monofizit halka yakın olmak isteyen Herakleios, bu eyaletlerde yaşayanların kendilerini Bizans İmparatorluğu'ndan ayrı görmelerini istemiyordu²¹¹.

²⁰⁹ *The Chronicle of Micheal The Great*, 122-123; Aziz S. Atiya, *a.g.e.*, 95.

²¹⁰ Aziz S. Atiya, *a.g.e.*, 95-96.

²¹¹ Theophanes, *a.g.e.*, 31; *The Chronicle of Michael the Great*, 122; Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, (çev. Mehmet Özay), İstanbul, 2000, 121.

Bütün bu uğraşların ardından istediği amaca ulaşamayan Herakleios, 634 yılında Keşiş Sophronius'un, Jarusela patriği olduktan sonra Monofizitizm'in dinsizlikten başka bir şey olmadığını savunduğu anda hayal kırıklığına uğradı²¹². Fakat *Tek irade* inancını kabul ettirmekten hiç vazgeçmedi. Bir süre sonra Hz. İsa'da iki tabiat ve bir iradeyi kabul eden "*Ektesis* yahut "*İtikat Beyannamesini*" oluşturup yayınladı. Böylece imparator, *Ektesis*'i yayınlayarak Monofizitlerle Ortodokslar arasında var olan dinî tartışmalara son vereceğini düşünüyordu. Ancak durum beklediği gibi olmadı. Bir taraftan Papa I. Honorius (625-638) *Ektesis*'i kabul etmedi ve Diyofizit inancı müdafaa ederek Monotelizm'i din dışı bir anlayış olduğunu ilan etti. Papa I. Honorius'un bu hareketi Herakleios'un öfkelenmesine sebep oldu ve ikili arasındaki münasebetler ciddi olarak gerginleşti. Aslında Papa Monofizit inancı din dışı olarak kabul etmeseydi dahi Herakleios'un düşündüğü büyük etki olmayacaktı. Çünkü *Ektesis*'in yayınlanmasından bir süre sonra Müslümanlar Monofizit ahalinin bulunduğu Suriye, Filistin ve Mezopotamya'nın büyük bir kısmını ele geçirdiler (638) Herakleios'un büyük mücadele verdiği *Tek İrade* akidesi böylece boş bir çaba olarak kaldı²¹³.

4. HERAKLEİOS DÖNEMİ DIŞ SİYASETİ VE KOMŞULARLA İLİŞKİLER

4.1. Herakleios'un, Sâsânî ve Avarlar İle Mücadelesi

4.1.1. Sâsânî Mücadelesi Öncesi Avarlarla Yapılan Barış

604 yılında İmparator Phokas, Sâsânîlerle savaşırken Kağan ile anlaşarak Avarlara her yıl 80 bin solid göndermeyi kabul etmişti. Fakat barışa rağmen Bizans İmparatorluğu'nun acizliğinden faydalanmak isteyen Avar Kağanı, bu durumu kendi lehine çevirerek Balkanlara birçok Slav unsurunu yerleştirdi. Slav unsurları Phokas'ın doğu cephesiyle ilgilenmesini fırsat bilerek kitleler halinde bütün Balkan topraklarına yerleştiler. Böylece bir tek Tuna havalisindeki eyaletler değil aynı zamanda Makedonya da Slav istilasına maruz kaldı. Ardından Trakya ve Konstantinopolis surları dahi bu kavimler tarafından tahrip edildi²¹⁴.

²¹² Theophanes, *a.g.e.*, 32; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 271; Bailly, *a.g.e.*, I, 132-133.

²¹³ Theophanes, *a.g.e.*, 33-34; *The Chronicle of Michael the Great*, 123; Aziz S. Atiya, *a.g.e.*, 96; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 271; Bailly, *a.g.e.*, I, 132-133.

²¹⁴ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 86-87; Kurat, "Avarlar", 98.

Herakleios'un, Bizans İmparatorluğu'nun başına geçmesinden sonra Avar ve Slav kavimleri birleşerek Thessalonike'yi devamlı bir şekilde saldırı altında tutmaya başladılar. Şehir Avar ve Slav birliklerine karşı kendini savunmaya çalışsa da Tesalya'nın çoğunluğunun Slavların elinde olması sebebiyle onlara karşı durmak mümkün olmadı. Avar-Slav işgalleri bununla kalmadı ardından Yunanistan ve Pelopones (Mora adası) hatta Girit adası dahi onların eline geçti. 614 yılı itibariyle Dalmaçya kıyılarına yapılan işgal hareketleri Singidunum, Viminium, Naissus ve Sardica (Sofya)'ya kadar sıçradı²¹⁵.

617 yılında Balkan topraklarında Avar-Slav işgali sürerken bir yandan da doğu sınırında Sâsânî tehlikesi boy göstermekteydi. Bu iki saldırı karşısında ne yapacağını bilmeyen Herakleios, Avar kağanına, 619 yılında barış teklif ederek ayrıca onunla görüşmek istediğini bildirdi. Kağan, barış teklifini kabul ederse batı toprakları güvence altına alınacak böylece rahat bir şekilde doğu cephesindeki Sâsânîlerle mücadele edebilecekti. Herakleios'un yaptığı barış teklifini kabul eden kağan, daha sonra Herakleia (Marmara Ereğli)'da görüşebileceklerini ona bildirdi. Fakat kağanın görüşmeyi kabul etmesi iyi niyetinden değildi, amacı Herakleios'u kurmuş olduğu pusuya çekmek ve onu öldürmektir. Bu durumdan haberdar olmayan imparator ise, hazırlığını yaptıktan hemen sonra kağan için olan hediyelerle beraber Herakleia'ya geldi. İmparator ayrıca beraberinde, anlaşma yapıldıktan sonra kutlama için bütün tiyatro takımını, yarış atlarını, savaş arabalarını ve sürücülerini de getirmişti. Üç gün sonra anlaşma yeri olan Herakleia'ya gelen kağan, buraya ulaştığı anda Herakleios'u yakalamak üzere pusu kurdurdu. Tam da bu sırada imparator, Anastasius Surları (Günümüzde Silivri yakınlarından Karadeniz'e kadar ulaşan Uzun Sur) önündeki tepelerde bulunan Avar askerlerini gördü ve kurulan pusunun farkına vardı. Bulunduğu yerden kaçarken tanınmamak için imparatorluk kıyafetlerini çıkarıp halktan biri gibi giyindi. Herakleia'dan hiç vakit kaybetmeden çıktı ve başkent Konstantinopolis'e geldi. Fakat onun kaçışının hemen ardından Avar kuvvetleri peşine düşüp başkent surlarının önüne kadar geldiler. Sur dışında kalan birçok mahalleyi yağmalayıp önlerine çıkan kiliseleri talan ettiler ve Nikephoros'un aktardığına göre iki yüz yetmiş bin kişiyi esir aldılar²¹⁶.

²¹⁵ Ostrogorsky, *a.g.e.*, 86-87.

²¹⁶ Nikephoros, *a.g.e.*, 39; Bailly, *a.g.e.*, I, 125; Kurat, "Avarlar", 103.

Sâsânî mücadelesi öncesi zor durumda olan Herakleios, Avar kağanının ter-
tip ettiği pusuyu görmezden gelerek 619 yılında ona, barış için elçiler gönderdi. Ka-
ğanı memnun etmek isteyen imparator, ayrıca yüklü miktar da vergi vermeyi taahhüt
etti. Bizans tarafından verilen verginin yüksek olması kağanın barışı kabul etmesini
sağladı. Böylece yapılan anlaşma gereğince Herakleios, vergi olarak 200.000 solid
ayrıca gayri resmi oğlu olan Atalarichos, yeğeni Stephen ve Patrik Bonos'un gayri
resmi oğlu olan John'u esir olarak Kağan'a gönderdi. Buna karşılık Kağan ise Herak-
leios'a barış şartlarına riayet edeceği ve Bizans'a hücum etmeyeceği sözünü verdi²¹⁷.

4.1.2. Sâsânîlerle Olan Mücadele

Herakleios, kendi eliyle Phokas'ın idamını gerçekleştirdikten hemen sonra
Sâsânî Şahı II. Hüsrev'e elçiler gönderdi. II. Hüsrev'in Mavrikius'a karşı bağlığın-
dan haberdar olan Herakleios, selefının siyasetine dönerek iki devlet arasındaki dost-
luğu yeniden tesis etmek istiyordu. Bu amaçla II. Hüsrev'e gönderdiği bir elçi ile
Phokas döneminin sona erdiğini, kendisinin imparator olduğunu, Sâsânîlerle savaşı-
mak için bir sebep olmadığı konularının altını çizdi. Ayrıca o, mektubunda Mavri-
kius'u katleden Phokas'ı tahttan indirdiğini belirttikten sonra barış dönemine tekrar
dönmek istediğini ifade etti²¹⁸. Ancak Hüsrev, bu barış mesajını kabul etmedi ve sa-
vaş hazırlıklarına başladı. Böylece Bizans topraklarına doğru ilerleyen General Sa-
hen komutasındaki Sâsânî ordusu, 609/610 yılında ve Cappadocia (Kapadokya) böl-
gesini işgal etti ve Caesarea (Kayseri)'yi kuşattı. Kuşatma süresince hayatlarından
endişe eden Hıristiyan halk, şehri terk ederken Sâsânîlerle işbirliği içinde olan Ya-
hudî ahali şehirde kaldı. Böylece Caesarea, Hıristiyan nüfus kaçtıktan sonra Yahudî
ahali tarafından Sâsânî askerlerine teslim edildi²¹⁹.

General Şahrbaraz komutasındaki ordu ise, 613 yılında Antiochia'yı ardından
Damaskus (Şam)'u ele geçirdi. Suriye'nin fethi tamamlandıktan sonra, Filistin üzeri-
ne yürüdüler ve 614 te, Jaruselam (Kudüs)'ü muhasaraya başladılar. Jaruselam yirm-

²¹⁷ Nikephoros, *a.g.e.*, 39-41; Bailly, *a.g.e.*, I, 125-126; Norwich, *a.g.e.*, I, 237; Kurat "Avarlar", 85.

²¹⁸ *The Chronicle of Michael the Great*, 131.

²¹⁹ Sebeos, *a.g.e.*, 39; Theophanes, *a.g.e.*, 9-11; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 248-249; Uçar, *a.g.e.*, 53.

gün düşmana karşı direndi fakat kalenin surları Sâsânî askerleri tarafından yıkılınca şehir kaybedildi²²⁰.

Jarusalem'ın Sâsânî ordularının eline geçmesinin ardından şehir yağmaya uğradı ve Hıristiyan mabetleri tahrip edildi. I. Konstantin tarafından inşa edilmiş olan Church of the Holy Sepulchre (Mukaddes Mezar kilisesi), ateşe verildi ve hazineleri gasp edildi. Bu yağma, tahrip sırasında Jarusalem'te yaşayan Hıristiyanlar işkencele- re katlanmak mecburiyetinde kaldılar yahut katledildiler. Bu sırada Jarusalem Yahudileri İran tarafına geçtiler daha sonra yapılan Hıristiyan katliamına katıldılar. Bu katliamda Suriyeli Patrik Mikhael ve Thophanes'e göre 90.000 Hıristiyan öldürüldü²²¹. The Holy Birthplace Church (Kutsal Doğum Yeri Kilisesi) yakıldı, bütün kilise hazineleri yağmalandı. Ele geçirilen hazineler, Patrik Zacharius'un da içerisinde bulunan binlerce esir ile beraber mukaddes şehirden İran'a nakledildi. Ayrıca Hıristiyanlar için kutsal emanet olan Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği Kutsal Haç, Ktesiphon (Mada'in) 'a götürüldü²²².

Sâsânîlerin, Suriye ve Filistin'i kolayca ele geçirmelerinin nedenlerinden biri de doğu vilayetlerinde hâkim olan dinî şartlar dolayısıyladır. Ahalinin çoğu, özellikle Suriye'de, merkezi hükümetin taraftar olduğu Ortodoks inancını kabul etmiyordu. Bu sebeple doğu vilayetlerinde yaşayan Nasturîler ve Monofizitler, Bizans hükümetinin ağır baskısı altında bulunuyorlardı. Ancak Bizans'ın bu vilayetlerde uygulamış olduğu din zorbalığına karşın Sâsânî hükümeti, kendi ahalisine din serbestliği tanımıştı. İşte kendi dinlerini daha rahat yaşmak isteyen Monofizit ve Nasturîlerin Sâsânî hâkimiyetini tercih etmelerine sebep oldu²²³.

Sâsânîlerin, Bizans eyaletlerini işgali Suriye ve Filistin ile sınırlı kalmadı. Sâsânî ordusunun bir kısmı Shahen komutasında bütün Anadolu'yu geçip Marmara sahilindeki Kalhedon (Kadıköy)'u zapt etti. Daha sonra Konstantinopolis'in karşı kıyısında bulunan, Hrisopolis (Üsküdar)'de konakladı. Ordunun bir diğer kısmı ise Şahrbaraz komutasında Mısır'ın fethine hazırlanıyordu. Hazırlığını tamamlayan ordu 618 yahut 619 da, Alexandria'yi ele geçirdi. Suriye ve Filistin'de olduğu gibi Mı-

²²⁰ Theophanes, *a.g.e.*, 9-11; Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, I, 168,169; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 248-249; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 88; Bailly, *a.g.e.*, I, 122-123; Mitchell, *a.g.e.*, 616; Norwich, *a.g.e.*, I, 232; Lemerle, *a.g.e.*, 72; Uçar, *a.g.e.*, 53; Cheynet, *a.g.e.*, 49.

²²¹ *The Chronicle of Michael the Great*, 119; Theophanes, *a.g.e.*, 11.

²²² Ed-Dineverî, *a.g.e.*, 164; *The Chronicle of Michael the Great*, 120; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 248; Bailly, *a.g.e.*, I, 123; Mitchell, *a.g.e.*, 616.

²²³ Vasiliev, I, *a.g.e.*, 249.

sır'da da Monofizit ahali Bizans hükümetine karşı Sâsânî hâkimiyetini sevinçle kabul etti. Mısır'ın kaybı Konstantinopolis'e gelecek olan hububatın kesilmesi demektir. Bu da başkentin iktisadî olarak çöküşü anlamına geliyordu. Mısır'ın ardından Libya toprakları da Şahrbaraz tarafından işgal edildi. Böylece Suriye, Filistin, Mısır ve Libya, Bizans toprağı olmaktan çıktı²²⁴.

İmparator Herakleios Avar kağanı ile anlaşma yaptıktan üç sene sonra Sâsânîlerle savaşmak için harekete geçti. 622 yılının 4 Nisan Pazartesi günü törenlerle Konstantinopolis'ten ayrıldı. Ayrılmadan az önce başkenti oğlu III. Konstantinos, Patrik Sergios ve *Patricius Bonos*'a teslim etti. Avarlarla ilgili birçok problem yaşamasına rağmen Herakleios belki de yaşının verdiği toyluktan dolayı müttefik sıfatıyla Avar kağanına mektup yazarak kenti ve oğlunu ona emanet etti. Ancak Avarlara karşı duyduğu güvenin yersiz olduğunu, 623'de Sâsânîlerle savaşırken, kağanın aralarında var olan anlaşmayı bozmasıyla anlayacaktı²²⁵.

Başkentin güvenliğini tesis ettikten sonra yola çıkan Herakleios, I. Theodosius'tan sonra ordunun başında bizzat savaşa giden imparator olarak Anadolu topraklarını geçti. Sâsânî topraklarına yakın olan *thema* arazisi üzerindeki "Kilikya Kapısı"na (Adana/Toroslar/Gülek boğazı) geldi. Norwich, Herakleios'un Anadolu topraklarını üzerinden ilerlemediğini, ordunun donanma eşliğinde Marmara denizi üzerinden Çanakkale boğazına oradan Rodos'a geçtiğini ve son olarak Kilikya kapılarına vardığını aktarır. Ancak elimizde bulunan ana kaynakların hiçbirinde bu malumat bulunmamaktadır. Kanaatimizce Norwich, Herakleios'u yetenekli bir komutan olarak yansıtırken olauları biraz abartılı aktarmak istemiş olabilir²²⁶. Sonuç olarak Bizans ordusu, Kilikya kapılarına gelerek Herakleios tarafından zorlu bir eğitime tabii tutuldu. Güçsüz ve deneyimsiz olan askerleri eğitmek Herakleios için hiç de kolay değildi. Gerçek bir savaş ortamı oluşturdu, orduyu ikiye ayırıp birbirleriyle savaşmalarını emretti. Bu sebeple talim boyunca askerlerin sesleri ve bağırışları bölgede sürekli bir şekilde duyuldu. Herakleios'un asıl amacı askerlerin düşmandan korkması değil, aksine cesaretle savaşmalarını sağlamaktı. Sadece askeri eğitim yeterli değildi, dinî duygular da öne çıkmalı ve asker yüreklendirilmeliydi. Bütün yaz yapılan ağır talimin hemen ardından Herakleios, coşkulu bir şekilde ordusuna seslenerek onların mo-

²²⁴ *The Chronicle of Michael the Great*, 131; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 250; Mitchell, *a.g.e.*, 616.

²²⁵ Theophanes, *a.g.e.*, 13.

²²⁶ Norwich, *a.g.e.*, I, 236.

tivasyonunu arttırmaya çalıştı. Bu konuşma sırasında özellikle orduya Tanrı'nın askerleri diye hitap ederek bir nevi bu mücadelenin din savaşı olduğunu belirtmiştir²²⁷.

Mağlubiyeti tatma sırası artık Sâsânîlere gelmişti. Ordu bütün yaz yaptığı talimin ardından sonbaharda Herakleios'un komutasında, Kilikya bölgesinden ayrıldı. Anadolu topraklarında kuzeye doğru hareket ederek Armenia bölgesine²²⁸ geldi. Herakleios, bu bölgede yeri tam olarak bilinmeyen noktada 622 yılında Sâsânî kumandanı Şahrbaraz'ın ordusu ile karşılaştı. İki ordu arasında gerçekleşen şiddetli bir çarpışmanın sonrasında Sâsânî ordusu yenildi. Bütün yaz yapılan talimler sayesinde Herakleios'un güçlenen ordusu Sâsânîler karşısında ilk zaferi tatmış oldu²²⁹.

Herakleios daha bu başarısını kutlayamadan, güvenerek Konstantinopolis'i ve oğlunu emanet ettiği Avarların sıkıntı yarattıkları haberi ile başkente dönmek zorunda kaldı. Fakat daha öncesinden ordusunu güvenilir olan bir yere nakletmesi gerekti. Bunun için daha kuzeye çıkarak ordusunu Pontus²³⁰'a bıraktı. Kendisi de buradan deniz yoluyla Konstantinopolis'e gitti²³¹.

Avarların nasıl bir sıkıntı çıkardıkları konusunda kaynaklarımızda bilgiye ulaşamadık. Ancak olayları değerlendirmiş olursak, muhtemelen kağan verilen verginin miktarını beyenmedi ya da Herakleios'un doğudaki seferine ket vurmak istedi. Avar sorunu sebebiyle Konstantinopolis'e dönen Herakleios, onlara daha önce verilen verginin miktarını arttırdıktan sonra Kağan ile tekrar bir anlaşmaya vardı. İmparator, yapılan anlaşmanın ardından uzun bir müddet başkente kaldıktan sonra 623 Mart'ında Pontus'ta bıraktığı ordunun yanına döndü. Avar sorunu halledildiğine göre artık Sâsânîlere karşı zafer kazanma zamanıydı. Herakleios Pontus'tan hareketle

---

²²⁷ Theophanes, *a.g.e.*, 14.

²²⁸ Armenia; Kuzeyde Aras Nehri'nden Yukarı Dicle Nehri'ne kadar Boton Çayı'nı da içine alan bölgedir. IV. yüzyılın sonlarına doğru Ermenia bölgesi, Bizans İmparatorluğu ve Sasaniler (Persler) arasında paylaşılmış Karin (Erzurum), Erez (Erzincan), Elazığ, Martiropolis (Silvan), Amida (Diyarbakır) ve Mardin'i içine alan bölge Bizanslılara verilmiş buraların doğusundaki bölge Sasanilere kalmıştır. Bölge Sasanilere bağlı valiler ve Bizans İmparatorluğu'na bağlı generaller tarafından yönetilmeye başlanmıştır; Güner Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Ermeni Yerleşimleri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: İlkçağ ve Ortaçağ*, (Ed. M. Metin Hülagü, bşk.) Ankara, 2014, 183-184.

²²⁹ Sebeos, *a.g.e.*, 43; Theophanes, *a.g.e.*, 14-15.

²³⁰ Helen dilinde "Deniz" anlamına gelen bu sözcük, Türkiye'de üç tarihsel bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. İlk olarak; Pontos Euxenos (Hellen dilinde: "Yabancılar dost deniz" anlamında, azgın Karadeniz'e yaranmak umuduyla adlandırmışlar) yani Karadeniz'i kasdetmek için kullanılmıştır. İkinci olarak; Herakleia Pontika (Pontossal Herakleia, Pontos Herakleia'sı) yani Karadeniz Ereğlisi kentini kasdetmek üzere ki bizim yukarıda bahse konu olan yer burası olmalıdır. Üçüncüsü; İlkçağın erken dönemlerinde Hellen yazarlarının Pontos Kappadokia'sı diye andığı bölge, yani Anadolu'nun Paphlagonia ile Kolkhis arasındaki parçasını kasdetmek üzere kullanılmıştır; Umar, *a.g.e.*, 673.

²³¹ Norwich, *a.g.e.*, I, 237.

Cappadocia üzerinden Armenia bölgesine yürüdü. İlk olarak Sâsânî şehirlerinden olan Divin alındı ve ordu tarafından yağmalanı. Ordu, Divin'in çevresindeki şehirler alındıktan sonra buradan güneye doğru hareket etti. II. Hüsrev'in bulunduğu Ganzak (Urmiye gölünün güneyinde kurulmuş olan bir şehir) şehri ele geçirildi. Şehrin ele geçirilmesiyle telaşa kapılan II. Hüsrev, Bizans ordusuna yakalanmadan buradan kaçma fırsatı buldu. Şehrin tamamını kısa bir süre içerisinde ele geçiren Bizans ordusu, II. Hüsrev'in şehirde olmadığını farkettilikten sonra, Ganzak'ı yağmalayıp tahrip ederek buradan ayrıldı. Özellikle *Kutsal Haç*'in Sâsânîler tarafından kaçırılmasına öfkeli olan Bizans ordusu, Zerdüş'tapınağını yerle bir etti. Daha sonra Thebarmais (Tebriz)'e yürüten Bizans birlikleri bu şehri de alarak yağmaladı²³².

Savaşın sonrasında imparator birçok esirle beraber, kışı geçirmek için Kafkas Albania (Arnavutluk)'sındaki Kur nehrine çekildi. Herakleios ordusu ile burada konakladığı sırada II. Hüsrev, onların üzerine General Sarablangas'ı gönderdi. Albania topraklarına gizlice sokulan general, imparatorun karşısına çıkıp onunla savaşmaya cesaret edemedi. Herakleios'a karşı pusu kurmayı düşünse de bahar ayının gelmesi sebebiyle bu bölgeden imparatorun ayrılması üzerine planını gerçekleştirmedi. Bunun üzerine o da Albania'dan çıkarak Bizans ordusundan önce Sâsânî topraklarına ulaşmak için yola koyuldu²³³.

624 yılının baharında Albania'dan hareket eden ordu artık daha güçlüydü. Çünkü Hıristiyan Kafkas kabilelerinden olan Lâzikan, Abaza ve İberian (Gürcü) askerî kuvvetleri orduya katılmışlardı. Bu arada General Sarablangas'ın başarısızlığı üzerine II. Hüsrev, Ermenia bölgesinde ilerleyen Bizans ordunun üzerine General Şahrbaraz'ı gönderdi. Komutan Sarablangas ise II. Hüsrev tarafından görevinden azl edilmesine rağmen, Herakleios'u takip etmeye devam etti. Böylece Şahrbaraz savaşı başlatacak olursa bir diğer yandan o da mücadeleye dâhil olacak ve iki taraftan Bizans ordusunu kuşatarak savaşı kazanacaklardı. Bu durumu öğrenen Herakleios iki generalin birleşmesine imkân vermemek için aniden Şahrbaraz'ın ordusuna savaş açtı. Ani hücum karşısında Sâsânî Komutanı Şahrbaraz, telaşa kapılarak geri çekildi. Komutan Şahrbaraz'ın sindirilmesi bu savaşın kazanılması açısından önemliydi²³⁴.

²³² Sebeos, *a.g.e.*, 43; Theophanes, *a.g.e.*, 17; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 95; Norwich, *a.g.e.*, I, 237.

²³³ Theophanes, *a.g.e.*, 17-18.

²³⁴ Sebeos, *a.g.e.*, 43; Theophanes, *a.g.e.*, 18.

Sâsânî ordusu karşında kazanılan bu zaferlerin ardından imparator, yaklaşmakta olan kışı geçirmek için Van gölü havzasını seçti. Bizans ordusu, 1 Mart 625'te Suriye'deki Toros dağlarına vardı, buradan yedi günlük bir yolculuk yaparak Tigris nehrine, ardından Martypolis'e ve daha sonra Amida'ya geçti. Amida'da ordusundan bir kısım birliği yanına alan Herakleios, Şahrbaraz'ı bulmak üzere harekete geçti. Ordunun diğer kısmı ise Amida'da dinlenmek üzere kurulan ordugâhta kaldı. Herakleios'un hareketinden haberdar olmayan Komutan Şahrbaraz, dinlenmekte olan Bizans ordusunun üzerine hareket etmek için Sâsânî askerlerini Âmida yakınlarında topladı. Bizans ordusu üzerine ani bir hücum yapacağı sırada İmparator Herakleios'un, birliğiyle beraber ona doğru geldiğini gördü. Herakleios karşısında gafil avlanan Şahrbaraz, şaşırarak Nymphios'a (Batman çayı) doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Şahrbaraz, Nymphios çayından geçerek Euphrates (Fırat) nehrine ulaştı, çayın üzerinde bulunan köprüden geçerken arkasından gelecek olan Herakleios'un kendisine yetişmesini engellemek için köprü'nün bütün ipleri kesti. Bu durum üzerine imparator Toros dağlarına doğru hareket etmeye başladı ve Germanikeia'ya (Maraş) ulaştı. Buradan Adana'ya geçerek Saros (Seyhan) nehrine geldi²³⁵.

İmparator, Seyhan nehri üzerindeki köprüyü geçtikten sonra burada kamp kurmak ve dinlenmek istedi. Bu sırada Herakleios'u takip etmeye devam eden General Şahrbaraz, Bizans ordusunun dinlenmesini fırsat bilerek ani bir baskın yaptı. Bizans askerleri generalin ani baskınıyla ilk başta şaşırılmış olsalar da, daha sonra kendilerini toplayarak Sâsânî askerlerine karşılık verdiler. Yapılan savaşta Bizans ordusunun güçlü direnişi karşısında tutunamayacağını anlayan general, mücadele sırasında geri çekiliyormuş gibi yaparak Herakleios'u pusuya düşürdü. Bu pusu sonucunda çok kısa bir sürede Bizans ordusunun öncü kolu tamamen yok edildi²³⁶.

Şahrbaraz'ın kurmuş olduğu pusu sonrası, Sâsânî askerleri yapılan planın başarısından memnun bir halde sağ kalan Bizans askerlerini kovalayıp öldürmekle uğraşıyorlardı. Bu sırada Herakleios, Saros nehrinin üzerindeki köprüde bulunuyordu. Onu öldürmek isteyen bir Sâsânî askeri, imparatora doğru giderek köprü'nün ortasına kadar geldi. Köprü'nün ortasında asker ile karşı karşıya gelen Herakleios kendisini savunarak onunla vuruştı. Bir süre devam eden vuruşmanın sonrasında Herakleios askeri Saros nehrinin uzak bir yerine fırlattı. İmparatorun bu hareketini dikkatlice iz-

²³⁵ Theophanes, *a.g.e.*, 20.

²³⁶ Theophanes, *a.g.e.*, 20-21; Norwich, *a.g.e.*, I, 238.

leyen Sâsânî ordusu ilgisini tamamen düşen askere yönlendirince, imparator köprüyü geçerek tek başına Sâsânî askerleri ile savaştı. Herakleios'un tek başına korkusuzca Sâsânî ordusunun içine dalması Şahrbaraz'ı ve bütün Sâsânî askerlerini büyük şaşkınlığa uğrattı. Bu şaşkınlık bir süre sonra hayranlığa dönüştü ve Şahrbaraz kendi ordusunda bulunan ücretli bir Yunan askerine eğilerek "İmparatorunuza bakın!" diyerek Herakleios'u övmeye başladı²³⁷.

İmparatorun cesareti kendisini ve ordusunu kurtarmaya yetti. Bir gün sonra iki taraf tekrar savaşa tutuştuğunda, kaybedeceğini anlayan Şahrbaraz geri çekildi. Herakleios komutasındaki Bizans ordusu ise bu mücadelenin bitmesinin ardından, Sebasteia (Sivas)'a gitti buradan Halys (Kızılırmak) nehrinin kenarında kışı geçirmek için kamp kurdu²³⁸.

4.1.3. Avarların Konstantinopolis Kuşatması (Haziran-Ağustos 626)

Herakleios 625-626 yılında İran'ın kuzey batısındaki eyaletlere girmek için hazırlarını yaptı. Bu hazırlıktan haberdar olan II. Hüsrev, Herakleios'u Anadolu topraklarında sıkıştırmak için harekete geçti. Ordusunu ikiye bölerek bir kısmını Herakleios ile savaşmak için Armenia bölgesinde bıraktı. Şahrbaraz önderliğindeki güçlü bir birliği ise Konstantinopolis'i ele geçirmek üzere gönderdi. Fakat başkenti ele geçirmek için o kadar kolay değildi, şehrin Avrupa tarafından da kuşatılması ve donanma ile harekete geçilmesi gerekiyordu. Bu da Bizans'ın diğer bir düşmanı olan Avarlar ile işbirliği sonucunda olabilirdi. Bunun üzerine Şahrbaraz'a haber gönderen II. Hüsrev, Avar kağanı ile görüşmesini ve ona işbirliği teklif etmesini emretti. Aldığı emir üzerine derhal harekete geçen Şahrbaraz, kağana Konstantinopolis kuşatması için ittifak teklifini sundu. Muhtemelen Bizans'ın yıllık vergi olarak vadettiği 200 bin solidi göndermemesi sebebiyle Avar kağanı, II. Hüsrev'in yaptığı teklifi kabul etti²³⁹.

Kabul edilen teklif sonucunda Avar kağanı, Balkanlardan Avar, Slav, Bulgar²⁴⁰, Gepid kavmi ile beraber 30.000 kişilik ordusuyla 626 Haziran sonunda Kons-

²³⁷ Theophanes, *a.g.e.*, 21.

²³⁸ Theophanes, *a.g.e.*, 21.

²³⁹ Theophanes, *a.g.e.*, 22; Kurat, "Avarlar", 105.

²⁴⁰ Avarların Konstantinopolis kuşatmasının ardından, Bulgarlar Kuvrat Han önderliğinde Avarların hâkimiyetinden kurtuldular. Avarlara karşı bağımsızlık mücadelelerinde, Herakleios Kuvrat Han'ı

tantinopolis önlerinde göründü²⁴¹. Başkente girdiklerinde etraftaki tepelere doğru çıkarak, ateşler yakıp Khrisopolis (Üsküdar) tarafındaki işbirlikçileri olan Sâsânîleri gelişlerinden haberdar ettiler. Şehri işgal etmeden önce kağan, Rum esirlerden olan Athanasias'ı elçi olarak Patrik Sergios'a gönderdi. Avar kağanı başkentini bütün servetine el koymayı, ahalinin şehri tamamıyla boşaltmasını, bütün mal ve mülkünü bırakıp şehirden çıkıp gitmelerini istedi. Patrik Sergios ve Patricius Bonos, Kağan'ın bu taleplerinin karşılıksız kalacağını şehri hiçbir şekilde terk etmeyeceklerini, canları pahasına Konstantinopolis'i müdafaa edeceklerini, bildirdiler. İsteklerinin kabul edilmemesi kağanı öfkelenirdi ve bunun üzerine Konstantinopolis'i zapt etmek için hazırlıklara başladı. 29 Haziran günü başlayan kuşatma ile kağanın esas kuvvetleri, Khrysokeras'dan (Haliç)²⁴² Marmara'ya kadar uzanan Theodosius surlarını zorlamaya başladılar²⁴³.

Bu sırada Konstantinopolis surlarını, 12.000'e yakın Bizans askeri savunmaktaydı. Askerlerin yetmediği yerde ise halk devreye girerek surların üstündeki boşlukları dolduruyorlardı. Halkın her daim coşkulu kalması için de Patrik Sergios tarafından ayinler yapılmaktaydı²⁴⁴.

En şiddetli darbe Miriadron (Edirnekapı) ve Topkapı arasındaki surlara yapıldı. Fakat sağlam surlar karşısında Avar ordusu hiçbir olumlu sonuç elde edemedi. Bunun üzerine kağan 31 Temmuz günü her bir sura ayrı olarak kule ve mancınık yapılmasını emretti. Ertesi gün ise hareketli kuşatma kuleleri yapılarak Bizans surları dövülmeye başlandı. Yapılan kuleler sayesinde Avarlar, Bizans karşısında üstünlük elde ettiler. Bizans surlarına konuşlanan askerlerin çoğu yapılan saldırılarla öldürüldü²⁴⁵.

Avarların kullanmakta olduğu kulelerle, kağanın bu muhasara için ne kadar gayret sarf ettiği anlaşılmaktadır. Fakat yapılan bu hazırlığa rağmen Bizans'ın, su üstünde yanan "Grek Ateşi" kuleleri yok etmeyi başardı. Kağanın başarısızlığı üzerine harekete geçen imparator naipleri, bir elçi heyeti göndererek yıllık verginin devam

---

destekledi ve aralarında ittifak anlaşması yaptılar. Daha sonra Herakleios tarafından *patricius* unvanı verilen Kuvrat Han Konstantinopolis'te vaftiz edilerek Hıristiyan olmuştur; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 97.

²⁴¹ Theophanes, *a.g.e.*, 22; Nikephoros, *a.g.e.*, 57-58; Turhan Kaçar, "Konstantinopolis Önlerinde Avarlar ve Sâsânîler", *Bizantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, (Ed. Murat Arslan-Turhan Kaçar), İstanbul, 2017, 175.

²⁴² Semavi Eyice, "Haliç", *DİA*, XV, İstanbul, 1997, 264.

²⁴³ Kurat "Avarlar", 104; Norwich, *a.g.e.*, I, 240.

²⁴⁴ Nikephoros, *a.g.e.*, 58; Norwich, *a.g.e.*, I, 240.

²⁴⁵ Nikephoros, *a.g.e.*, 59; Kaçar, 181; Kurat "Avarlar", 104-105.

edeceğini fakat işgale son vermesini istediler. Kağan bu teklifi reddetti ve isteklerini tekrarladı²⁴⁶.

Bunun üzerine naipler, kağana uygun şartları kabul ettirmek ümidi ile ikinci bir elçi heyeti gönderdi. Elçiler, kağanın ordugâhına vardığında Sâsânî elçileri ile karşılaştılar ve bu duruma şaşkınlara. Onların bu şaşkınlıklarının farkında olan kağan, Bizans elçilerine dönerek şöyle söyledi: *“İşte Sâsânîler bana 3 bin asker göndermek teklifinde bulunuyorlar. Şu halde eğer arzu ederseniz, Şahrbaraz’a gidin. O benim dostumdur. Ve size kötülük etmez. Fakat şehriniz, mal mülkünüz bana aittir, size ise (başka türlü) kurtuluş yoktur; meğerki balık olup denizden veya kuş olup havadan kurtulabilesiniz. Size ne imparatorunuzdan ne de ordusundan hiçbir yardım gelmez”*²⁴⁷.

Bizans karşısındaki başarısızlığa rağmen, Avar ordusunun kara kuvvetleri (Avarlar, Bulgarlar, Slavlar ve Gepidler) Kosmidion’daki (Eyüp) Vlachern Kilisesi yakınına hücum ettiler. Donanma ise Slav ve Avar gemicileri ile denizden saldırıya başladılar. Aynı zamanda Khrisopolis’ten bir miktar Sâsânî askerinin, Kone Petre (Beşiktaş) tarafına nakledilmesi için küçük gemiler gönderildi. Fakat Bizans’ın büyük gemileri bütün bu hareketlere engel oldu ve kağanın planlarını altüst etti²⁴⁸.

Bizans kumandanları, dinlenmeye çekilen Avarlar kuvvetlerinin bir sonraki hücumun 4 Ağustos gecesi yapılacağını öğrendiler. Bunun üzerine sal ve teknelerden oluşan bir birlik Sâsânî almaya giderken Boğazdan Asya kıtasına doğru geçip aniden Yunan gemileriyle çevrelendi. Sal ve teknelerde bulunanlar ise Bizans askerlerince öldürüldü. Slavların topladığı bir diğer filo Khrysokeras’tan harekete geçti. Slavlar kararlaştırıldığı gibi ateşle sinyal verdikten sonra Khrysokeras’e doğru kürek çekecek diğer kuvvetlere yolu açacaktı. Fakat Patricius Bonos, verilen sinyali öğrenerek elindeki kadirgaları Blakhernai’ye getirdi ve hepsini kendi planına göre konumlandırdı. Beklenenden daha erken sinyali alan Slavlar yola koyulmalarından kısa bir süre sonra Bizans askerlerinin tuzağına düştüler. Tuzağa düşen Slav filosu, Bizans askerleri tarafından yok edildi²⁴⁹.

²⁴⁶ Kurat “Avarlar”, 105.

²⁴⁷ Kurat “Avarlar”, 105.

²⁴⁸ Norwich, *a.g.e.*, I, 241; Kurat “Avarlar”, 105.

²⁴⁹ Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (çev. Osman Karatay), Ankara, 2002, 61-63; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul, 1980, 76-81; Lazso Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971, 75-88; Kurat “Avarlar”, 105.

Konstantinopolis kuşatması için büyük çaba sarf eden Avar kağanı, Slav dayanmasının yok edilmesinin ardından yenilgisini kabul etti. Başkentten geri çekilerek Tuna ötesine dönmek zorunda kaldı. Böylece Konstantinopolis, imparatoru olmadan büyük bir mücadele ile halk ve yöneticiler tarafından savunuldu. Meydana gelen bu işgal halkın, kilise ile daha fazla bağ kurmasını ve aralarında olan maneviyatın artmasına neden oldu. Kağan ülkesine geri çekilse de Şahrbaraz Khalkedon'da kalmaya devam etti. Onun buradan ayrılmaması, muhtemelen Bizans'a karşı tehdit unsuru oluşturmak istemesinden kaynaklanmaktadır²⁵⁰.

Patrik Sergios ve beraberindekiler Konstantinopolis'e yapılan Avar işgalini durdurmaya çalışırken Bizans ordusu Theodore komutasında, Sâsânî General'i Saen ile savaşmaya gidiyordu. General Saen, Şahrbaraz tarafından oluşturulan yeni ordu ile Theodore'nin karşısına çıktı. İki taraf arasında olan savaşta Theophanes'in aktardığına göre; "Bir mucize gerçekleşti ve Tanrı'nın yardımı Hz. Meryem'in şefaatiyle birlikte kuvvetli bir dolunun ardından, Sâsânî birlikleri dağıldı ve generalin birçok askeri öldü. Fakat Bizans ordusundaki düzen bozulmadı askerler hiçbir zarar görmedi." Bu doğal afet sonrası Bizans ordusu sağ kalan Sâsânîlere saldırarak askerlerin bir kısmını öldürdü. Bu durumu haber alan II. Hüsrev, General Saen'e karşı öfkelenmişti²⁵¹.

General Saen ise yenilgi sebebiyle yeterince üzgündü, bu duruma dayanamadı kısa bir süre sonra öldü. Ona kızgın olan II. Hüsrev, cesedinin tuzlanarak ona getirilmesini emretti. Öfkesini yenemeyince, getirilen cesede çeşitli işkencelerde bulundu²⁵².

4.1.4. Hazarlarla Olan ittifak ve Sâsânî Savaşının Sonu

VII. ve X. Yüzyıllarda Kafkaslar ve Karadeniz'in kuzey düzlüklerinde İtil (Volga)'den Özü (Dnyeper)'ye buradan Çolman (Kama)'a ve Kiyef'e kadar uzanan bir devlet kuran Hazarlar, tarih sahnesine kesin olarak II. yüzyılın sonlarına doğru çıkmışlardır. III. yüzyıldan başlayarak IV. yüzyılın ortalarına kadar Ermenia bölgesinde, Bizans ve Sâsânî imparatorlukları arasında meydana gelen savaşlarda Sâsânîlerin yanında yer almışlardır. Ancak IV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren

---

²⁵⁰ Theophanes, *a.g.e.*, 23.

²⁵¹ Theophanes, *a.g.e.*, 22.

²⁵² Theophanes, *a.g.e.*, 22.

Sâsânîler Ermenistan'ı istila edip Hazarlara karşı istilacı bir siyaset izleyince, onlar da Bizans ile anlaşmaya karar vermişlerdir²⁵³.

V. yüzyılda Hazarlar, Hunlara tabi olmak zorunda kalsalar da Attila'nın ölümünden sonra Hun İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Hun tabiyetinden kurtulmalarının ardından tekrar Sâsânî topraklarına saldırmaya devam eden Hazarların sürekli saldırıları sebebiyle, Sâsânî Şah'ı Kubad (448-531) onlara karşı, Derbent ve Kafkasya'daki geçitlerde müstahkem kaleler inşa ettirmiştir. Bir süre bağımsız olarak kalan Hazarlar V. yüzyılda Avar hâkimiyetine girmişlerdir. 558 yılından sonra Kafkasların hâkimi olarak bilinen Hazarlar, 586'dan itibaren Bizans tarafından "Türk" olarak anılmaya başlamışlardır. Hazarlar bu tarihten sonra Göktürk Hakanlığı'nın batıdaki en uç kanadını meydana getirmişler ve onların istekleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Hazarlar, Göktürk hâkimiyeti altında ilk olarak 619 yılında Sâsânîlere karşı saldırarak Rey ve Dastagerd (İsfahan/İran) şehirlerini ele geçirmişlerdir²⁵⁴.

Herakleios, II. Hüsrev'e karşı mücadele ederken, ordusunun bir kısmını teşkil eden Lâz, Abaza ve İberialı yardımcı birliklerin çoğunu savaş meydanlarında kaybetmişti. Bu kayıplar Bizans'ın, Sâsânîlerle olan mücadelesinde epeyce sıkıntı yaratabilirdi. Bu durumun farkında olan Herakleios, Armenia bölgesine yakın olan ve aynı zamanda uzun süredir Sâsânîlerle mücadele eden Hazarlar ile ittifaka karar verdi. Bunun için 625 yılında Sâsânîlere karşı birlikte mücadele etmek ve takviye kuvvet almak üzere Hazar yabgusunun olduğu Lazika'ya (Rize) gitti. Lazika'da bulunan Yabgu Komutan Ziebel (T'ung Yabgu'nun küçük kardeşi), Herakleios ile görüşerek Batı Göktürk Hükümdarı T'ung Yabgu'nun iradesiyle ittifak anlaşmasını kabul etti. Yabgu, Herakleios'a 40.000 kişilik yardımcı kuvvet göndereceğine söz verince imparator bu ittifakın nişanesi olarak kızı Epiphania'yı Hazar Yabgusu ile evlendireceğine dair söz verdi²⁵⁵.

Batı Göktürk Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Hazarlar, 626 yılında Bizans ile ittifak yaptıktan bir süre sonra Komutan Ziebel komutasında Derbend'i geçerek Gürcistan topraklarına kadar geldiler. Ardından bu yıl içerisinde Theber-

²⁵³ Kurat, *Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri*, 31; Mualla Uydu Yücel, "Hazar Hakanlığı", *Türkler*, II, Ankara, 2002, 447.

²⁵⁴ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 168; Yücel, a.g.m., 447-448.

²⁵⁵ Theophanes, a.g.e., 22; Nikephoros, a.g.e., 55-56; *The Chronicle of Michael the Great*, 121; Kevin Alan Brook, "Hazar-Bizans İlişkileri", *Türkler*, II, Ankara, 2002, 473.

mais'e²⁵⁶ girerek bu şehri kuşattılar²⁵⁷. Meydana gelen bu kuşatmaların ardından yanındaki 40. 000 kişilik atlı asker ile beraber Tiflis önlerine gelen Hazar Yabgusu, Herakleios ile görüşerek ona karşı vermiş olduğu sözü tutmuştur. Herakleios, Hazar Yabgusu tarafından sağlanan askerî kuvvet sayesinde eylül ayı başlangıcında Sâsânîlere karşı saldırı hazırlığına başladı²⁵⁸.

Hazarların Bizans ile ittifakını haber alan II. Hüsrev, derhal Komutan Rhazates'i general olarak tayin edip onu, Herakleios'a karşı savaşmak için görevlendirdi. Rhazates, kendisinden önce bu görevde bulunan General Saen'in savaşı kaybetmesi sonucunda uğradığı kötü muamele sebebiyle II. Hüsrev'den korkuyordu. Bu nedenle Herakleios'a karşı savaşta yenilmemek için ekim ayı itibariyle Gazakon (Tebriz)'a çekildi. Burada askerlerini bir müddet talim ettirip savaş için gerekli araç-gereci temin etti²⁵⁹.

Herakleios, yanındaki Hazar birlikleriyle beraber Sâsânî topraklarında bir yandan ilerliyor bir yandan da geçtiği yerleri talan ediyordu. 1 Aralık 627'de Zap suyunu geçerek Ninive (Musul civarında, Dicle kenarında)'ye yakın bir yerde kamp kurdu. Sâsânî Generali Rhazates ise bu sırada onu takip etmekteydi. Nehrin karşısına geçtikten sonra iki ordu karşı karşıya geldi. Bizans ordusunun başında bu sırada General Baanes bulunmaktaydı. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Sâsânî birlikleri yenildi. Bütün ordu, General Rhazates ve bir asker dışında Bizans birliklerince öldürüldü. Ordusunun tamamen yok olduğunu gören general son bir umut, Herakleios'a teke tek savaşmak istediğini söyledi. İmparator tarafından kabul edilen bu istek on bir gün sonra gerçekleşti. Bu sırada II. Hüsrev tarafından Rhazates'e 3.000 kişilik bir takviye kuvvet gönderildi. Bu gelen kuvvetlere rağmen Rhazates, Herakleios ile teke tek savaşmaktan vazgeçmedi böyle olunca 12 Aralık günü sabah vakitlerinde ikili arasında bütün askerlerin önünde şiddetli bir dövüş gerçekleşti. Rhazates, Herakleios'un karşısında duramadı ve çok geçmeden yere serildi. Komutanlarının devrildiğini gören iki Sâsânî askeri büyük bir cesaretle Herakleios'u yenmek için atılsalar da kısa süre içerisinde komutanlarıyla aynı kaderi paylaşmak zorunda kaldılar²⁶⁰.

²⁵⁶ Urumiye Gölü kenarında, Tebriz şehrine bağlı kasaba; Abdulhalik Bakır- Ahmet Altungök, Erken Ortaçağlarda Tebriz, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX / 1, İzmir, 2015, 63.

²⁵⁷ Taşağıl, *Gök-Türkler*, I, 93; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 168; Yücel, a.g.m., 447.

²⁵⁸ Theophanes, a.g.e., 23.

²⁵⁹ Theophanes, a.g.e., 23.

²⁶⁰ Sebeos, a.g.e., 44; Theophanes, a.g.e., 24; Nikephoros, a.g.e., 61.

Teke tek yapılan mücadelelerin ardından iki ordu savaşa başladı. Şafaktan başlayıp güneş batana kadar devam eden zorlu savaşı Herakleios kazandı. Sâsânî ordusunda yıkım büyüktü. General Rhazates, üç komutanı, neredeyse subayların tamamının yanında çok sayıda asker, Bizans ordusu tarafından öldürüldü. Bizans ordusunda ise elli ölü, on dan biraz fazla yaralı vardı. Yapılan savaşın ardından Bizans ordusu, karşı tarafın üzerlerini ve çadırlarını yağmalamaya başladı. Yağma edilen eşyalar arasında; Sâsânî askerlerinin üzerindeki elbise, zırh, kask ve diğer askeri malzemeler, altın kılıçlar ve eyerler, altın kaplama kemerler, bilezikler, inciler, Rhazates'in altın kalkanı ve altın giysisi yer alıyordu²⁶¹.

Bu başarılı savaşın ardından İmparator Herakleios, II. Hüsrev'i tahttan indirmek ve onu öldürmek için Tigris nehrini geçti, Dastagerd'e doğru ilerledi. Herakleios Sâsânî topraklarında ilerlemeye devam ederken Müttefik Hazar ordusu da Çorpan Tarhan'ın komutasında 627'de Tiflis'in zaptı ile uğraşmaktaydı. İki taraflı hareket eden ordular artık Sâsânî Hükümdarı II. Hüsrev'i sıkıştırmış durumdaydılar²⁶². Herakleios'un kendisine doğru ilerlemekte olduğunu haber alan II. Hüsrev hemen Dastagerd'deki sarayını boşaltarak karısı ve çocukları ile birlikte Ktesiphon'a doğru yola koyuldu²⁶³.

628 yılı Ocak ayı başında Dastagerd'e giren Herakleios, şahın burada olmadığını ele geçirdiği Sâsânî komutanlarından öğrendi. Fakat nereye gittiği konusunda askerlerin ve hatta komutanların dahi bir şey bildiği yoktu. Çünkü II. Hüsrev, sarayın yakınındaki duvarların birine delik açarak şehirden gizli bir şekilde kaçmıştı. Fakat Dastagerd'den uzaklaştıktan sonra bir ulak ile komutanlarına Ktesiphon'a doğru gittiğini haber verdi. Ulak tarafından getirilen heberi alan Herakleios derhal II. Hüsrev'in ardına düşmek için harekete geçti. Ancak şehirden çıkmadan askerlerine şehri yağmalattı. Daha sonra görkemli Dastagerd sarayını yıktırıp sonra ateşe verdirdi²⁶⁴.

Ktesiphon'a ulaşan II. Hüsrev burada durmayarak Suzina (Hûzistan) 'ya²⁶⁵ ilerledi. Eşi ve üç kızıyla beraber aynı zamanda devlet hazinesini de yanında getirmişti. II. Hüsrev, Bizans karşısında çok zor durumda idi, kendisini kurtarması için Khalkedon'da olan Şahrbaraz'a mektup gönderdi. Mektupta; Şahrbaraz'ın, acil ola-

²⁶¹ Theophanes, *a.g.e.*, 24; Nikephoros, *a.g.e.*, 61.

²⁶² Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, 168; Bailly, *a.g.e.*, I, 129.

²⁶³ Sebeos, *a.g.e.*, 45; Theophanes, *a.g.e.*, 26.

²⁶⁴ Theophanes, *a.g.e.*, 26.

²⁶⁵ Hûzistan bölgesi için bkz.; Recep Uslu, "Hûzistan", *DİA*, XVIII, İstanbul, 1998, 436-439.

rak askerlerini toplayıp yardıma gelmesini çok zor durumda olduğunu bildiriyordu. Mektubu taşıyan Kardarigas, Galatia'ya (Galata) geldiği sırada Bizans askerleri tarafından yakalandı ve tutsak edildi. Yakalanan Kardarigas Konstantinopolis'de imparatorun naibi olan oğlu III. Konstantinos'a götürüldü. O da bu mektubu aldı ve içindeki mesajı değiştirdi. Mektupta; II. Hüsrev'in imparator ile barış anlaşması yaptığını daha sonra Herakleios ile ortak bir toplantı yaparak Khalkedon'dan, ülkesine geri dönmesini istediği yazılıydı²⁶⁶.

Mektup değiştirildikten sonra Şahrbaraz, III. Konstantinos tarafından huzura çağrıldı. Huzura gelen Şahrbaraz'a, Kardarigas tarafından mektup verildi. Şahrbaraz mektubu okuyup iki devlet arasında anlaşma olduğunu anlayınca kendisi de III. Konstantinos ile barış yaptı²⁶⁷.

Bu sırada yani 628 Şubatında imparator, Dasdagerd'de konaklamaktaydı. II. Hüsrev üzerine ilerlemeden önce ona, barış yapması için mesaj gönderdi. Fakat II. Hüsrev, Herakleios'un yapmış olduğu barış teklifini kabul etmedi. Acele bir şekilde bütün komutanlarını, beraberindekileri ve Rhazates'in askerlerini Suzina bölgesini korumak için göreve çağırdı. Fakat yaptığı zorbalıklar ve ülkesini düşürdüğü kötü durum sebebiyle kimsenin şaha güveni kalmamıştı. Bu yüzden onun yaptığı çağrı boşunaydı ve artık dayanacağı kimse yoktu²⁶⁸.

Dasdagerd'den ayrılan imparator şubat ayı boyunca Suzina bölgesinde bulunan köy ve kasabaları yağmaladı. Bir ay sonra Barzan köyüne (Musul'a bağlı bir köy) geldi burada yedi gün geçirdikten sonra, köyün yağmalanması için General Mezezius'u görevlendirdi²⁶⁹.

II. Hüsrev artık saltanatının sonuna geldiğinin farkındaydı. Bu sebeple Ktesiphon'dan Suzina bölgesine geçtikten sonra ikinci karısı Şirin'den olma oğlu Merdasas'a taç giydirdi ve onu veliahdı ilan etti. Bu haberi alan II. Hüsrev'in büyük oğlu Şîrûye (II. Kavad) Şahrbaraz'ın komutanı olan Goundabousan'a yakın bir arkadaşını göndererek ona; *"II. Hüsrev Sâsânî topraklarını yıktı yapılan savaşlarla ülkemizi zor durumlara düşürdü. Ayrıca kendisinden sonra veliaht olarak ilk çocuğu olan beni değil de kardeşim Merdasas'ı seçti ve ona taç giydirdi. Bu durumda bana yardım*

²⁶⁶ Theophanes, *a.g.e.*, 27.

²⁶⁷ Theophanes, *a.g.e.*, 27.

²⁶⁸ Theophanes, *a.g.e.*, 28.

²⁶⁹ Theophanes, *a.g.e.*, 28; Ed-Dineverî, *a.g.e.*, 164.

etmenizi ve Sâsânî ordusundaki komutanlarla ve askerle konuşarak onları ikna etmenizi istiyorum. Eğer bana yardımlarınız doğrultusunda Sâsânî tahtına oturursam, Bizans ile barış yapacağım, maaşlarınızı yükselteceğim ve şanınızı yükselteceğim” dedi²⁷⁰.

Şahrbaraz'ın komutasında olan ordu, II. Hüsrev'e karşı Şîrûye'yi desteklemeyi kabul etti. Şîrûye, 23 Mart 628'de Tigris nehrinin köprüsü üzerinde Sâsânî ordusundaki komutanlarla konuştu ve II. Hüsrev'i öldürmek için onlarla birleşti²⁷¹.

Bu birleşmeden bir süre sonra Şîrûye, Komutan Goundabousan'ı babasını tahttan indirmeye yardım etmesi için elçi olarak Barzan'da konaklayan Herakleios'a gönderdi. Herakleios gelen elçiyi huzuruna çıkardı ve onu dinledi ardından Şîrûye'un yaptığı teklifi kabul etti. Ona yardım etmek için Konstantinopolis'te tutsak olan Sâsânî askerlerini serbest bıraktı ve Şîrûye'yi ordusuna dâhil etti²⁷².

628 yılının Haziran ayında, oluşturulan ordu ile beraber Şîrûye, Suzina bölgesinde olan babası II. Hüsrev üzerine hareket etti. Şîrûye'nin ona doğru geldiğini haber alan II. Hüsrev kaçmaya çalışsa da askerler tarafından yakalandı. Karanlık bir odaya kapatıldı ve sadece kendine yetecek kadarıyla ekmek ve su verildi. Daha sonra Şîrûye erkek kardeşlerini çağırttı ve onları da tutsak etti²⁷³.

Tutsak edilen II. Hüsrev ve oğulları bir süre işkenceye uğradıktan sonra Şîrûye'nin emriyle öldürüldü, böylece otuz sekiz yıllık saltanatı oğlunun eliyle sona erdi. Babasını öldürdükten sonra tahta çıkan Şîrûye, desteğini esirgemediği için Herakleios'a teşekkür maiyetinde bir mektup gönderdi. Mektupta, babasının öldüğünü ve artık aralarında daimi bir barış anlaşması imzalamak istediğini, Sâsânîlerin işgal ettiği Bizans topraklarını geri vereceklerini, ellerinde olan Bizans esirlerini serbest bırakacaklarını (ki bu esirlerin içinde Jarusalam Patriği Zakharios da vardı) ve Şahrbaraz'ın, Jarusalam'dan aldığı Kutsal Haç'ı geri vereceklerini bildirdi²⁷⁴.

²⁷⁰ Theophanes, *a.g.e.*, 28; II. Hüsrev'in göndermiş olduğu mektubun III. Konstantinos tarafından değiştirilmesinin ardından Şahrbaraz şahın yardımına gidememişti. II. Hüsrev, bunun üzerine Şahrbaraz'a sinirlenerek ölüm emrini verdi. Şahrbaraz olayı öğrendikten sonra II. Hüsrev'e karşı öfke duydu ve ona karşı hareket etmeye başladı. Muhtemelen Şîrûye bunun farkındaydı ve Şahrbaraz'ın komutanı olan Goundabousan'dan yardım istedi; Norwich, *a.g.e.*, I, 244.

²⁷¹ Sebeos, *a.g.e.*, 46; Theophanes, *a.g.e.*, 28.

²⁷² Theophanes, *a.g.e.*, 29; Nikephoros, *a.g.e.*, 63.

²⁷³ Sebeos, *a.g.e.*, 46; Theophanes, *a.g.e.*, 29.

²⁷⁴ Sebeos, *a.g.e.*, 46; Theophanes, *a.g.e.*, 29; Ed-Dineverî, *a.g.e.*, 168-169; *The Chronicle of Michael the Great*, 122.

628 Temmuz ayında Herakleios, kardeşi Theodoros'u anlaşma yapması için Şîrûye'ye gönderdi. Kendisi de Konstantinopolis'e geri dönecekti. Theodoros, Şîrûye ile görüşerek barış anlaşması imzaladı. Daha sonra Sâsânîler tarafından ele geçilen topraklar olan Mısır, Armenia, Roma Mezopotamyası, Suriye, Jaruselah ve Filistin'i tekrardan Bizans hâkimiyetine dâhil etti²⁷⁵.

15 Ağustos günü Konstantinopolis'te şenlik havası hâkimdi. Herakleios'un Sâsânîler karşısındaki zaferi ve özellikle de Kutsal Haç'ı Zerdüştlere geri alması, imparatorlarına duydukları sevgiyi daha çok arttırmaktaydı. Fakat halkın sabırsızlıkla beklediği Kutsal Haç, Herakleios'un yanında değildi. İmparatorun kardeşi Theodoros, Şîrûye ile barış yapacak ardından Kutsal Haç'ı alarak Konstantinopolis'e dönecekti. Bu sebeple Herakleios Khalkedon'da olan Hiereia sarayında Theodoros'u beklemeye koyuldu. Onun gelişinin ardından Kutsal Haç ile beraber meydanlara çıkararak halk ile zaferini kutlayıp Tanrı'ya dua edecekti²⁷⁶.

Kısa bir bekleyişin ardından 14 Eylül 628'de Theodoros, başkente vardı. Onun şehre varmasıyla kutlamalar başladı. Patrik Sergios ve Herakleios'un önderliğinde ordu ve halk ilk olarak Ayasofya'ya doğru ilerledi. Kutsal Haç törenle geçici bir süre için Ayasofya'ya konuldu. Tam olarak tarihi belli olmamakla beraber 628 ya da 630'da Herakleios, karısı Martina ile beraber Jaruselah'a giderek Kutsal Haç'ı yerine koydu²⁷⁷.

Bizans'ın iki zorlu düşmanı olan Sâsânîler²⁷⁸ ve Avarlar, Herakleios'un olağan üstü çabası ve gösterdiği mücadele sonucunda yenildiler. Bu yenilginin ardından

²⁷⁵ Theophanes, *a.g.e.*, 29; Ed-Dineverî, *a.g.e.*, 169; Bizans'ın Sâsânîlere karşı, önce mağlup olup ardından galip geleceğini Allah (c.c), Kur'an-ı Kerim'deki Rum Sûresi'nin ilk ayetleriyle Peygamberimize bildirmiştir. Bu ayetlerin tercümesi şöyledir; "Elif lâm mim. Rumlar, size yakın bir mevkide mağlûp düştüler. Fakat bu mağlûbiyetlerinden sonra, birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Evvelce de sonra da hüküm Allah'ındır. O gün Mü'minler Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. O dilediğine yardım eder. Onun kudreti her şeye galiptir, O çok bağışlayıcıdır. Bu Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden dönmez; lâkin insanların çoğu bunu bilmez. (Rum, 30/1-6)", Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, (Haz: Mehmet Şirin Doğan), İstanbul, 2011, 405.

²⁷⁶ Theophanes, *a.g.e.*, 30; Norwich, *a.g.e.*, I, 244.

²⁷⁷ Theophanes, *a.g.e.*, 30; Norwich, *a.g.e.*, I, 244; "Herakleios Jaruselah'a, Kutsal Haç'ı yerine koymaya gittiğinde yanında karısı ve büyük bir ordu vardı. Herakeios ve beraberindekiler Jaruselah'a girdikleri anda büyük bir duygu seline kapıldılar bu sebeple gün boyunca orada bulunan herkes hıçkırarak ağladı. Ağlama öyle bir hal aldı ki kimse kutsal şarkıları dahi söyleyemedi."; Sebeos, *a.g.e.*, 48.

²⁷⁸ Herakleios'un büyük zaferinin üstünden çok geçmeden Şîrûye hastalanarak öldü ve 628 yılında henüz çocuk yaştaki oğlu III. Ardeşir Şîrzâd (628-629/630)'ı tahta çıkardı. Şah III. Ardeşir ise tahta geçtiği yıl General Şahrbaraz tarafından öldürüldü. Ancak asil soydan gelmeyen birinin tahta çıkmasını kabul edemeyen İran soyluları Şahrbaraz'ı iki ay dahi tahtta kalmadan öldürdüler. 629 veya 630'da ilk defa Sâsânî sülalesinden bir kadın, Hüsrev II'nin kızı Boran (629/630-631) tahta çıkarıldı. Boran döneminde İran'da düzen yeniden kuruldu. Bu dönemin Sâsânî Devleti açısından parlak geçtiğine kanıt

yıpranan Sâsânîler, Müslüman Araplar karşısında hızlı bir çöküş yaşadılar. Bu çöküşün sebepleri yalnızca dış faktörler değildir ayrıca devlet içerisinde yaşanan taht kavgaları ve bunun neden olduğu kargaşa gösterilebilir. Özellikle belirtmek gerekirse Sâsânîlerin yıkılışı İslâm tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. İran topraklarına sahip olan Müslümanlar bu tarihten sonra Hindistan'a hatta Mezopotamya'ya ya kadar İslâmiyet'i taşıyacaklardır. Avarlar ise Konstantinopolis kuşatmasının ardından aldıkları mağlubiyetle sarsıldılar. Alınan yenilgi Avarlara tabi olan birçok kavmin ayaklanmasına sebep oldu özellikle de kağana bağlılıklarıyla bilinen Slavlar, ilk isyan çıkarıcı topluluk oldu. Bu isyanla beraber Avarlara karşı savaş ilan eden Slavlar, komutanları Samos idaresinde devletlerini kurmaya muvaffak oldular. Birkaç yıl sonra ise Bulgar kavimleri başları olan Kuvrat Han idaresinde, Avarlara karşı mücadele ederek Kağan'ın taabiyetinden çıktılar. Kuvrat Han'ın Avarlara karşı vermiş olduğu mücadele Herakleios tarafından desteklenmiş ve ardından Bulgarlar ile Bizans arasında bir ittifak anlaşması imzalanmıştır. Yapılan ittifakın ardından Kuvrat Han'a, İmparator Herakleios tarafından *patrikius* ünvanını almış, ardından Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Slav ve Bulgar kavimlerinin bağımsızlaşması Avarların, Balkan yarımadasında olan hükmünü zayıflattı. Bunun üzerine Avarların bir daha Bizans'a tehlike olmaması için Herakleios, Karpatların ötesinde olan Sırp ve Hırvatlar ile anlaşma yaptı. Bu iki kavim Balkan topraklarına gelerek Avarları daha güçsüz hale getireceklerdi. Herakleios'un Avarlara karşı tasarlamış olduğu bu plan tam da istediği gibi oldu. Söz konusu iki kavim Balkan topraklarına girerek Avarlara karşı başarılı mücadeleler verdiler. Bir süre sonra da bu topraklarda yerleşik birer kavim oldular²⁷⁹.

Herakleios, imparatorluğun iki zorlu düşmanı ile mücadele ederek onları yenmeyi başardı. 622'de ayrıldığı Konstantinopolis'e altı sene sonra geliyordu, başkentten uzakta geçen bu yıllar savaş meydanlarında mücadele ederek geçmişti. Konstantinopolis'e döndüğünde hem yorgun hem de yaşlılığın getirdiği bir bitkinlik

---

ise altın sikkenin basılması gösterilebilir. Ancak Boran 631'de ölünce ve taht kavgaları yeniden başladı. 631'de III. Yazdigerd'in Sâsânîlerin başına geçmesinin ardından tahta kavgaları kısa bir süreliğine durdu. Fakat bu kavgaların bitmesini hemen ardından ülke Müslüman işgali ile sarsıldı; el-Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, III, (çev. Zâkir Kadîrî Ugan, Ahmet Temir), İstanbul, 1991, 1259; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't Tarih*, II, (çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul, 1985, 41; Theophanes, *a.g.e.*, 30; Ulaş Töre Sivrioğlu, "İlk İslâm Fetihleri ve Sâsânî Devleti'nin Çöküşü", *Turkish Studies*, X/9, Ankara, 2015, 399-400; 389-428.

²⁷⁹ Nikephoros, *a.g.e.*, 71; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 97-98.

hâkimdi şimdi dinlenme ve yenilenme vaktiydi. Ancak işler istediği gibi gitmedi, çünkü imparatorluğun güney sınırlarından bir tehlike ortaya çıktı. Söz konusu tehlike 610 yılında İslâmiyet’i tebliğ edilerek Peygamber olan ve 622 yılında Medine’de bir devlet kurup güçlenmeye başlayan Hz. Muhammed (s.a.v) idi. Bu tarihten itibaren kurduğu İslâm ordusuyla beraber Bizans ve Sâsânî sınırlarında tehlike oluşturmaya başladı. İmparator kazandığı toprakları kaybetmek istemiyorsa Müslümanlara derhal müdahale etmeli ve onları topraklarından atmalıydı.

4. HERAKLEİOS’UN, MÜSLÜMAN ARAPLARLA İLİŞKİLERİ

4.1. Hz. Muhammed Dönemi (610-632)

Hz. Muhammed genel olarak kabul edilen kanaate göre 571 yılının Rebbülevvel ayının 12’sinde Mekke’de dünyaya geldi²⁸⁰. Ailesi, Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’e ithafen, İsmaililer diye bilinen iki büyük Arap topluluğundan birisi olan Adnânîlere mensuptur²⁸¹. Doğduğu sırada babası Abdullah’ı ardından altı yaşında iken annesi Âmine’yi kaybetti²⁸². Altı yaşından sonra ona, amcası Ebû Tâlib baktı²⁸³.

Hz. Muhammed dokuz yaşında iken amcası Ebû Tâlib ile birlikte ticaret amacıyla Suriye’ye gitti. Amcası ile birlikte kervan ticareti yapan Muhammed yirmili yaşlarında iken, Ebû Tâlib’in yaşlanması üzerine ticarete tek başına devam etmek zorunda kaldı. Bu yaşlarda iken tüccar ve soylu bir hanım olan Hatice bint Hüveylid ile evlendi²⁸⁴. Bu evlilikle beraber aynı zamanda Hatice bint Hüveylid ile ticaret ortaklığı da yaptılar. Evliliklerinden yedi çocuk dünyaya geldi²⁸⁵.

²⁸⁰ Halife b. Hayyât, *Târihu Halife b. Hayyat (Halife b. Hayyat Tarihi)*, (çev. Abdülhalik Bakır), Ankara, 2001, 76; İbn-i Hişam, *Hz. Muhammed’in Hayatı (es-Siret’ün- Nebeviyye)*, I, (çev. İzzet Hasan-Neşet Çağatay) Ankara, 1971,100; Hz. Muhammed’in doğum tarihi ile ilgili çeşitli görüşler için bkz; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n Nihaye (Büyük İslâm Tarihi)*, II, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul, 1994, 413-414; el-Taberî, *a.g.e.*, IV, 72; Süryanî Michael, Hz. Muhammed’in doğum yerini yanlış olarak Medine vermektedir: Theophanes, *a.g.e.*, 34; *The Chronicle of Michael The Great*, 120; Hüseyin Algül, *Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed*, Ankara, 2005, 11.

²⁸¹ *The History of al-Tabari*, VI, 38; Sebeos, *a.g.e.*, 50; *The Chronicle of Michael The Great*, 120; W. Mantgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke’de*, (çev. Rami Ayas-Azami Yüksel), Ankara, 1986, 36-38.

²⁸² Watt, *a.g.e.*, 39; Algül, *Âlemlere Rahmet*, 18.

²⁸³ İbn-i Hişam, *a.g.e.*, I, 111, Algül, *Âlemlere Rahmet*, 17; Marshall G. S. Hodgson, *İslâm Medeniyeti*, I, çev. İlhan Kutluer, İstanbul, 1993, 97; Mustafa Fayda, “Muhammed (Hayatı)”, *DİA*, XXX, İstanbul, 2005, 408-409.

²⁸⁴ İbn-i Hişam, *a.g.e.*, I, 116-118; İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, II, 40-41; Watt, *a.g.e.*, 45; Algül, *Âlemlere Rahmet*, 22-23.

²⁸⁵ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin Altı Orijinal Mektubu*, (çev. Mehmet Yazgan) İstanbul, 2016, 75; Fayda, “Muhammed”, 410.

Sürekli olarak Allah'ı anan Hz. Muhammed 35 yaşından sonra, onu daha iyi anlayıp kavramak için inziva yeri olan Hira-Nur dağına çekilerek ve tek başına günlerce burada kalmaya başladı²⁸⁶. 610 Ramazan ayının on günü içinde bir gece de inzivaya çekildiği anda Cebrail, ona görünerek “*Yaratan Rabbinin adıyla oku*” manasındaki cümle ile başlayan Alâk suresinin ilk beş ayetini okumasını istedi. Onun Allah'ın elçisi olduğunu kendisinin de Cebrail olduğunu söyledi. Böylece Peygamberin ilk tebliği olan Alâk suresinin ilk beş ayeti Cebrail tarafından Hz. Muhammed'e bildirilmiş oldu²⁸⁷.

Hz. Muhammed, tebliğ edilen İslâm dinini ilk olarak ailesi arasında yaymaya başladı. Ardından kendi eşrafı ve Mekke halkı arasında İslâm'ı anlatmaya koyuldu. Fakat Kureyşlilerin reisleri Hz. Muhammed'e ve onun yaydığı dine tabi olan halka cephe aldılar. Mekke'de kalmalarını imkânsız hale getirmek için çeşitli boykotlar ve işkenceler düzenlediler. Bu durumu yakından gören Hz. Peygamber, onların belirli bir süre Mekke dışına çıkmalarını ve putperest Mekkelilerin işkencelerinden uzak kalmalarını istiyordu. Bu sebeple ilk olarak 615'de (ilk Hicret olarak görülen) güvenilir olarak gördüğü Habeşistan'a²⁸⁸ dördü kadın olmak üzere on beş kişiyi hicret ettirdi. Habeşistan Hükümdarı Necâşi Ashame (ö. 9/630) ve halkı tarafından kabul gören Mekkeli Müslümanlar bu topraklarda özgürce yaşadı. Bu hicret hareketi İslâm'ın Arabistan dışında tanınmasında ve yayılmasında önemli hizmetlerde bulundu. İlk hicret yolculuğunun başarılı geçmesi ve muhacirlerin iyi karşılanması, Mekkeli birçok Müslüman'ın da Habeşistan'a göç etmesine neden oldu. Birincisinden bir yıl kadar sonra gerçekleşen ikinci hicret kfilesinde yetmişten fazla Mekkeli Müslüman vardı. Böylece Habeşistan'a hicret eden Müslümanların toplam sayısı 110'a ulaştı²⁸⁹.

Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar, Mekkeli putperestlerin yaptıkları işkencelerden ve boykotlardan kurtulmuştu. Ancak Mekke'de kalan Müslümanlar için durum hiç iç açıcı değildi. Mekkeli müşrikler giderek işkencelerinin şiddetini artır-

²⁸⁶ Mevlâna Şeyh Muhammed İsmâ'il Panipeti, *İslâm Yayılış Tarihi*, (çev. Ali Genceli), İstanbul, 1971, 55; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 49-52; Watt, *a.g.e.*, 51.

²⁸⁷ *The History of al-Tabari*, VI, 51; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 9-10; Mevlâna Şeyh Muhammed İsmâ'il Panipeti, *a.g.e.*, 56-57; Watt, *a.g.e.*, 52; *Doğuştan Günümüze*, I, 201-202; Algül, *Âlemlere Rahmet*, 28; Hodgson, *a.g.e.*, I, 99; Fayda, “Muhammed (Hayatı)”, *DİA*, XXX, 410.

²⁸⁸ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, İstanbul, 1986, 212-216; Algül, *Âlemlere Rahmet*, 33-43.

²⁸⁹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, 78-79; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 98; *The Chronicle of Michael The Great*, 120; Watt, *a.g.e.*, 117; Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi (İlk Dönem)*, Ankara, 2015, 243; Levent Öztürk, “Necâşi Es-hame”, *DİA*, XXXII, İstanbul, 2006, 476.

rak Müslümanlara acımasızca eziyet ettiler. Dinlerinden döndürmek için Müslümanlardan bazılarını kızgın kuşlara yatırıp göğüslerine ağır taşlar koyarak güneşin altında bıraktılar. Bazılarının da vücutlarını kızgın demirlerle dağladılar. Bir kısım Müslümanı ise, aşırı şekilde döverek günlerce aç ve susuz bıraktılar. Mekkeli müşriklerin Müslümanlara yaptıklarına artık dayanamayan Hz. Peygamber, Taif'e gitmeye karar verdi. Mekke'den ayrılarak Taif'e giden Hz. Peygamber, buradaki halk tarafından iyi karşılanmadı hatta taş ve sopalarla kovuldu. Hz. Peygamber, bu üzücü durum üzerine tekrardan Mekke'ye dönmek zorunda kaldı²⁹⁰.

Hz. Peygamber, Hac ve umre için Mekke'ye gelenlere İslâm davetini ulaştırmaya devam ediyordu. Bunlar arasında en verimli davet konuşması Yesrib (Medine) halkıyla oldu. Hz. Peygamber, 11/620 yılının Hac mevsiminde Yesrib'ten gelen Hazrec kabilesine mensup altı kişilik bir gruba İslâmiyet'i tebliğ etti ve onlar da bu dinî benimsediler. Aynı zamanda onlara tebliğ edilen dinî Yesrib'te yayacaklarına ve bir yıl sonra tekrar Akabe (Ürdün/Akabe)'de Resul-i Ekrem'le buluşacaklarına söz verdiler. Ertesi yıl, onu Hazrec kabilesinden ikisi Evs kabilesinden olmak üzere on iki kişi Hz. Peygamber ile gizlice Akabe'de buluştu. Birinci Akabe Biatı adıyla anılan buluşmada Yesribliler Hz. Peygamber'in emirlerine uyacaklarına dair söz verip kendisine biat ettiler. Daha sonra gerçekleşen ikinci Akabe Biatı'ndan sonra ise Hz. Peygamber Mekkeli Müslümanların Yesrib'e hicretine izin verdi. Verilen izinin ardından Mekke'de kalan Müslümanların büyük kısmı, Hz. Muhammed ve Hz. Abû Bekir dışında Yesrib'e Hicret etti. Kendisi ve Hz. Ebû Bekir ise 12 Rebiulevvel yani 24 Eylül 622'de Mekke'den hareket ederek Yesrib yakınındaki Kuba'ya ulaştılar. Beş gün sonra da Yesrib'e giriş yaparak, yeni bir çağı belirleyen hicret tarihinin başlangıcını 1 muharrem, yani 16 Temmuz 622 olarak belirlediler²⁹¹.

Hz. Muhammed (s.a.v.), Yesrib'e yerleştikten sonra, kendi başkanlığında bir devlet kurmak için harekete geçti. Büyük uğraşlarla İslâm Devleti'ni kurduktan sonra

²⁹⁰ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, 88-89; Hizmetli, *a.g.e.*, 248.

²⁹¹ el-Belâzuri (ö 279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, (çev. Mustafa Fayda) Ankara, 2002, 1-2; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, 100-106; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 258-266; Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara, 1963, 3; C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, I, (çev. Neşet Çağatay), Ankara, 1964, 18; Robert Mantran, *İslâm'ın Yayılış Tarihi (VIII-XI Yüzyıllar)*, (çev. İsmet Kayaoğlu) Ankara, 1981, 81; Watt, *a.g.e.*, 120-121; Fayda, "Muhammed", 414.

idarî ve siyasî yapılanmasını oluşturdu. Bunun için ise Araplar arasında var olan idarî ve siyasî sistem ile İslâmî kuralları birleştirme yolunu seçti²⁹².

4.1.2. Müslüman Araplarla Kurulan İlk Diplomatik İlişkiler

Herakleios ile Müslüman Arapların ilk diplomatik faaliyeti, Muharrem7/ Mayıs 628’de meydana geldi. Hz. Muhammed, Hudeybiye’den döndükten sonra bazı devlet başkanlarına İslâm’a davet mektupları gönderdi. Bu devlet başkanlarının arasında İmparator Herakleios da vardı. Mektubu²⁹³ imparatora götürmek üzere Dihye b. Kelbî görevlendirildi. Dihye b. Kelbî’nin bu iş için özellikle seçilmişti, kendisi ticaret amacıyla Suriye bölgesini çok iyi biliyordu. Dihye, İmparator Herakleios’a mektubunu 630 yılında Sâsânî zaferi sonrası, Kutsal Haç’ı yerine koymak için gittiği Jaruselah’ da ilettili. İmparator, Busra valisi aracılığıyla gelen peygamber elçisini kabul etti²⁹⁴.

Hz. Peygamber’in, elçi Dihye aracılığıyla Herakleios’a gönderdiği mektup şöyledir: *“Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah’ın kulu elçisi Muhammed’den, Bizans imparatoru Herakleios’a: Selam hakikat yolunu izleyene (olsun)!. İlave edeyim ki seni bütün olarak İslâm’i kabule davet ediyorum. İslâm’i kabul et ki, felah bulasın. İslâm’i kabul et ki Allah değerini iki kat arttırsın. Ama eğer kaçınırsan teb’a’anın günahı da senin üzerine yüklenecektir*²⁹⁵.

İmparator Herakleios’un, gönderilen İslâmiyet’e davet mektubu karşısındaki tutumu olumsuz oldu. Fakat Bizans topraklarında yaşayan Araplar arasında Herakleios’un gösterdiği bu tutum karışıklığa sebebiyet verdi. İmparatorun ümidini kesen Hz. Peygamber, İslâmiyet’in bu coğrafyada yayılması için Suriye-Filistin bölgesindeki Arap başkanlarıyla doğrudan temasa geçti. İlk olarak El-Haris b. Umeyr el

²⁹² İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, 109-112; *History of al-Tabari*, VI, 8-9; Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 247; Hizmetli, *a.g.e.*, 271; Algül, *Âlemlere Rahmet*, 57-66; Vasiliev, *a.g.e.*, I, 259; Fayda, “Muhammed”, *DİA*, 414.

²⁹³ Hz. Peygamber’in Herakleios ile mektuplaşması tarihçiler ve araştırmacılar arasında tartışma konusu olmuştur. Batılı tarihçilerin bir kısmı, ikili arasında meydana gelen bir mektuplaşmanın olmadığını veya orijinaleri sunulan mektupların uydurma olduğunu iddia etmektedirler. Buna karşılık Hz. Peygamber’in diğer mektupları da dâhil olmak üzere konuyla ilgili araştırmalarda bulunan Muhammed Hamidullah ve Müslüman araştırmacılar meydana gelen mektuplaşma olayını kabul ederler. Özellikle Hamidullah, bu konuda ciddi çalışmalar yapmış kitabında İslâm’a davet için gönderilen mektupların orijinallerini vererek batılı tarihçilere karşı kanıtlarını ortaya koymuştur; Hamidullah, *a.g.e.*, 125.

²⁹⁴ Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, *a.g.e.*, I, 268; Algül, *Âlemlere Rahmet*, 140-141; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri (610-847)*, Ankara, 2015, 44-45.

²⁹⁵ *History of al-Tabari*, VIII, 104-106; İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, 196; Hamidullah, *a.g.e.*, 131.

Ezdi'yi, Busra valisine elçi olarak gönderdi. Haris b. Umeyr, Suriye'ye ayak basar basmaz Bizans taraftarı olan Arap kabilesi Gassânîler²⁹⁶ tarafından tutuklandı. Gassânî lideri Şurahbil b. Amr'ın huzuruna getirilen elçi, çok geçmeden onun emri doğrultusunda öldürüldü²⁹⁷.

4.1.3. Mûte Savaşı (Cemâziyelevvel 8 /Eylül 629)

Dinî bir taassupla Müslüman elçi Haris'i öldüren Gassanî Araplarının reisi Şurahbil, bölgedeki Müslümanları ortadan kaldırmak için savaş hazırlıklarına başladı. Haris'in Gassanîler tarafından öldürülmesiyle, Hz. Peygamber çok üzüldü. Daha bu olayın üzüntüsünü atamadan Gassanî Emiri Şurahbil'in Müslümanlara karşı savaş hazırlığı içinde olduğunu haber aldı. Bunun üzerine Hz. Muhammed, kısa süre içerisinde 3000 kişilik bir İslâm ordusu hazırladı. Hazırlanan İslâm ordusu Zeyd b. Harise kumandasında Suriye yönüne hareket etti²⁹⁸.

Müslümanların 3.000 kişilik ordu ile Suriye yakınlarına geldiklerini haber alan Şurahbil, savaşı kendi kuvvetleri ile kazanamayacağını anlayınca İmparator Herakleios'a durumu bildirerek ondan takviye kuvvet istedi. Herakleios, kardeşi Theodoros komutasında büyük bir ordu hazırlatarak Şurahbil'e gönderdi. Bu sırada İslâm orduları Zeyd. b. Harise komutasında Maan'a varmışlardı. Burada, Bizans'ın Theodoros komutasında 100.000 kişiden müstakil ordusunun üzerlerine geldiğini haber aldılar. Müslümanların asker sayısı azdı ve Bizans'ın büyük ordusu karşısında savaşı kazanmak zor görünüyordu. Bu sebeple Komutan Zeyd, durumu gözden geçirmek ve ne yapacaklarına karar vermek için iki gün boyunca Maan'da konakladı. Daha sonra yoluna devam eden İslâm ordusu 6/629 Eylül ayında Mûte' de ²⁹⁹, Theodoros komutasındaki Bizans ordusuyla karşılaştı. Müslümanlar, 100.000'i³⁰⁰ aşan Bizans kuvvet-

²⁹⁶ VI. asırda Ortadoğu topraklarına hâkim olan Bizans ve Sâsânî İmparatorlukları, hâkimiyet alanlarını Arabistan'a kadar yaymaya çalışıyorlardı. Bu iki devlet, Arabistan sınırlarında yerleşik Arap kabileleri aracılığıyla hareket ediyorlardı. Sâsânîler, Mezapotamya'da Hire şehrini merkez yapan Hristiyanlığın Nesturî mezhebine giren Lahmî kavmi ile iletişimdediler. Buna karşı Bizanslılar, Filistin'in güney doğusunda oturan Gassan kabilesinin (200-636 yılları arasında Suriye'de hüküm süren Arap Hanedanı) yardımını alarak onlarla ittifak kurmuşlardı; Mantran, *a.g.e.*, 65; Avcı, *İslâm-Bizans*, 22; Ahmet Ağırakça, "Gassânîler", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996, 397-398;

²⁹⁷ Hamidullah, *a.g.e.*, 149.

²⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 217-218; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 406.

²⁹⁹ Savaşın tam yeri; Ürdün'ün yaklaşık 19 km güneyindeki Mûte'ye (Lût gölünün güneyinde Kudüs'e 50 km mesafede bir kasaba) bakan el-Mihna köyü olarak belirlenmiştir; Kaegi, *Bizans*, 116.

³⁰⁰ Sâsânîlerle olan savaştan yeni çıkmış olan Bizans İmparatorluğu'nun ekonomik ve askerî kaybı çok büyüktü. Yıllarca süren bu mücadelenin ardından Bizans'ın, Mûte savaşı için 100.000 asker temin

leri karşısında zor duruma düştüler. İki taraf arasında meydana gelen şiddetli çarpışmalar sonrasında İslâm ordusu komutanı Zeyd şehid düştü ve sancağı Cafer aldı. Müslümanlar bir süre sonra komutanları Cafer'i de kaybettiler. Onun ardından ise komutayı Abdullah b. Revaha aldı. O da şehid oldu ve İslâm ordusu bu olanlar üzerine savaş meydanında bozulmaya başladı. İslâm askerleri, Bizans karşısında yenilmek üzereyken ordu kumandanlığına Halid b. Velîd geçti ve zor durumda olan orduyu topladı³⁰¹.

Müslüman Komutan Halid b. Velîd'in desteğıyle güçlenen İslâm ordusu, bir sonraki gün 629 yılının Eylül ayının 8'inde tekrar Bizans kuvvetleriyle karşılaştı. Müslümanların kendilerini toparlamaları ve güçlü maneviyatları sebebiyle Bizans ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Bizans ordusunun geri çekilmesi üzerine İslâm orduları ani baskın vererek Theodoros'un askerlerini bozguna uğrattı. Böylece üç komutanını kaybeden İslâm ordusu Halid b. Velîd sayesinde savaşın kazananı olarak ülkesine dönmek üzere harekete geçti³⁰².

4.1.4. Tebük Seferi (Receb 9 / Ekim 630)

Mûte savaşının ardından Müslümanlar, Bizans'ın ülkelerine saldırmalarından endişe duyuyorlardı. Bu arada Suriye'den Medine'ye gelen Nabatî tüccarları İmparator Herakleios'un Medine'ye saldırmak için hazırlık yaparak Lahm, Cüzâm, Gassân, Âmile gibi Hıristiyan Arap kabilelerini Bizans ordusuna kattığını Hz. Peygamber'e haber verince Müslümanlar üzerinde var olan endişe daha da arttı³⁰³. Hatta tüccarların söylediğine göre Bizans ordusundaki öncü birlikler Arap çölü (Yemen'den Basra Körfezi'ne ve Umman'dan Ürdün ve Irak içlerine kadar uzanan geniş arazi) sınırındaki Belka'ya ulaşmışlardı. Bu haber üzerine Hz. Peygamber tarafından derhal bir sefer hazırlığı başladı. Bu hazırlık sırasında Hz. Peygamber'e ulaşan başka bir haber Müslümanları kızdırdı. Bu habere göre Gassanîler, Herakleios'a bir mektup yazarak Hz. Muhammed'in öldüğünü, Müslümanların kıtlık içinde perişan bir durumda oldu-

---

edebilmesi abartılıdır; Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, (çev. Mehmet Özay), İstanbul, 2000, 115.

³⁰¹ el-Taberî, *a.g.e.*, V, 645; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 407; Hizmetli, *a.g.e.*, 355-356.

³⁰² Halife b. Hayyât, *a.g.e.*, 312; *History of al-Tabari*, VIII, 152; Hizmetli, *a.g.e.*, 357; Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 508; Kaegi, *Bizans*, 116-117; Brockelmann, *a.g.e.*, 27; Algül, "Mûte Savaşı", 386; Theophanes, Mûte Savaşı'nı yanlış aktararak Halife Ebû Bekir döneminde 631-632 yıllarında olduğunu belirtmiştir; Theophanes, *a.g.e.*, 36.

³⁰³ Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 531.

ğunu söyleyerek Müslümanlar üzerine asker gönderip onları kendi dinine katmanın tam zamanı olduğunu haber veriyorlardı. Kendisine ulaşan haber doğrultusunda Hz. Muhammed, genel seferberlik ilan ederek Suriye'ye sefer yapılacağını duyurdu. Yapılan çağrı üzerine her taraftan gönüllü askerler toplandı³⁰⁴.

30.000 kişiden oluşan İslâm ordusu Hz. Peygamber önderliğinde Tebük'e doğru yola çıktı. Ordu Tebük'e ulaştıktan sonra burada yirmi gün bekledi. Ancak gerek Bizans'tan gerekse onu destekleyen Hıristiyan Araplardan bir hareket göremediler. Böylece alınan haberlerin asılsız olduğu anlaşılınca Müslümanlar Medine'ye geri döndüler³⁰⁵.

Tebük'te yirmi günlük bekleyiş sırasında Hz. Peygamber, tekrar İslâm'a davet ve en azından tebaası arasında din seçme özgürlüğünün olması için Herakleios'a bir mektup yazmıştır. Hz. Peygamber bu mektubunda da Dihye b. Kelbî'yi elçi olarak görevlendirmiştir. Peygamberin gönderdiği mektuba Tanahût adlı bir elçi aracılığıyla kaçamak cevaplar veren Herakleios aynı zamanda küçük düşürücü bir hareketle Hz. Muhammed'e hediye olarak birkaç gümüş para göndermiştir³⁰⁶.

4.2. Hz. Ebû Bekir Dönemi (632-634)

Hz. Peygamber 13 Reblülevvel /18 Haziran 632 Pazartesi günü vefat etti. Onun vefatının ardından Müslümanlar, Hz Ebû Bekir'i devlet başkanları (Halife) olarak seçtiler. Hulefâ-yi Raşidîn'in ilki olan Ebû Bekir, halife olduktan sonra ilk olarak İrtidat (dinden dönme ve yalancı peygamberler) hareketleriyle uğraştı. Meydana gelen olayları bastırdıktan ve devletin iç huzurunu sağladıktan sonra 12/633 yılında İmparator Herakleios'a, İslâm dinine davet amacıyla Hişâm b. As, Ubâde b. Sâmit ve Nu'aym b. Abdullah'tan oluşan üç kişilik bir elçilik heyeti gönderdi. Bu elçilik heyeti Konstantinopolis'e gittikten sonra imparator tarafından kabul edildi. Onları üç gün boyunca kendi misafirleri gibi ağırlayan imparator, ardından onlara hediye ve davet mektubunun cevabını vererek ülkelerine gönderdi³⁰⁷.

³⁰⁴ *History of al-Tabari*, IX, 47; Tebük Seferi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *a.g.e.*, (Tevbe Süresi, 49/81/107/118/119 ayetleri) 196, 201, 205, 207; el-Taberî, *a.g.e.*, V, 746-747; Hizmetli, *a.g.e.*, 357; Algül, *Âlemlere Rahmet*, 146; İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi", *DİA*, XL, İstanbul, 2011, 228.

³⁰⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, V, 61; Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 533-534; Yiğit, *a.g.m.*, 229.

³⁰⁶ *History of al-Tabari*, IX, 48; İbn Kesîr, *a.g.e.*, V, 61-62.

³⁰⁷ Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 27-30; Hodgson, *a.g.e.*, I, 138; Claude Cahen, *İslâmiyet (Doğuştan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar)*, (çev. Esat Nermi Erendor), Ankara, 2000, 23; Mustafa

4.2.1. Ecnâdeyn Savaşı (28 Cemaziyelevvel 13 / 30 Temmuz 634)

Halife Ebû Bekir, Hicri 12. yılın sonunda /Şubat 634 veya 13. yılın başında/Mart 634'de kumandanlarından Amr b. Âs'ı Filistin'in, Şürahbîl b. Hasene'yi Ürdün'ün, Yezid b. Ebû Süfyan ile Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı da Suriye'nin ele geçirilmesiyle görevlendirdi³⁰⁸.

Amr b. Âs, Eyle (Akabe) üzerinden Güney Filistin'e, diğer kumandanlar ise Tebük-Maan yoluyla Ürdün ve Suriye bölgelerine sevk edildiler. Yezid b. Ebû Süfyan, Ölüdeniz'in güneyinde Vadî'l-Arabe'de Sergios kumandasındaki Bizans ordusunu mağlup etti. Sağ kalan Bizans askerleri kaçarak Müslüman askerlerinden kurtulmaya çalışsalar da bunu başaramadılar. İki taraf arasında Filistin yakınlarındaki Dathin'de 4 Şubat 634'de meydana gelen mücadelede Komutan Sergios 300 askeri ile beraber hayatını kaybetti. Komutan Sergios'un kaybı ve Müslümanların ilerleyişi Herakleios'un acil müdahalesini gerektirdi. İmparator, kardeşi Theodore komutasında 100.000 kişilik bir orduyu, Filistin'i işgal eden Amr b. Âs'ın üzerine gönderdi. Kendisi bizzat savaşa katılmadı lakin Emesa'da (Hims) savaşın sonuçlarını takip edecekti³⁰⁹.

İki ordu 28 Cemaziyelevvel 13/30 Temmuz 610 tarihinde Ecnâdeyn³¹⁰ denilen yerde karşı karşıya geldiler. Amr b. Âs, Bizans komutanı Theodore'nin kalabalık ordusuna karşı mücadele edemeyeceğini anladı. Bunun üzerine Halife Ebû Bekir'e haber göndererek takviye kuvvet istedi. Halife, Komutan Amr b. Âs'ın yardım talebi üzerine Hîre'de³¹¹ bulunan Hâlid b. Velîd'e haber göndererek Suriye'deki ordunun başına geçmesini emretti. Çok geçmeden gelen takviye kuvvetle, meydana gelen savaş Müslümanlar kazandı. (28 Cemaziyelevvel 13/30 Temmuz 634)³¹². Kazanılan Ecnâdeyn savaşı sonucunda Müslümanlar, Damaskus ve Emesa'yı ele geçirdiler. Sa-

---

Fayda, "Hulefâ-yı Raşidîn", *DİA*, XVIII, İstanbul, 1998, 326. Avcı, *İslâm-Bizans*, 56; Herakleios'un, Halife Ebû Bekir'e cevap olarak gönderdiği mektupta şöyle yazdığı rivayet edilir; "Nefsim tahtımı bırakmama izin verseydi, İslâm'a girip sizin aranızda bir köle olarak dahi yaşamak isterdim"; Avcı, *İslâm-Bizans*, 56-57.

³⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 382; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 93; Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 33.

³⁰⁹ el-Belâzurî, *a.g.e.*, 163-164; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 382; Kaegi, *Bizans*, 153-154.

³¹⁰ Günümüzde İsrail sınırları içerisinde kalan Samt vadisi üzerindeki Ramla ve Bayt Jibrin arasında bir yer olduğu tahmin edilmektedir; Kaegi, *Bizans*, 153.

³¹¹ Bugün Irak'ın Necef iline bağlı bir kaza merkezi olup Kûfe'nin 5 km. güneyinde ve Kûfe ile Havernak arasında bulunan Kinîdre höyüğünün güneydoğusunda, Fırat nehri kenarında yer alan geniş bir ova; Hüseyin Ali ed-Dâkûkî, "Hîre", *DİA*, XVIII, İstanbul, 1998, 378.

³¹² İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr, Ecnadeyn savaşını Yermük'ten sonra, tarih olarak ise 15/636 olarak zikretmektedir; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 382-383; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 12.

vaşı kaybettikten sonra kaçarak Herakleios'un yanına giden Theodore, İmparatorun öfkesiyle karşılaşmıştır. Daha sonra tutsak edilerek Konstantinopolis'e gönderilmiştir³¹³.

4.3. Halife Ömer Dönemi (634-644)

4.3.1. Fihl Savaşı ve Dımaşk (Şam)'ın Müslüman Araplar Tarafından Alınması

Halife Ebû Bekir, 13 634'te hastalanınca sahabelerle hilafet meselesini konuşarak yerine, veliahtı olarak Ömer b. Hattâb'ı seçti. Böylece, Hz. Ebû Bekir'in ölümünün ardından Müslümanların başına geçen Ömer b. Hattâb Mescid-i Nebevî'de biat aldıktan sonra Hz. Ebû Bekir'in yarım bıraktığı Mezopotamya coğrafyasının işgaline devam etti³¹⁴.

Ecnâdeyn savaşı sonrası Damaskus ve Emesa'yı ele geçiren Müslüman ordusu bu şehirlerin ardından Dımaşka doğru harekete geçti. Bu hareketten haberdar olan Bizans ordusu acil bir şekilde Dımaşk halkına Emesa'dan takviye asker gönderdiler. Ayrıca Bizans ordusunun büyük bir kısmı da Filistin yakınlarındaki Fihl mevkinde mevzilendi. Herakleios'un, bu iki şehir için aldığı tedbirler karşısında İslâm ordusu Komutanı Ebû Übeyde ilk olarak Dımaşk'ı mı yoksa Fihl'i mi işgal edeceğini bilemedi. Bunun üzerine Halife Ömer'e mektup yazarak durumu bildirdi. Halife Ömer, Dımaşk'ın yönetim merkezi olması sebebiyle bu şehirden başlamasını ardından Fihl'e geçmesi gerektiğini söyledi. Haberi alır almaz Dımaşk'a doğru harekete geçen Komutan Ebû Übeyde, Halid b. Velfîd'i ordunun merkez komutanı olarak atadı. Kendisi ise ordunun başka bir cenahına geçti. Bir kısım askerini de Ammara b. Maşî adındaki sahabenin komutasında Fihl mevkinde gönderdi. Maşî'nin komutasında olan birlik Fihl'e varır varmaz beldeyi kuşattı ve çok geçmeden kalesini ele geçirdi³¹⁵.

Müslümanların ilerleyişi karşısında zor durumda kalan Herakleios, Dımaşk'ta bulunan Bizans Komutanı Nastas'a takviye birlik göndermek için harekete geçti. Fa-

³¹³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 383; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 95; el-Belâzurî, *a.g.e.*, 163-164; *Doğuştan Günümüze*, I, 44-45; Hodgson, *a.g.e.*, I, 142-143; Norwich, *a.g.e.*, I, 249; Walter E. Kaegi, *Bizans*, 155; Hakkı Dursun Yıldız, "Ecnadeyn Savaşı", *DİA*, X, İstanbul, 1994, 385.

³¹⁴ Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, *a.g.e.*, I, 67-84; Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, XXXIV, İstanbul, 2007, 45.

³¹⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 392; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 37.

kat Komutan Ebû Übeyde, gelecek olan takviye kuvveti engellemek için daha önce den Dımaşk'a sınır olan Filistin ve Emesa'ya İslâm birliklerini yerleştirmişti. Yerleştirilen Müslüman birlikler, şehrin etrafını tamamen sarnca Dımaşk Komutanı Nastas şehri tek başına savunmak zorunda kaldı. Müslümanlar, Dımaşk'ın ele geçirilmesi için bütün önlemleri aldıktan sonra şehri üç koldan kuşatmaya başladılar. Müslümanların saldırısı karşısında Dımaşk halkı bütün gücüyle savaşa da, İslâm ordusu karşısında uzun süre dayanamadı. Bunun üzerine Emesa'da olan Herakleios'a kendilerine derhal yardımda bulunması için haber gönderdiler. Fakat bu haber Herakleios'a ulaşsa da takviye olarak gönderilen Bizans kuvvetleri Dımaşk'ın sınırında durdurulacaktı. Bir süre sonra bunu farkederek şehir halkının umutları tükendi ve güçleri zayıfladı. Böylece üstünlük Müslümanların tarafına geçmişti ki kış mevsiminin gelmesiyle mücadeleye ara vermek zorunda kaldı³¹⁶.

Mücadeleye ara verildiği sırada Bizans Komutanı Nastas, bir ziyafet tertiple-di ve bütün maiyetindeki askerleri de bu yemeğe davet etti. Bu ziyafet sırasında yiyip içen Dımaşklılar nöbet yerlerini terkederek evlerine çekildiler. Bu durumu fark eden Hâlid b. Velîd, askerlere haber vererek Dımaşk surlarına doğru harekete geçti. Surlar üzerinde Bizans askeri bulunmayınca rahat bir şekilde hareket eden Hâlid b. Velîd ve Müslüman kuvvetleri, kementler yardımıyla tırmanarak şehrin iç tarafına girmeyi başardılar. Dımaşk surlarını geçtikten sonra önlerine çıkan bütün Bizans askerlerini öldüren Müslümanlar, şehrin kapısına doğru ilerlediler. Müslümanlar Halid b. Velîd komutasında kapıdaki muhafız kuvvetlerini de öldürdüğünde, Dımaşk halkı meydana gelen olayların farkına vardı. Halkın durumu öğrenmesi şehirde büyük bir kargaşa çıkmasına sebep oldu. Bu kargaşaya rağmen Hâlid b. Velîd Bizans askerlerini öldürmeye devam etti. Korkuya kapılan Dımaşklılar derhal Komutan Ebû Übeyde'ye giderek barış teklifinde bulundular (14/635)³¹⁷. Yapılan barış teklifini kabul eden Ebû Übeyde, daha sonra Fihl üzerine hareket etmek için hazırlıklara başladı³¹⁸.

Şehrin barış yoluyla alınmasının ardından Komutan Ebû Übeyde, Yezid b. Ebi Süfyan'ı bir kısım kuvvetle birlikte Dımaşk'ta bıraktı ve Fihl'e doğru harekete geçti. Ebû Übeyde'nin bir kısım birlikle Fihl'e daha önce gönderdiği, Komutan Mah-

³¹⁶ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 392; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 38.

³¹⁷ Dımaşkın Müslümanlar tarafından alınmasına dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; el-Belâzurî, *a.g.e.*, 173-180.

³¹⁸ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 393; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 38; el-Belâzurî, *a.g.e.*, 173.

şi şehir kalesini kuşatmıştı. Bu durum üzerine halk canlarını güvence altına almak için Beysan taraflarına çekilmiş ve burada bulunan arazilerin sularını Fihl beldesinin çevresine akıtarak Müslümanlarla aralarında sınır oluşturmuşlardı. Amaçları Fihl'den gelecek olan Müslümanların onlara saldırması durumunda düşmanın çamura dönen araziye saplanmasıydı. Bu durumu gören Komutan Ebû Übeyde Bizanslıların kurduğu tuzağı Halife Ömer'e bildirdi³¹⁹.

Müslümanlar Halife Ömer'in haberini beklerken Bizanslılar, Mihrak oğlu Saklar'ın komutasında onların üzerine ani bir şekilde hücum ettiler. Fakat o sırada Müslüman birlikleri savaş için hazırda bekliyorlardı. Bu beklenmedik durum karşısında şaşırarak Bizans kuvvetleri bozulmaya başladılar. Bu bozulmayı farkederek süvari birliklerinin Komutanı Şurahbîl b. Hasene, derhal Bizans kuvvetlerinin üzerine harekete geçti. Gece karanlığına kadar olan savaşı Müslümanlar kazandı ayrıca Bizans komutanlarından Saklar ve Nastas, bu mücadele sonucunda öldürüldü. Sağ kalan Bizans birlikleri, komutanlarının ölümü ardından kaçışmaya başladılar ve nereye gideceklerini bilemediklerinden Fihl halkının Müslümanlar için hazırladığı tuzak olan çamura saplandılar. Onların çamura saplanmaları üzerine Müslüman kuvvetlerinin işi kolaylaştı ve İslâm kaynaklarına göre şehirde bulunan 80.000'e yakın Bizans askeri öldürüldü. Böylece 28 Zilkade 13'te /23 Ocak 635'de Fihl beldesi ele geçirildi ve ganimetler Müslümanların arasında paylaşıldı³²⁰.

4.3.2. Mercu'r-Rûm Hadisesi ve Emesa, Hama, Baalbek, Lazikiyye'nin Müslüman Araplar Tarafından Alınması (14 / Eylül 635)

Mercu'r-Rûm, Dımaşk'ın 35 kilometre güneyinde bir ovadır. Belâzurî bu savaşın 14/635, İbnü'l-Esîr ise 15/636 yılında gerçekleştiğini aktarmaktadır³²¹.

İslâm ordusu Fihl beldesini ele geçirdikten sonra, Halife Ömer'in emri üzerine komutanları Ebû Übeyde ve Halid b. Velîd ile birlikte Emesa'ya hareket etmeye başladı. Müslümanlar yollarına devam ettiği sırada, İmparator Herakleios'un durumdan haberi olmuş ve Müslümanların üzerine *Patricius* Theodor komutasında olan bir askerî birliği Emesa'daki kuvvetlere yardım etmek üzere göndermişti. Herakleios'un

³¹⁹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 394; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 44.

³²⁰ Halife b. Hayyât, *a.g.e.*, 155; Sebeos, *a.g.e.*, 50; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 394; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 45.

³²¹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 449; el-Belâzurî, *a.g.e.*, 169.

emriyle Emesa'ya doğru harekete geçmiş olan Theodor, Dımaşk'ın batısında bulunan Mercu'r-Rûm denen yere gelerek burada ordugâhını kurdu. Onu takiben Ebû Übeyde de karargâhını kurmak için bu bölgeye vardı³²².

Komutan Theodore Mercu'r-Rûm'a vardıktan kısa bir süre sonra bir diğer Bizans komutanı olan Şenes, Theodore'ye yardım etmek için ordugâhın bulunduğu bölgeye geldi. Komutan Şenes'in takviye kuvvetle bölgeye vardığında Ebû Übeyde hemen harekete geçerek Bizans ordusunun üzerine hücumla başladı. Kendisi Komutan Şenes'in üzerine doğru giderken Hâlid b. Velîd'i de Theodore ile mücadeleye sevketti. İki taraf arasında meydana gelen şiddetli çarpışmalar sonrasında Müslümanlar karşısında, Bizans ordusu mücadeleyi kaybetti. Yapılan savaş sırasında Müslümanların yapmış olduğu savaş taktiği (ordunun arkasından dolanma) Komutan Theodore'nin ve Bizans ordusunun büyük bir kısmının ölmesine sebep oldu³²³.

Savaş sonrası Bizans askerlerinden sağ kalmış olan bir kısmı kaçarak Emesa'ya doğru hareket etti. Savaşın kaybedildiğini ve askerlerin kaçtığını Herakleios öğrenince hemen Emesa komutanını harekete geçirerek Müslümanların üzerine gitmesini emretti. Bu sırada kendisi de Edessa'ya doğru harekete geçmekteydi. İslâm orduları komutanı Ebû Übeyde ise kaçan askerlerin ardından, yönünü Emesa'ya çevirdi. Yol üzerinde bulunan Baalbek (Lübnan/Baalbek) şehrini muhasara ettikten sonra Emesa yakınlarına gelerek burada karargâhını kurmak için hazırlıklara başladı. İslâm askerlerin belirlenen yere karargâhı kurdukları sırada, Emesa halkı hemen harekete geçerek onlara saldırmaya başladı. Şehir halkının ani baskısıyla iki taraf arasında başlayan savaş kış mevsiminin çetin geçmesi ve Herakleios'un yardım için söz verdiği kuvvetlerin gelmemesi sebebiyle sona erdi. Halk, Ebû Übeyde'den eman dileyerek onunla anlaşma yaptılar. Yapılan görüşmeler neticesinde yıllık 170.000 dinar ödemeleri karşılığı, 14/635 yılında anlaşma yapıldı. Ebû Übeyde anlaşmanın ardından şehrin idaresini Ubâde b. Sâmit el-Ensârî'ye bırakarak Hama üzerine yürüdü. Hama halkı da Müslümanlara karşı bir direniş göstermeden cizye ve haraç karşılığında anlaşmaya razı oldular³²⁴.

Emesa ve Hama ele geçirildikten sonra Ebû Übeyde Lazikeyye'ye doğru harekete geçti. Suriye'nin sahil bölgesinde Emesa sınırları içerisinde bulunan bir şehir

³²² İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 448; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 88.

³²³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 449; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 89.

³²⁴ Halife b. Hayyât, *a.g.e.*, 156; *History of al-Tabari*, XII, 175-178.

olan Lazikiyye, Müslümanların saldırıları karşısında halkı ile direndi. Şehrin sağlam surları olması sebebiyle İslâm orduları bir netice alamadılar. Bunun üzerine Komutan Ebû Übeyde, İslâm kaynaklarının bildirdiğine göre farklı bir taktik uygulayarak savaşı kazanmıştır. Şöyleki, Ebû Übeyde şehirden uzak bir yere ordugâh kurduktan sonra atlı askerlerin saklanacağı çukurlar kazdırmaya başladı. Bu sırada kendisi de ordusu ile beraber geri dönüyormuş gibi hareket ederek ordugâha döndü. Durumdan habersiz olan Lazikiyye halkı Müslümanların geri çekildiğini düşünerek şehrin kapısını açıp dışarı çıkınca, çukurlardaki askerler çıkararak şehre girdi. Böylece atlı askerler Ebû Übeyde'nin savaş taktiği ile şehri ele geçirmeyi başardı³²⁵.

4.3.3. Yermük Savaşı (12 Receb 15 /20 Ağustos 636)

Müslümanların Suriye ve Irak topraklarında ilerlemesi Herakleios'u endişeye sevk ediyordu. Sâsânîlerle daha yeni mücadeleden çıkmış, kaybettiği toprakları geri almanın coşkusunu yaşayamamıştı. Müslümanların daha fazla Bizans toprağını ele geçirmelerine izin vermemeliydi ve onları bu topraklardan söküp atmalıydı. Bunun için yüz bin kişilik bir ordu hazırlayarak Ürdün'ün doğusuna, aynı adı taşıyan nehrin kenarındaki Yermük vadisine Bizans kuvvetlerini sevk etti. Ordunun komutanlığında Theodore Trithourios, onun yardımcısı sıfatıyla da Ermeni Vâhân bulunuyordu. Kendisi ise Antiochia'da kalmayı tercih etti. Bizans ordusunda Gassânî emîrlerinden Cebele b. Eyhem'in komutasında Kudâa, Gassân ve diğer bazı Suriyeli Hıristiyan Arap ve Ermeniler de yer alıyordu³²⁶.

Bizanslıların hazırlıklarından haberdar olan Suriye orduları Komutan'ı Ebû Übeyde b. Cerrâh, Sâsânîlerle savaşmak üzere İran ve Irak'a giden birliklere, birleşerek Yermük vadisine hareket edilmesi konusunda haber gönderdi. İslâm ordularının birleşmesiyle beraber Bûsra'dan dönen Hâlid b. Velîd de orduya katıldı. Sayısal olarak Bizans kuvvetlerinden az olan orduda 40.000 asker bulunuyordu. Bu askerlerin içinde 100'ü Bedir gazisi olmak üzere 1000 kadar sahâbî de vardı. Orduya katıldıktan sonra komutaya geçen Hâlid b. Velîd, kalabalık Bizans ordusunun küçük birlikle-

³²⁵ Belâzurî, *a.g.e.*, 186; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 450-451.

³²⁶ el-Belâzurî, *a.g.e.*, 192-196; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 376-377; Kaegi, *Bizans*, 179-185; Mustafa Fayda, "Yermük Savaşı", *DİA*, XLIII, İstanbul, 2013, 485.

re ayrıldığını gördü. O da ordusunu otuz sekiz küçük bölüğe ayırıp her birinin başına bir kumandan tayin etti³²⁷.

Yermük vadisi üzerinde Bizans'ın ani saldırısıyla başlayan savaşta, Hâlid b. Velîd ilk saldırıları bertaraf etmeye çalışırken Lahm ve Cüzâm kabilelerine mensup bazı askerler savaş meydanından kaçmaya başladı. İki taraf arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldiği sırada bir kum fırtınası ortaya çıktı. Bu bölgeye alışık olmayan Bizans askerleri kum fırtınasından etkilenerek savaşmayı bıraktı. Ancak Müslümanlar Arabistan Yarımadası'nda bu gibi olaylara alışık olmaları sebebiyle kum fırtınasından Bizans askerleri kadar etkilenmediler. Bizans askerlerinin dağıldığını gören Komutan Hâlid b. Velîd, birliklerin üzerine giderek yenilmelerine sebep oldu. Böylece 12 Receb 15 /20 Ağustos 636 tarihinde cereyan eden savaşta Bizans ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Komutan Theodore ve çok sayıda asker öldürüldü. Yermük savaşının hemen ardından Anadolu topraklarına girmek isteyen İslâm komutanlarından İyad b. Ganem, akıncı birliği ile beraber Melitene (Malatya)'ya ulaşarak burayı ele geçirmek istedi. Ancak güçlü bir Bizans savunması ile bu saldırı önledi³²⁸.

4.3.4. Kinnesrin Savaşı (16/637-638)

Komutan Ebû Übeyde, Yermük savaşının ardından Halid b. Velîd'i Kinnesrin (Kuzey Suriye'de bulunan eski bir yerleşim yeri) üzerine gönderdi. Halid b. Velîd ordusuyla beraber şehre yaklaştığı sırada, Müslümanların geleceğini haber alan yerleşik halk başlarında Bizans'ın önemli komutanlarından Minas ile birlikte Müslümanların karşısına çıkmak için hazırlandılar. Şehir halkı savaş için hazırlıklarını bitirmeden Müslümanlar, Kinnesrin'e girdiler ve çok geçmeden iki taraf arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Yapılan mücadele sırasında Bizans Komutanı Minas öldürüldü. Onun ölümü halk arasında büyük üzüntü ve şaşkınlığa sebep oldu. Komutan Minas'ın öldürülmesiyle savaşa devam edemeyen halk kaçarak şehir kalesine sığındılar. Kaleden, savunmaya geçmek isteseler de İslâm ordusunun sürekli taa-ruzu karşısında bunu başaramadılar. Böylece halk Müslümanlar karşısında kaybettik-

³²⁷ el-Belâzurî, *a.g.e.*, 196; Theophanes, *a.g.e.*, 37; Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 55; Fayda, "Yermük", 485.

³²⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 23; Theophanes, *a.g.e.*, 38; *The Chronicle of Michael The Grant*, 124; Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 56; Walter E. Kaegi, *Bizans*, 203; Fayda, "Yermük", 485.

lerini anlayınca Halid b. Velîd'den 16/637-638 yılında eman dilemek zorunda kaldı³²⁹.

Kinnesrin savaşı meydana geldiği sırada Herakleios, Edessa'da idi. Şehrin kaybedildiğini haber alınca büyük bir üzüntüye kapılarak Konstantinopolis'e dönme-ye karar verdi. Edessa'dan ayrılacağı vakit Suriye topraklarını tamamen kaybetmenin verdiği bir hüznle, bu bölgeye son kez bakıp küçük bir veda konuşması yaptı³³⁰. Büyük çabalar sonucu kazandığı toprakların kaybının ardından Herakleios, 638 yılında başkente dönmek üzere harekete geçti. Onun, başkente doğru yola koyulduğu sırada Halid b. Velîd'in komutasında olan birlik Dımaşk'tan, Herakleios'u öldürmek üzere harekete geçti. Halid b. Velîd aynı zamanda diğer bir İslâm komutanı olan Amr b. Malik'i de Kûfe'den bu iş için çağırılmıştı. İki Müslüman komutan Kırkesium (Suriye'nin Deyrizor ilinin Busayra ilçesi) denenen yerde buluştular ve imparatoru yolda yakalayıp öldürmek üzere hızlı hareketlerle, gidilen güzergâhı takip etmeye başladılar. Komutanların hızlı hareketleri Herakleios'a yetişmeye yetmedi, çünkü komutanlar Herakleios'u takip etmeye çalışırken o, başkent Konstantinopolis'e varmıştı. Khalkedon'a kadar gelebilen komutanlar buradan elleri boş bir şekilde Dımaşk'a dönmek zorunda kaldılar. Herakleios olası bir faciadan kıl payı kurtulmuş olsa da Müslümanların, Bizans topraklarında bu kadar rahat bir şekilde gezinmesi askerî zayıflığın bir göstergesi olması bakımından dikkate şayandır³³¹.

4.3.5. Haleb, Antiochia ve Menbiç'in Müslüman Araplar Tarafından Alınması (16/637)

Müslüman ordusu, Kinnesrin'i anlaşma ile aldıktan sonra doğruca Haleb üzerine yürüdü. Haleb halkı ilk olarak kendilerini savunmuş olsalar da Müslümanlara karşı gelemeyeceklerini anlayarak 16/637 yılında Ebû Übeyde'den eman dilediler. Haleb halkı ile anlaşma yapıldıktan sonra Ebû Übeyde, Antiochia'ya doğru yola çıktı. Yolda iken Bizanslı askerlerin saldırısına uğrayan Müslümanlar, onları mağlup ederek Antiochia'ya sığınmaya mecbur ettiler. Bizanslılar şehre sığınınca Ebû Übey-

³²⁹ *History of al-Tabari*, XII, 178-179; Belâzurî, *a.g.e.*, 206; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 452; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 90, 91.

³³⁰ Herakleios'un veda konuşması şu şekilde rivayet edilmektedir; "Selam sana Suriye, bu bir veda sonradan bir birleşme olmayacak. Bundan sonra sana hiçbir Bizanslı, uğursuz çocuk dünyaya gelmedikçe korkusuzca giremeyecektir. Keşke o çocuk doğmasa" *History of al-Tabari*, XII, 182; İbnü'l-Esîr, II, 453; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 91.

³³¹ *History of al-Tabari*, XII, 181-183; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 91.

de komutasındaki ordu Antiochia'yı kuşatma altına aldı. Bu şiddetli kuşatmanın ardından hem şehir halkı hem de şehre sığınan Bizanslı askerler Ebû Übeyde'den eman dilemek zorunda kaldılar. Anlaşmanın ardından Antiochia'nın bütün ilçe ve köyleri de Müslümanların eline geçti³³².

Ebû Übeyde kendi birliği ile Antiochia'yı ele geçirirken, bir diğer yandan Komutan İyâd b. Ganm'de Menbiç'e doğru harekete geçmişti. Birliğiyle Menbiç'e geldiği sırada Antiochia şehri 16/637 yılında Müslümanların eline geçti. Antiochia'nın alındığını haber alan Menbiç halkı Komutan İyâd b. Ganm ile anlaşma yaparak şehri teslim etmek zorunda kaldılar³³³.

4.3.6. Jarusela'm'ın Müslüman Araplar Tarafından Alınması (17/638)

Ebû Übeyde b. Cerrâh komutasındaki Müslümanlar, bir yıl sonra kutsal şehir Jarusela'm'ı ele geçirmek için harekete geçti. Patrik Sophronios'un yönetimi altında bulunan Jarusela'm, Müslüman saldırılarına uzun müddet dayandı. Fakat yiyecekleri hızla azalıyordu ve çevredeki yerleşim yerlerinin Müslümanların ellerinde olması, Jarusela'm'a, Konstantinopolis'ten gelecek yardımların ulaşmasını engelliyordu. Aynı zamanda bu bölgedeki ordu noksanlığı şehrin savunmasını zorlaştırıyordu. Bu iki önemli sebep nedeniyle Kutsal şehir Jarusela'm, Müslümanların saldırılarına daha fazla dayanamadı. Müslümanların karşısına çıkan Patrik Sophronios, halkının açlıktan kırılmasını istemediğinden, onlara şehri teslim edeceğini söyledi. Fakat bunun için bir şartı vardı, Halife Ömer bizzat Jarusela'm'a gelirse şehir Müslümanlara teslim edilecekti. Meydana gelen bu olaydan haberdar olan Halife Ömer 17/638³³⁴ derhal Jarusela'm'a gelerek şehri Patrik Sophronios'tan teslim aldı. Jarusela'm'ın kaybedilişi Hıristiyan âleminde büyük üzüntüye sebep oldu. Bu arada Herakleios'un büyük mücadeleler sonrası Sâsânîlerden kurtardığı Kutsal Haç, Bizanslılar tarafından gizlice kaçırlarak Konstantinopolis'e getirildi³³⁵.

³³² Halife b. Hayyât, *a.g.e.*, 166; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, 454.

³³³ Halife b. Hayyât, *a.g.e.*, 166; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, 454.

³³⁴ Verdiğimiz tarih Belazûrî'nin rivayet ettiği tarihtir. Ayrıca Jarusela'm'ın, Müslümanlar tarafından alınması Taberî ve İbn Kesîr'e göre 15/636 tarihinde, Halife b. Hayyât ve İbnü'l-Esîr'e göre ise 16/637'de olmuştur; *History of al-Tabari*, XII, 192; Belâzurî, *a.g.e.*, 198; İbn Kesîr, *a.g.e.*, 96; Halife b. Hayyât, 167; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 458.

³³⁵ *History of al-Tabari*, XII, 189-192; Sebeos, *a.g.e.*, 51; Theophanes, *a.g.e.*, 39; *The Chronicle of Michael The Grant*, 126; Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 93-94; Norwich, *a.g.e.*, I, 249; Casim Avcı, "Kudüs", *DİA*, XXVI, Ankara, 2002, 327.

4.3.7. El-Cezîre'nin Ele Geçirilmesi (17/638)

El-Cezîre, Anadolu-Irak-Suriye bölgelerini birbirine bağlaması bakımından büyük bir tarihî ve stratejik öneme sahiptir. Bugün bölgenin kuzey yarısı Türkiye, güney yarısı ise Suriye ve Irak topraklarında bulunmaktadır. Ortaçağda bu bölge üç kısımdan oluşmaktaydı. İlk kısım olan Diyârımudar; Edessa, Harran, Rakka, Samsat ve Re'sül'ayn'dan oluşmaktaydı. İkinci kısmını oluşturan Diyârrebîa ise; Musul, Nusaybin, Sincar (Irak), Dârâ, Cizre şehirlerinden meydana gelmekteydi. Son kısım olan Diyârbekir'de ise; Âmida, Mardin, Meyyâfârikin ve Hasankeyf yer almaktaydı³³⁶.

Jarüselam'ın ele geçirilmesinin ardından, 18/639 yılında Ebû Übeyde öldü. Onun yerine Komutan İyad b. Ganem geçerek İslâm orduları komutanlığını devraldı. İyad b. Ganem görevi devralmasının ardından, beş bin kişilik bir askerî birlikle el-Cezîre bölgesine sefere çıktı. Bu sefer neticesinde Rakka, Harran, Edessa, Âmida, Meyyafarikin, Mardin, Erzen (Garzan) gibi doğu vilayetleri İslâm orduları tarafından ele geçirildi³³⁷.

4.3.8. Armenia Bölgesindeki Bir Kısım Yerin Müslüman Araplar Tarafından Alınması (19/640)

Ermeni generali olan Theodore Reshtuni, Müslümanların Mezopotamya topraklarını ele geçirmeye başladığı andan itibaren Armenia bölgesini korumak için çalışmalarına başladı. Ermenilerin yerleşik olduğu bu bölge bir nevi Bizans'ın doğu kapısı görevindeydi. Herakleios'da bunun farkında olduğu için bölgeye ileri gelen komutanlarını ve onlarla beraber büyük bir askerî birliği göndermişti. Müslümanların olası saldırılarından korunmak isteyen General Theodore ilk olarak kendi yurdu içerisinde olan Aght'amar (Van/Akdamar) adasını bir üs olarak hazırladı. Fakat Ermenia'da uzun süredir yerel yöneticiler arasında büyük bir iç çekişme hâkimdi. Bölgeyi koruyacak Ermeni ordusu Suriye'nin savunmasında kullanıldığı için çok yıpranmıştı. Aynı zamanda Herakleios'un *Tek irade* öğretisiyle kiliseleri birleştirme ça-

³³⁶ Ramazan Şeşen, "Cezîre", *DİA*, VII, İstanbul, 1993, 509.

³³⁷ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 486-488; el- Belâzurî, *a.g.e.*, 246-247; el-Cezîre bölgesinin Müslüman Araplar tarafından alınması ile ilgili İslâm kaynaklarında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Yalnız bir rivayette; Herakleios'un Emesa'ya gelerek meskûn şehir halkına saldırısı olduğu aktarılmaktadır. Bu tarihlerde Herakleios'un Konstantinopolis'te olması muhtemel olduğu için, kannatimizce bu rivayet doğru değildir; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 485; Ayrıca diğer rivayetler için bkz; el- Belâzurî, *a.g.e.*, 246-260; İbn-Kesîr, *a.g.e.*, VII, 125-132.

bası, bölgede ayrılıklara sebebiyet veriyordu. İşte bu önemli sebepler, Armenia bölgesinin güçsüzleşmesini ve Müslümanların burayı kolaylıkla ele geçirmesini sağlayacaktı. Bu arada İslâm Komutanı İyad b. Ganem'de ele geçirdiği bölgelerin korunması için uğraş veriyordu. Özellikle söz konusu bölgelere Ermeni baskınlarını önlemeliydi. Bu sebeple 18/639 yılında Armenia bölgesi üzerine hareket etmeye karar verdi. Doğu vilayetlerinin birçoğunu ele geçiren Müslümanlar 19/640 yılında Bitlis'e kadar ulaştılar. Şehrin halkıyla barış yapan Komutan İyad b. Ganem daha sonra Taron bölgesi (Muş), Berkri vadisi (Muradiye/Van) ve Ararat bölgesini de ele geçirdi. Bu bölgelerin ardından Dvin'e hareket etse de burayı ele geçirip geçirmediği belirsizdir³³⁸.

4.3.9. Mısır ve Alexandria'nın Müslüman Araplar Tarafından Alınması (20/641-21/641-642)

Jarusalem'in Müslümanlar tarafından ele geçirilmesini ardından, iki yıl sonra 20/641 Mısır da Bizans torağı olmaktan çıktı. Mısır topraklarının kaybedilmesi Bizans için son derece sıkıntı verici oldu. Bu bölge uzun süreden beri Bizans'ın tahıl anbarı olarak kullanılıyordu aynı zamanda kâğıt üretimi (papirüs) ve bazı gerekli ürünler de Mısır ve çevresinden sağlanıyordu. Bunların yanı sıra bu bölgeden gelen yüksek vergiler ve asker temini imparatorluk için Mısır'ın önemini ortaya koyuyordu. Mısır genel valisi Patrik Kyros idi. Uyguladığı baskıcı politika sayesinde yerel halk tarafından sevilmiyordu. Monofizit olan yerel halk Kyros'un yanı sıra Bizans hükümeti tarafından da sürekli olarak baskıya maruz bırakıldı. Böylece Ortodoksluğun merkezinde olan Bizans'ın, Monofizitizm'i kabul edememesi Mısır halkının şehri Müslüman Araplara teslim etmesini kolaylaştırdı. Yemenli askerlerden meydana gelen 3000 kişilik bir ordunun başında Komutanı Amr b. el Âs, 12 Aralık 639 tarihinde Mısır'ın sınır şehri olan el-Arîş'e vardı ve hiç zorluk çekmeden burayı ele geçirdi. Daha sonra Pelusium (Faramâ)'u zapteden Komutan Amr, (bugünkü Kahire yakınlarında bulunan Bizans kalesi) Babylon üzerine yürüdü. Medine'den 5000 kişilik yardımcı kuvvetin gelmesiyle Amr, 641 Temmuzunda Bizanslılara karşı kolay bir zafer kazandı ve ertesi yıl Babylon kalesi Müslümanlar tarafından ele geçirildi. Bu tarihten sonra Bizans'ın elinde yalnız Alexandria (İskenderiye) kalmıştı. Bir yıl kadar devam eden kuşatmadan sonra Komutan Amr ve Alexandria Patriği, şehirdeki

³³⁸ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 488-489; Kaegi, *Bizans*, 286-289.

Bizans askerlerinin bölgeyi terketmesi şartıyla 21/641-642 yılında anlaşmaya vardılar. Ancak Herakleios'un saltanatından sonra 645 yılında Bizans, Alexandria'yı geri almak için harekete geçti. Deniz yoluyla yapılan bu teşebbüs geçici bir başarı kazandıysa da, ertesi yıl Bizanslılar geri çekilmeğe mecbur oldular³³⁹.

5. HERAKLEİOS'UN SALTANATININ SONU VE ARDINDAN YAŞANAN TAHT KAVGALARI

Sâsânîlere karşı seferleri bizzat idare etmiş olan Herakleios, Müslüman Araplarla olan mücadelelerde yeterince etkin olamadı. Arapların Mezopotamya topraklarında ilk ilerleyişini Antiochia'dan ya da Edessa'dan komuta etse de Yermük ve Kinnesrin savaşının ardından, yenildiğini farkederek Konstantinopolis'e dönmek zorunda kaldı. Büyük mücadelelerin ardından ele geçirdiği topraklar yavaş yavaş ellerinin arasından kayıp gitti. Suriye'den dönmesinin ardından uzunca bir süre Anadolu yakasında, Hieria sarayında kaldı. Tam bir sene boyunca Konstantinopolis'e gideemedi. Nedeni bilinmez ama muhtemel yenilgiden kaynaklı psikolojik bir buhran sebebiyle denizi görmeye tahammülü yoktu. Ancak Ermeni generallerden Varaztirots Bagantuni ve yeğeni Theodos'un gayrimeşru oğlu Atalarich'in hükümet darbesine teşebbüs ettiğini haber alınca mecburi bir şekilde Konstantinopolis'e gitmek zorunda kaldı. Yalnız, Herakleios'un başkente gidişi hiç kolay olmadı su korkusu devam ettiği için üzeri toprak ve dallarla kaplanmış gemiler oluşturuldu. Bu gemilerden uzunca bir köprü oluşturularak Boğaz'ı geçip Konstantinopolis'e varması sağlandı. Başkente varır varmaz komplo kurduğu düşünülen Ermeni General Varaztirots Bagantuni, Atalarich ve suçsuz olmasına rağmen yeğeni Theodoros'u, sürgün ile cezalandırdı. Fakat sürgüne göndermeden önce burunlarının ve ellerinin kesilmesini emretti (ki bu imparatorlukta ilk kez verilen bir cezadır). Daha sonra gönderildikleri sürgün yeri olan Malta açıklarındaki Gozo adasına vardıklarında, Thodoros'un vali tarafından ayrıca bir ayağı da kesilmiştir³⁴⁰.

Herakleios darbe teşebbüsünü ortadan kaldırdıktan sonra oğulları arasındaki taht kavgalarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Herakleios yukarıda da bahsettiğimiz gibi

³³⁹ *History of al-Tabari*, XIII, 160-170; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 515-516; Sebeos, *a.g.e.*, 51; Nikephoros, *a.g.e.*, 71-73; Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, (çev. Hakkı Dursun Yıldız) İstanbul, 2009, 77-78; Yıldız, *Doğuştan Günümüze*, I, 96-97; Kaegi, *Bizans*, 30; Casim Avcı, "Mısır", *DİA*, XXIV, Ankara, 2004, 58.

³⁴⁰ Nikephoros, *a.g.e.*, 73; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 103; Norwich, *a.g.e.*, I, 250.

taç giydiği gün Fabia Eudokia ile evlenmiş, ondan bir kızı ve bir oğlu olmuştu. Oğlu Herakleios Konstantinos'un doğumundan kısa bir süre sonra, Fabia-Eudokia sara hastalığı nedeniyle vefat etti (612). Eudokia'nın ölümünden bir yıl sonra imparator, öz yeğeni Martina ile evlendi. Bu izdivaç kilise ve halk tarafından çok fena karşıldı. Halkın ve kilisenin Martina'dan nefret etmesi Herakleios'un karısına karşı sevgisini hiçbir zaman azaltmadı. Fakat bu sevgi imparator için ağır bir imtihandan başka bir şey değildi. Bu imtihanlardan en çetin olanı doğan dokuz çocuğunun ilk ikisinin sakat doğması, dördünün ise erken yaşta ölmesiydi. İmparatoriçe Martina hırslı bir kadındı küçük yaşta (15) olmasına rağmen oğlu Heraklonas'ın veliaht ilan edilmesini istiyordu. Ancak bu hakkın oğlunun değil de, yaş itibariyle Herakleios'un Fabia-Eudokia'dan olan oğlu Konstantinos'a (28) ait olduğunun farkındaydı. Buna rağmen imparatoru sürekli olarak vliiahtlık için rahatsız etmekten çekinmedi. Bu sırada son günlerini yaşamakta olan Herakleios hastalığının verdiği büyük ızdırapla uğraşırken bir yandan da bu konulara açıklık getirmek zorundaydı. Büyük oğlu Konstantinos'un hakkını yiyemezdi fakat çok sevdiği karısını da üzmemek istemezdi. Bunun için imparator her iki oğlunu da veliahtı ilan etti o öldüğünde ikisi beraber imparatorluğu yöneteceklerdi³⁴¹.

11 Mart 641'de Herakleios, vücudunun büyük bölümünün ödem toplaması sebebiyle, hareketli ve mücadeleler dolu yaşamının ardından vefat etti. Onun ölümünden sonra, oğullarının müşterek imparatorluğunu halk hiçbir tepki olmaksızın kabul etti. Fakat İmparatoriçe Martina ve saray ileri gelenlerinin bu durumu kabullenmeye hiç niyeti yoktu. Saray ileri gelenlerinin büyük bir kısmı Konstantinos'un tarafındaydılar. Az bir kısım ise Martina ve oğlu Heraklonas'ı destekliyorlardı. Konstantinos'u destekleyenler çok olsa da o, babasının ölümünün ardından çok geçmeden, 25 Mayıs'ta muhtemelen veremden hayatını kaybetti. Böylece bütün kuvvet Martina'nın eline geçmiş oldu. Konstantinos'un ölümünü fırsat bilen imparatoriçe, acil bir şekilde onun etrafında toplanan saray ileri gelenlerini sürgüne yolladı. Aynı zamanda Patrik Pyrrhos'u (638-641 ilk patrikliği daha sonra 655'de bir yıl daha Konstantinopolis'in patrikliğini yapmıştır) da yanına çekmeyi başardı. Patrik Pyrrhos, Monothelist inanışa sahipti ve onun Martina ile güç kazanması bu anlayışta olan kiliselerin güçlenmesi mânâsına geliyordu. Ortaya çıkan bu durum Ortodoks olan

³⁴¹ Nikephoros, *a.g.e.*, 73; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 104.

imparatorluğun ileri gelenlerinin ve Ortodoks ruhanî sınıfının Martina'dan daha fazla nefret etmesine sebebiyet verdi. Ayrıca Ortodoks olan halkın da hem Martina'ya hem de Patrik Pyrrhos'a duyduğu öfke günden güne büyüyordu. Bu kesimlerde düşmanlık öyle bir hal aldı ki, İmparatoriçe Martina ve Patrik Pyrrhos'un Konstantinos'u zehirlediği iddia edilmeye başlandı. Halk arasında dolaşan bu dedikodudan haberdar olan Konstantinos'un taraftarlarından General Ermeni Valentinus Arsakidos, derhal kendi bünyesinde olan orduyla birlikte Khalkedon'a geldi. General Valentinus, Heraklonas'ı sindirerek, Konstantinos'un oğluna müşterek hükümdar olarak taç takılmasını sağladı. Ancak buna rağmen 641 yılı Eylül ayının sonunda senato tarafından hükümet darbesi yapıldı. Senato kararı üzerine İmparatoriçe Martina ve Heraklonas tahttan azlolundular daha sonra Martina'nın dili Heraklonas'ın ise burnu kesilerek Patrik Pyrrhos ile birlikte Rodos'a sürüldüler. (Bu durum şöyle ifade edilebilir imparatorların ya da veliahtların vücutlarında hiçbir bozukluk sakatlık olamazdı, burun veya dilin kesilmesi ya da gözlerin oyulması şahsın tahtta olan iddiasını ortadan kaldırmak içindi). Heraklonas'ın annesi ile beraber Rodos'a sürülmesinin ardından müşterek imparator olan Konstantinos'un oğlu Konstans 11 yaşında Bizans tahtına oturdu. Böylece Herakleios'un sağlığında başlamış olan taht kavgası sonlanmış oldu³⁴².

---

³⁴² Theophanes, *a.g.e.*, 40; Nikephoros, *a.g.e.*, 77; Ostrogorsky, *a.g.e.*, 104; Norwich, *a.g.e.*, I, 250.

SONUÇ

İmparator Phokas'ın tedhişçi rejimine karşı ayaklanan Carthago Eksarhı Herakleios, oğlu Herakleios yönetiminde büyük bir donanmayı Konstantinopolis'e gönderdiğinde Bizans, ekonomik, sosyal, ikdisadî ve askerî olarak yıkıntı durumundaydı. İmparatorluk hazinesi boşalmış halk vergi yükünün altında ezilmişti. Phokas, selefi Mavrikius'a olan kını sebebiyle ona yakın duran bütün askerleri, hatta ordunun en yetenekli komutanlarını işkence ile öldürtmüştü. Vergilerin sürekli ve gereksiz artışı ile halkın sevgisini kaybeden Phokas, komutanlarına karşı işkencelerle artık nefret edilen bir imparator konumundaydı. Selefinin gütmüş olduğu bu kötü politika Herakleios'un donanmasıyla başkente varıp Bizans İmparatorluğu tahtına oturmasını kolaylaştırdı.

Tarihçiler tarafından son Roma imparatoru olarak anılan Herakleios, selefleri arasında saygıyı en çok hak eden imparatordu. Yıkıntı halinde olan imparatorluğun başına geçtiğinde çok genç ve deneyimsizdi. Bu sebeple imparatorluğu Carthago'dan yönetmek istedi ama halk ve Patrik Sergios onu bırakma niyetinde değildi. Onların desteğiyle Konstantinopolis'te kalan Herakleios acil bir şekilde imparatorluğu her yönden kurtarma hareketine başladı. İlk olarak kilisenin yardımıyla ekonomiyi düzenledikten sonra Thema sistemi ile yeni ve homojen bir ordu kurmayı başardı. Thema, aynı zamanda askerî eyalet sistemini de içinde barındırarak imparatorluğun paralı asker yükünü ortadan kaldırdı.

Herakleios, saltanatı boyunca en büyük mücadeleyi Sâsânîler ve Avarlara karşı verdi. Kurulduğu andan itibaren Anadolu topraklarının doğusunda sürekli olarak tehlike arz eden Sâsânîlere karşı imparator, 622'de mücadeleyi başlatmış 628'de onları durdurmayı başarmıştır. Yapılan savaşların zaferle sonuçlanması hem Herakleios'un askerî dehası hem kurmuş olduğu ordunun başarısı hem de Hazar Türkleriyle kurmuş olduğu ittifaktan ileri gelir.

Herakleios'un Sâsânîler karşısındaki mücadelesi sırasında Avarlar, Sâsânîlerle ittifak kurarak Konstantinopolis'i kuşatmaya başladılar. Meşhur 626 Konstantinopolis kuşatması, Avarların üstün çabası ve her bir sur için inşaa ettikleri kulelere rağmen *Grek Ateşi* sebebiyle başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlığın sonuçları Avarlar için ağır oldu. Avar kağanının taabiyetinde bulunan kavimler ona karşı gelerek bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu bağlamda özellikle Slavlar, Hırvatlar ve Sırp

Herakleios'un saltanatı sırasında Balkan coğrafyasına yerleşerek yarımadanın baskın halklarını oluşturdular.

Sâsânî ve Avar mücadelerinden başarıyla çıkmış olan Herakleios, Kutsal Haç'ı Konstantinopolis'e getirdiğinde Hıristiyan halk tarafından dinin kurtarıcısı olarak görülmüş ve bu durum ona Hıristiyan âlemi içinde büyük bir şöhret kazandırmıştır. Ancak doğu eyaletlerinde yaşayan Nasturî ve Monofizit halkı hükümete yaklaştırmak için yaptığı dinî düzenlemeler Herakleios'un prestijinin düşmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu düzenlemeler imparatorluğun aleyhine işleyerek doğu eyaletlerindeki Nasturî ve Monofizitlerin daha kolay bir şekilde Bizans'tan ayrılmasına sebep olmuştur.

Hz. Muhammed, 610 yılında İslâmiyet tebliğ edildikten sonra Müslümanlığı yaymaya başladı. Bu hareketine Mekke'den başlayan Hz. Peygamber, Müşriklerin kötü davranışları sebebiyle 622 yılında Hicret yolculuğuna çıkarak İslâmiyet dinini yaymaya Medine'den devam etti. Bu tarih itibariyle kurmuş olduğu İlk Müslüman Arap Devleti, sınırlarını genişletmek için Mezopotamya ve çevre bölgeleri ele geçirmek için harekete geçti. Bu devlet ile Bizans İmparatorluğu'nun ilk ilişkileri diplomatik olsa da daha sonra bu durum iki taraf arasında mücadelelere dönüştü. 629 yılından itibaren yapılan mücadeleler de Müslüman orduları Bizans'ın elinde olan Suriye, Filistin ve Mısır topraklarının bütününe ele geçirdiler. Bu toprakların kaybedilmesi Sâsânîlerle yapılan mücadeleler sonucu yorgun düşmüş olan Herakleios'un üzülmüne ve psikolojik olarak yıpranmasına sebep oldu. Kinnesrin savaşının ardından 638 yılında başkente dönen Herakleios, yeğeni Theodoros'un oğlunun darbe teşebbüsü ile karşılaştı. Bu durumu bertaraf ettikten sonra oğulları arasındaki taht kavgalarıyla ilgilenmek zorunda kaldı. Savaşların yorgunluğu, çocukları arasındaki taht kavgası ve hastalığının ilerleyerek bütün vücudunun ödem topaması nedeniyle 30 yıl 5 ay süren saltanatı 641 yılının Şubat ayında ölümüyle sonlandı.

KAYNAKÇA

Ahmetbeyoğlu, A. (2010). Bizans Tarihçi Menandros'un Türkler (Göktürkler) Hakkında Verdiği Bilgiler. *Tarih Dergisi*, II (50), 11-25.

Ahmetbeyoğlu, A. (1980). *Grek Seyyahu Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayınları, 23-24, 29, 52, 55, 57.

Akyol, H. (2018). Bizans-Sasani Mücadelelerinde Urfa (VI. ve VII. Yüzyıllar), *The Journal of Mesopotamian Studies*, III (1), (Ed. M. Nesim Doru), 21-41.

Algül, H. (2005). *Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 11,17-18, 22-23, 33-43, 57-66, 140-141, 146.

Altungök, Ahmet., Bakır A. (2015). Erken Ortaçağlarda Tebriz, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX / 1, 63-99.

Atiya, A. (2005). *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*. (çev. Nurettin Hiçyılmaz). İstanbul: Doz Yayınları. (Eserin orijinali 1968'de yayımlandı), 87, 95-96.

Avcı, A. (2015), *İslâm Bizans İlişkileri (610-847)*. Ankara: TTK Yayınları, 21-22, 44-45, 49, 56.

Aydın, A. (Bşk.). (1991). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (III, 109-110). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (1992). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (V, 478-483). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (1992). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (VI, 230-244). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (1993). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (VII, 509-511). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (1994). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (X, 385). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (1996). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XIII, 397-398, 488-489). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (1997). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XV, 244-280). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (1998). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XVII, 210-215, 328-340). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (1998). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XVIII, 324-328, 436- 439). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (2000). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XXIII, 205-212, 549- 552). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (2002). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XXVI, 175-178). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (2005). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XXX, 408-423). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (2006). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XXXI, 385-387). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (2007). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XXXIII, 15-17, 409-414). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (2009). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XXXVI, 174-176). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (2011). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XL, 228-230). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, A. (Bşk.). (2013). *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. (XLIII, 171-174, 485- 486). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, H. (2013). *Bizans Kaynağı Theophanes Confessor'un Kroniğinde Türkler: 284-813 (Açıklama-İnceleme-Değerlendirme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, M. (1986). Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII (1), 123-148.

Bailly, A. (trs). Bizans Tarihi. I, (çev. H. Şarman). Konya: Kervan Yayınları. (Eserin Orjinali 1939'da yayımlandı), 19-133.

Bamyacı, M. (2013). *Bizans İmparatorluğu'nda Ticaret (VI. VII. Yüzyıllar)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Baydur, N. (1982). *İmparator Iulianus*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Brockelmann, C. (1964). *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*. I. (İkinci bas-kı). (çev. Neşet Çağatay) Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. (Eserin orijinali 1939'da yayımlandı), 18-19, 20-22.

Brooks, E. W. (1901). Arabic Of The Byzantine Themes. *The Journal Of Hellenic Studies*, XXI. Web: <http://www.jstor.org> adresinden 11 Ocak 2018'de alın-mıştır.

Bosworth, C.E. (1995). El-Harizmî'ye Göre Bizanslıların ve Hıristiyanların Kullandıkları İdarî-Dinî Unvanlar. Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II. (çev. Levent Öztürk), 309-317.

Boynes, H. N., Moss, H. (Editörler). (1948). *Byzantium (An Introduction to East Roman Civilization)*. İngiltere, 2, 5-9, 338.

Cahen, C. (2000). *İslâmiyet (Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar)*. (çev. Esat Nermi Erendor). Ankara: Bilgi Yayınevi, 23.

Charanis, P. (2014). Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatorluğu'ndaki Etnik De-ğişimler. (çev. İlcan Bihter Barlas). *Tarih Okulu Dergisi*, XVIII(92). (Orijinal Maka-lenin yayım tarihi, 1959).

Cheyne, J. (2016). *Bizans Tarihi*. (çev. İsmail Yerguz,) Ankara: Dost Kita-bevi, (Eserin orijinali 2005'te yayımlandı), 16, 21, 28, 31, 40, 49.

Coleman, C. B. (1914). *Constantine The Great And Christianity*, New York, 1914.

Çapan, F. (2013). *Balkanlar'da Bizans-Türk İlişkileri (IV-X Yüzyılları)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çoban, B. (2013). *Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm*. Milet ve Nihal Dergisi, X(2), 13-27.

Demircioğlu, H. (1963). Roma Bizans ve Justinianos. *Belleten Dergisi*, XXVII (106), 154-179.

Demirkent, I. (2005). *14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hâki-miyeti. Bizans Tarihi Yazıları Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*. Ankara:Dost Ki-tapevi, 4-5.

Diehl, C. (2017). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (Dördüncü Baskı). (çev. A. Gökçe Bozkurt). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, (Eserin Orijinali 1963'te ya-yımlandı), 19-50.

Dignos, B., Winter, E. (2007). *Rome and Persia in Late Antiquity (Neighbors and Rivals)*. New York: Cambridge University Press, 93-94.

Doğancı, K. (2017). I. Constantinus'un Hristiyanlığı Meselesi ve Ölümü Hak- kindaki Tartışmalar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVIII (33), 493-517.

Dvornik, F. (1990). *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*. (İngilizceden Fransızca'ya çev. Soeur Jean-Marie O.P., Fransızcadan Türkçeye çev. Mehmet Aydın) Ankara: TTK Yayınları, (Eserin Orijinali 1961'de yayımlandı), 5-6, 11-16.

Ebû Hanîfe Ed-Dineverî. (2017). *El-Ahbârü't-Tivâl (Eskilerin Haberleri)*. (çev. Zekeriya Akman-Hüseyin Siyabent Aytemür). Ankara: Ankara Okulu Yayınları. (Eserin orijinali 1960'da yayımlandı), 146, 148-150, 164, 168-169.

el-Belâzurî (ö 279/892). (2002). *Fütûhu'l-Büldân*, (çev. Mustafa Fayda) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. (Eserin orijinali 1987'de yayımlandı), 1-2, 163-164, 169-170, 192-196.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. (2011). *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*. (Sad: Mehmet Şirin Doğan), İstanbul: Seda Yayınları, 405.

Eroğlu, A. H. (2000). Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI (1), 309-325.

Eusebius. (1890). *Church History, Life of Constantine The Great and Oration in Praise of Constantine*, I, (çev. Hanry Wace, D. D., Philip Schaff, D. D., L. L. D.) New York: The Christian Literature Press. (Eserin orijinali 1886'da yayımlandı).

Eutropius. (2006). *Roma Tarihinin Özeti*. (çev. Çiğdem Menzilioğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınları. (Eserin orijinali 1883'de yayımlandı), 265, 271-272, 274-275, 292, 295.

Gibbon, E. (1994). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi (Bizans)*. VII. (çev. Asım Baltacıgil). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. (Eserin Orijinali 1788'de yayımlandı), 7,15, 24-27, 43,81, 61, 57-62, 144-148.

Golden, Peter B. (2002). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. (çev. Osman Karatay).

Ankara: Karam Yayınları. (Eserin orijinali 1992'de yayımlandı), 61-63.

Gökalp, Z. D. (2009). *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 11.

Grausset, R. (2017). *Bozkır İmparatorluğu*. (çev. Reşat Uzmen) İstanbul: Ötüken Yayınları. (Eserin orijinali 1970'de yayımlandı), 76-81.

Gregory Ebü'l-Ferec, (1999). *Ebü'l-Ferec Tarihi*. I. (Süryanice'den İngilizce'ye çev. E. A. Wallis Budge, İngilizce'den Türkçe'ye çev. Ömer Rıza Doğrul) Ankara: TTK Yayınları, (Eserin orijinali 1890'da yayımlandı), 134-140, 142, 144, 146, 148, 164-169.

Gregory, T. (2016). *Bizans Tarihi*. (Üçüncü Baskı). (çev. Esra Ermert). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Eserin orijinali 2010'da yayımlandı), 12, 77, 83-84, 89, 91, 97, 105, 109, 119, 125, 130, 140, 144, 147, 155, 167, 173.

Güçlüay, S. (Ocak 2013). Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII. Yüzyıllar). *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, IX (1), 63-178.

Güçlüay, S. (2017). *İmparator Heraklius Döneminde (610-641) Bizans İmparatorluğu'nun Siyasî Yapısı*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, (56), 386-396.

Gülem, M. (2015). *Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Dış Politikası (Erken Bizans Dönemi (330-718))*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Güzel, H.C., Birinci, A. (Editörler). (2002). *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*. (I, 597-652). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Güzel, H.C., Birinci, A. (Editörler). (2002). *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*. (II, 221-248). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Güzel, H. C., Kemal, Ç., Koca, S. (Editörler). (2002). *Türkler Ansiklopedisi*. (I, 853-886). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Güzel, H. C., Kemal, Ç., Koca, S. (Editörler). (2002). *Türkler Ansiklopedisi*. (II, 445-463, 458-663, 473-480). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Gyula, M. (1938). *Türk Tarihi'nin Bizans Kaynakları*, (çev. Hüseyin Namık Orkun), Ankara: Sümer Basımevi, 10.

Hamidullah, M. (2016). *Hz. Peygamberin Altı Orijinal Mektubu*. (Beşinci baskı). (çev. Mehmet Yazgan). İstanbul: Beyan Yayınları. (Eserin orijinali 1980'de yayımlandı), 75, 125, 130-131, 149.

Haldon, J. (2007). *Bizans Tarihi Atlası*. (çev. Ali Özdamar) İstanbul: Kitap Yayınevi. (Eserin orijinali 2005’de yayımlandı), 35-37.

Halife b. Hayyât (ö. 240/854-855) (2001). *Târihu Halife b. Hayyat (Halife b. Hayyat Tarihi)*. (çev. Abdülhalik Bakır). Ankara: Bizim Büro Basımevi. (Eserin orijinali 1985’te yayımlandı), 76, 155-157, 166-167, 312.

Hcnigman, E. (1970). *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*. (çev. Fikret Işıltan,) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. (Eserin orijinali 1935’de yayımlandı), 22-27.

Hizmetli, S. (2015). *İslâm Tarihi (İlk Dönem)*, Ankara, 2015, 243, 248, 271, 355-357.

Hodgson, M. G. S. (1993). *İslâm Medeniyeti*. I. (çev. İlhan Kutluer). İstanbul: İz Yayıncılık. (Eserin orijinali 1958’de yayımlandı), 97, 99, 138, 142-143.

Hülagü, M. M. (Ed). (2014). *Tarihte Türkler ve Ermeniler: İlkçağ ve Ortaçağ*, Ankara: TTK Yayınları, 183-184.

İbn Kesir, Ebu’l-Fidâ İsmâil b. Ömer (ö. 774/1372). (2000). *Büyük İslâm Tarihi (El-Bidaye ve’n-Nihaye)*. II. IV. (çev. Mehmet Keskin) İstanbul: Çağrı Yayınları. (Eserin orijinali 1966’da yayımlandı).

İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833). (1971). *Hız. Muhammed’in Hayatı (es-Sîretü’n- Nebeviyye)*. I. (çev. Hasan İzzet, Neşet Çağatay) Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. (Eserin orijinali 1955’de yayımlandı), 100, 111, 116, 118.

İbnü’l Esîr, İzzüddin Ebû’l-Hasan Ali b. Ebi’l-Kerem Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî (ö. 630/1232). (1985). *İslâm Tarihi (El-Kâmil Fi’t Târih Tercümesi)*. II. (çev. M. Beşir Eryarsoy) İstanbul: Bahar Yayınları. (Eserin orijinali 1979’da yayımlandı), 40-41, 49-52, 78-79, 100-106, 109-112, 196, 217-218, 382-383.

Jorga, N. (1907). *The Byzantine Empire*. (çev. Allen H. Powles). London, 12, 21-22, 26, 28, 41.

Kaçar, T. (2017). Konstantinopolis Önlerinde Avarlar ve Sâsâniler. *Bizantion’dan Constantinopolis’e İstanbul Kuşatmaları*. (Ed. Murat Arslan-Turhan Kaçar) İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, 171-200.

Kaegi, W. E. (1968). Al- Balâdhurî and the Armeniak Theme. *Byzantion*, XXXVIII (1). 1968. Web: <http://jstor.org> adresinden 11 Ocak 2018’de alınmıştır.

Kaegi, W. E. (2000). *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*. (çev. Mehmet Özay). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Eserin orijinali 1992’de yayımlandı), 21, 116-117, 167-203.

Kaegi, W. E. (2003). *Heraklius Emperor Of Byzantium*. New York: Cambridge University Press, 21-23, 25, 36.

Kafesoğlu, İ. (1994). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 76, 78- 80, 109, 168.

Kafesoğlu, İ. (2014). *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 157-158, 160.

Karatay, O. (2006). *Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması*. Balkanlar El Kitabı. I. (Ed. O. Karatay-B. A. Gökdağ), Ankara: Karam Yayınları, 86-94.

Karatay, O. (2004). *Doğu Avrupa Türk Tarihinin Ana Hatları (Altın Orda Öncesi Dönem)*. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, (3), 1-70.

Kaya, A. (2013). Doğudaki Roma’nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXXVII (2), 17-40.

Kazhdan, A. P. (1991). Patrikios. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 2034-2035.

Kozan, M. (2016). İmparator Zeno Dönemi Doğu Roma İmparatorluğu’nun İzlediği Got Dış Politikası. *Tarih Okulu Dergisi*, XXV(9), 669-681.

Komisyon. (1997). *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. (X, 244-249). Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kurat, A. (2011). Avarlar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI(1), 81-100. Kurat, A. (2002). IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri. Ankara: Murat Kitabevi Yayınları, 26-28.

Kütük, A. (2015). Bizans İmparatorluğu Zamanında Amida (Diyarbakır) (IV. ve VII. Yüzyıl) .VII(2). *History Studies (Special Issue on Byzantine)*, 77-97.

Lemerle, P. (2016). *Bizans Tarihi*. (Yedinci baskı). (çev. Galip Üstün). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1998’de yayımlandı), 9, 22, 26, 33, 42-43, 48, 50-57, 61-62, 64.

Levçenko, M. (1999). *Bizans Tarihi*. (çev. Maide Selen) İstanbul: Özne Yayınları. (Eserin orijinali 1928’de yayımlandı), 11, 32-33, 36-37, 39, 41,43, 57, 61, 65, 78, 104-105, 108-110, 120.

- Lewis, B. (2009). *Tarihte Araplar*. (Beşinci baskı). (çev. Hakkı Dursun Yıldız). İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları. (Eserin orijinali 1958’de yayımlandı), 77-78.
- Louth, A. (1996). *Maximus the Confessor*. New York: Routledge Press, 8.
- Maclagan, M. (1968). *The City Of Constantinople*. London, 19-20, 28-29, 36, 43-44.
- Mango, Cyril, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, 41.
- Mantran, R. (1981). *İslâm’ın Yayılış Tarihi (VIII-XI Yüzyıllar)*. (çev. İsmet Kayaoğlu) Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. (Eserin Orijinali 1969’da yayımlandı), 65, 81.
- Mert, K. (2014). Gotların Anayurdu ve Kökeni. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXIII (55), 71-90.
- Mevlâna Şeyh Muhammed İsmâ’il Panipeti. (1971). *İslâm Yayılış Tarihi*. (çev. Ali Genceli) İstanbul: Toker Yayınları, 55-57.
- Mitchell, S. (2016). *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*. (çev. Turhan Kaçar). Ankara: TTK Yayınları. (Eserin orijinali 2006’da yayımlandı), 106, 117-118, 132-134, 540, 616, 618, 620.
- Nemeth, G. (1982). *Attila ve Hunları*. (çev. Şerif Başstav) Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları. (Eserin orijinali 1940’da yayımlandı), 51-78, 78-103.
- Nicol, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik*. (çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.(Eserin orijinali 1988’de yayımlandı), 4-5.
- Norwich, J. (2013). *Bizans (Erken Dönem MS 323-802)*. I. (çev. Hamide Koyukan) İstanbul: Kavalcı Yayınları. (Eserin orijinali 1998’de yayımlandı), 46, 60, 62, 85, 89-93, 100, 129, 138-139, 145, 150, 152, 162, 164, 193, 220-226, 229-244, 249-250.
- Oman, C., W. ve M. A. ve F. S. A. (1915). *The Byzantine Empire*. London: T. Fisher Unwin Press, 17, 31-32, 39, 42, 44, 55, 57, 59, 61, 64, 70, 75, 80, 88, 130-133.
- Ostrogorsky, G. (1999). *Bizans Devleti Tarihi*. (çev. Fikret Işıltan) Ankara: TTK Yayınları. (Eserin orijinali 1890’da yayımlandı), 41-42, 44, 48-51, 55, 58, 60-69, 72-74, 76, 79, 88-98, 104.

Öztürk, E. (2017). *Bizans İmparatorluğu Devrinde Anadolu'da Ermeniler (330-641)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Patriarch Of Constantinople Nikephoros. (1990). *Short Story*. (çev. Cyril Mango) Washington: Harvard University Press. (Eserin orijinali 1880'de yayımlandı), 37, 39-41, 55-59, 61, 63, 71, 73, 77.

Pirenne, H. (1994). *Ortaçağ Kentleri*. (Üçüncü baskı). (çev. Şadan Karadeniz). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin Orijinali 1922'de yayımlandı), 16.

Prokopius. (2001). *Bizans'ın Gizli Tarihi*. (Yedinci baskı). (çev. Orhan Duru) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin orijinali 1663'de yayımlandı), 32.

Prokopius. (2002). *İstanbul'da İsyan ve Veba*. (çev. Adil Calap) İstanbul: Lir Yayınları. (Eserin orijinali 1663'de yayımlandı), 219-228.

Rasonyi, L. (1971). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 338.

Rezaei, I. (2016). IV. ve VII. Yüzyıllarda Sasani-Bizans İlişkileri. *İraniyat Dergisi*, I (1), 18-32.

Rice, T. T. (1998). *Bizans'ta Günlük Yaşam*. (çev. Bilgi Altınok) İstanbul: Göçebe Yayınları. (Eserin orijinali 1987'de yayımlandı), 18, 21-22, 25, 34, 69-70.

Runciman, S. (1966). *Byzantine Civilisation*. London: Edward Arnold Press, 98-115.

Runciman, S. (1943). Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler. *Bellekten*, VII (27), Ankara: TTK Yayınları, 549-556.

Sebeos. (1985). *History*. (çev. Robert Bedrosian). New York. (Eserin orijinali 1904'te yayımlandı), 16-22, 36, 39, 43-46, 48, 50-51.

Seignobos, C. (1960). Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi. (çev. Semih Tiryakioğlu) İstanbul: Varlık Yayınları, 49, 56-57.

Sinanoğlu, M. (2001). "Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dinî Toplantı: İznik Konsili". *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (6), 1-16.

Sivrioğlu, U. T. (2015). Bizans İmparatorluğu'nda Yahudiler (330-1453). *History Studies (Special Issue on Byzantine)*, VII (2), 99-132.

Sivrioğlu, U. T. (2015). İlk İslâm Fetihleri ve Sâsânî Devleti'nin Çöküşü. *Turkish Studies*, X/9, Ankara, 2015, 399-400.

Süryani Mar-Yeşua. (1958). *Vakaayi'nâme*. (Süryanice'den İngilizceye çev. W. Wright, İngilizceden Türkçeye çev. Muallâ Yılmaz), İstanbul: Şehir Matbaası. (Eserin orijinali 1882'de yayımlandı), 11.

Taberî. (1991). *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*. III. V. (çev. Zâkir Kadirî Ugan, Ahmet Temir). İstanbul: MEB Yayınları.

Taşoğıl, A. (2003). *Gök-Türkler*. I. Ankara: TTK Yayınları, 32-33, 88, 93.

The Book of The Popes (Liber Pontificalis), I, (çev. Louse Ropes Loomis), (Ed: James T. Shotwell).

The Chronicle of John, Bishop of Nikiu. (1916). (çev. R. H. Charles). London. (Orijinali 1883'te yayımlandı), 155, 162, 165.

The Chronicle Of Michael, The Great Patriach of the Syrians. (2013). (Ermeniceden İngilizceye çev. Robert Bedrosian) New Jersey. (Eserin orijinali 1871'de yayımlandı), 71, 73, 77, 81, 83, 119-124, 126.

The History of al-Tabari. (1999). The Sâsânids, the Byzantines, the Lakhmids and Yemen. V. (çev. C. E. Bosworth), Albany: State University of New York Press. (Eserin orijinali 1321'de yayımlandı), 295, 304, 310-312.

The History of al-Tabari. (1988). Muhammad at Mecca. VI. (çev. W. Montgomery Watt, M. V. Meedonald). (Eserin orijinali 1321'de yayımlandı), 8-9, 38, 51.

The History of al-Tabari. (1988). The Victory of İslâm (Muhammad at Medina). VIII. (çev. Michael Fishbein). (Eserin orijinali 1321'de yayımlandı), 104-106.

The History of al-Tabari. (1992). The Battle of al-Qadisiyyah and the Conquest of Syria and Palestine. XII. (çev. Yohannan Friedmann). (Eserin orijinali 1321'de yayımlandı), 175-178, 178-179, 181-183, 185-189.

The History of al-Tabari. (1989). The Conquest of Iraq, Southwestern Persia and Egypt. XIII. (çev. Gautier H. A. Juynboll). (Eserin orijinali 1321'de yayımlandı), 162-170.

Theophanes. (1982). *The Chronicle Of Theophanes*. (çev. H. Turtledove) Philadelphia: Universty of Pennsylvania Press, 1-3, 6, 9, 11-38.

Theophlact Simocatta. (1997). *History*. (çev. Mary ve Micheal Whibity) New York: Clarendon Oxford Press. (Eserin orijinali 1980'de yayımlandı), 58-60, 63-65, 92-95, 198-203, 211-214, 219-223, 228-235, 248-249, 251-253, 255-265.

Uçar, Ş. (1990). *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 34-44, 77, 79, 81.

Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 12, 378, 673.

Vasiliev, A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (çev. Arif Müfid Mansel) Ankara: Maarif Matbaası. (Eserin orijinali 1928'de yayımlandı), 67, 69, 71-72, 77-79, 84-89, 94, 96-98, 108, 124, 126, 128, 130-137, 171, 173, 176, 183-184, 213, 219-220, 248-250, 259, 286-288.

Yıldız, H. D. (2000). *Bizans Tarihi*. Anadolu Uygarlıkları Görsel Ansiklopedisi, III, İstanbul, 488-565.

Yıldız, H. D. (1986). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. I. II. İstanbul: Çağ Yayınları.

Yalduz, A. (2003). Konsillerin Hıristiyanlık Tarihinde Yeri ve İznik Konsili. *İlahiyât Fakültesi Dergisi*, XII(2), 257-296.

Watt, W. M. (1986). *Hız Muhammed Mekke'de*, (çev. Rami Ayas-Azami Yüksel), Ankara, 1986, 36-38, 45, 51-52, 117, 120-121.

Wellhausen, J. (1963) *Arap Devleti ve Sukutu*. (çev. Fikret Işıltan). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. (Eserin orijinali 1902'de yayımlandı), 3.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı :Karakuş, Burcu
Uyruğu :T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri :12/11/1989, Van/Merkez
Telefon :05313712961
E-mail :burcukarakus8@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet
Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Öğretmenliği Programı	13. 01. 2013

Yabancı Dil

İngilizce

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

23/01/2019

İmparator Herakleios Döneminde Bizans (610-641)

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 94 sayfalık kısmına ilişkin, 16/01/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13 (on üç) tür.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

VAN Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

23/01/2019
Burcu KARAKUŞ

Burcu Karakuş

Adı Soyadı : Burcu KARAKUŞ

Öğrenci No : 1692060422

Anabilim Dalı : Tarih

Programı : Ortaçağ

Statüsü : Y. Lisans

Doktora

DANIŞMAN

Doç. Dr. Abdullah DUMAN

23/01/2019

Abdullah Duman

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

23/01/2019

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Enstitü Müdürü